

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA SEÇMEN
TERCİHLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL TABANI VE SOL
PARTİLER

Fatma Gamze ÇAKMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Önder KUTLU

Konya-2015

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**“ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA SEÇMEN
TERCİHLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL TABANI VE SOL
PARTİLER”**

Fatma Gamze ÇAKMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Önder KUTLU

Konya-2015

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı

Fatma Gamze ÇAKMAK

Numarası

114228001001

Ana Bilim / Bilim Dalı

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı/Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı

**Çok Partili Siyasal Hayatta Seçmen Tercihlerinin
Sosyo- Kültürel Tabanı ve Sol Partiler**

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Gamze ÇAKMAK		
	Numarası	114228001001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı/Kamu Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Önder Kutlu		
	Tezin Adı	Çok Partili Siyasal Hayatta Seçmen Tercihlerinin Sosyo-Kültürel Tabanı ve Sol Partiler		

ÖZET

Bu tez çalışmasında çok partili hayata geçişten günümüze Türk seçmeninin parti tercihlerini etkileyen sosyal ve kültürel etkenler üzerinde durulmuştur. Seçmenin genel seçimlerde sergilediği tutum ve oy verirken hangi faktörlerden etkilendiği, bir dizi akademik ve bilimsel araştırmadan yararlanılarak değerlendirilmiştir. Seçmenin tercihlerinde en az sosyal faktörler kadar kültürel faktörlerin de etkili olduğu varsayımıyla siyasi kültür olgusu seçmen tercihleriyle ilişkilendirilmeye çalışılmış ve Türk siyasi kültürünün baskın yönlerine yer verilmiştir. Türk seçmeninin bazı istisnalar dışında tercihinin Demokrat Parti ve onun devamı niteliğinde kabul edebileceğimiz “sağ” partilerden yana olduğundan hareketle, bu tutumun nedenlerine değinilmiştir. “Sol” partilerin de kronikleşen seçim başarısızlıklarının nedenleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve “sol” un Türkiye’deki mevcut durumunun nedenleriyle ilgili olarak dışsal etkenlerden çok, sol hareketin kendi içindeki eksikliklere, yanlışlıklara değinilmiş ve yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçmen, Seçmen Davranışı, Sol Partiler, Sosyal ve Kültürel Etkenler.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Gamze ÇAKMAK		
	Numarası	114228001001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı/Kamu Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Önder KUTLU		
Tezin İngilizce Adı	Social And Cultural Base of Voter Preferences in Multi-Party Political Life and Left Parties			

SUMMARY

In this study I focus on the social and cultural effects on the political party preferences of the Turkish electorate from the transition to the multiparty era until today. I review the academic researches regarding the factors that affect the attitudes and the voting behavior of the electorate during the general elections. In order to associate the political culture phenomenon with the preferences of the electorate, I assert the dominant features of the Turkish political culture. I investigate the reasons why for the Turkish electorate attitudes are in favor of the right wing parties that share the same political roots with the Democrat Party. Thereby, I introduce the reasons of the chronical failure of the left wing parties by investigating the flaws in the left wing movement in Turkey.

Key Words: vote, voting behavior, left parties, social and cultural effects.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	iix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇMEN DAVRANISI VE SEÇMEN DAVRANISIYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Siyaset ve Demokrasi Kavramları.....	4
1.2. Siyasi Katılım.....	5
1.3. Siyasal İletişim.....	7
1.4. Siyasi Kültür.....	9
1.4.1.Siyasal Kültür ve Siyasal Toplumsallaşma.....	12
1.4.1.1.Aile.....	13
1.4.1.2.Arkadaş Çevresi.....	14
1.4.1.3.Okul.....	15
1.4.1.4.Dernek ve Sendikalar.....	16
1.4.1.5.Medya.....	16
1.4.2. Semboller Sistemi Olarak Siyasal Kültür ve Kişilik Sistemi	17
1.5. Sağ ve Sol Kavramları.....	19
1.6. Seçim ve Seçmen Kavramları.....	20
1.7. Seçmen Davranışı.....	23
1.7.1. Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler.....	24
1.7.1.1. Siyasal Parti İle İlgili Faktörler.....	25

1.7.2.2. Adayla İlgili Faktörler.....	27
1.7.3.3 Seçmenle İlgili Faktörler.....	27
1.7.4.4. Gündem ve Konu Faktörleri.....	28
1.7.5.5. Propaganda ve İletişim Faktörleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

1945'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİMLER VE SONUÇLARI

2.1.Çok Partili Hayata Geçişten Günümüze Yapılan Genel Seçimler Üzerine Bir Değerlendirme	30
2.1.1. 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler.....	32
2.1.2. 1983-1999 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler.....	36
2.1.3. 2002-2011 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler.....	42
2.2. Çok Partili Hayata Geçişten Günümüze Yapılan Genel Seçimlerde DP-CHP Geleneğinin Yıllara Göre Dağılımı ve Türk Seçmeninın Siyasi Katılım Düzeyi	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SEÇMENİ HANGİ FAKTÖRLERE GÖRE OY VERİYOR?

3.1. Ekonomik Faktörler.....	46
3.2. Sosyal Aidiyet ve Toplumsal Bölünmeler.....	48
3.3. Din ve Mezhep.....	53
3.4. İdeoloji.....	54
3.5. Sosyo-demografik Faktörler.....	56
3.6. Etnik Kimlik.....	57
3.7. Diğer Faktörler.....	58
3.8. Siyasal Kültür.....	58

3.8.1. Osmanlı Mirası “Güçlü Devlet Geleneği”.....	60
3.8.2. Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Bir Unsur Olarak “Bürokratik Elitler”.....	62
3.8.3. Demokrasi Kültürümüz.....	67
3.8.3.1. Demokratik Gelişmişliğin Göstergesi Olarak Türkiye’de “Kişiler Arası Güven, Kurumlara Güven ve Hoşgörü.....	68
3.8.3.2. Demokratik Gelişmişliğin Göstergesi Olarak Türkiye’de “Siyasal Etkinlik Duygusu”	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOL HAREKET VE “SOL” UN MEVCUT DURUMUNUN NEDENLERİ

4.1. Ana Çizgileriyle Türkiye’de Sol Hareket.....	74
4.2. Solun Mevcut Durumunun Nedenleri.....	76
4.2.1. Dünya Ölçeğinde Yaşanan Gerilemeler.....	77
4.2.2. Neoliberal Ekonomi Politikaları.....	78
4.2.3. 12 Eylül Askeri Darbesi.....	80
4.2.4. “Sol” un Kendinden Kaynaklanan Nedenler.....	81
4.2.4.1. Sol’da Aşırı Bölünmüşlük.....	81
4.2.4.2. “Sol” Un “Sol” Dışı Akımlardan Etkilenmesi.....	82
4.2.4.3. Solun Tercümeyle Dayanan “İthal Malı” Yapısı.....	83
4.2.4.4. Solun Halk Tarafından Benimsenmemesi	85
4.2.5. ATÜT Kuramı Ve Türkiye’de Sol ve Sağ Parti Kimlikleri.....	88
4.2.6. İdris Küçükömer: “Sol” Aslında “Sağ”, “Sağ” Aslında “Sol” mu?.....	88
4.2.6.1. ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı).....	88

4.2.6.1. ATÜT Kuramı ve Türkiye’de “Sol”un Tabanı.....	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR

SBF Siyasal Bilgiler Fakültesi AÜSBF Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

TÜSİAD Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

TODAİE Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

SBFD Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

AÜ Ankara Üniversitesi

İÜSBF İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Düz Düzenleyen

Der Derleyen

Yay Yayınlayan

Çev Çeviren

s Sayfa

DP	Demokrat Parti
AP	Adalet Partisi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
FP	Fazilet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RP	Refah Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
MİLLET	Millet Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
İP	İşçi Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
TSİP	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
LDP	Liberal Demokrat Parti
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
EMEP	Emek Partisi
DSİP	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi
GBYP	Gönül Birliği Yeşiller Partisi
SAADET	Saadet Partisi

BTP	Bağımsız Türkiye Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
HAKPAR	Hak ve Özgürlükler Partisi
YP	Yurt Partisi
GP	Genç Parti
BCP	Bağımsız Cumhuriyet Partisi
SDP	Sosyalist Demokrasi Partisi
SADP	Sağduyu Partisi
AYYILDIZ	Ayyıldız Partisi
EHP	Emekçi Hareket Partisi
HYP	Halkın Yükselişi Partisi
MHHP	Müdafaai Hukuk Hareketi Partisi
İKP	İşçi Kardeşliği Partisi
TMHP	Türkiye Müdafaa-i Hukuk Partisi
GTP	Güçlü Türkiye Partisi
KADEP	Katılımcı Demokrasi Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
YÜCE DİRİ-P	Yüce Diriliş Partisi
DİP	Devrimci İşçi Partisi
ENP	Ebedi Nizam Partisi
HEPAR	Hak ve Eşitlik Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
HAKPARTİ	Hak ve Hakikat Partisi
ALPARTİ	Alternatif ve Değişim Partisi
THP	Türkiye Hümanist Partisi
GÜTÜP	Güçlenen Türkiye Partisi
ERPARTİ	Ergenekon Partisi
ESP	Ezilenlerin Sosyalist Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
MMP	Milliyetçi ve Muhafazakar Parti
ULUSAL	Ulusal Parti

TİKP	Türkiye İşçi Köylü Partisi
EÇP	Esnaf ve Çiftçi Partisi
SODEP	Sosyal Demokrat Parti
BHP	Birlik ve Huzur Partisi
DEV-PARTİ	Devrimci Halk Partisi
MTP	Milliyetçi Türkiye Partisi
ÖSP	Özgürlük ve Sosyalizm Partisi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1946 Genel Seçimi Sonuçları.....	32
Tablo 2: 1950- 1977 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı.....	34
Tablo 3: 1983-1999 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı.....	37
Tablo 4: 2002-2011 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı.....	42
Tablo 5: DP CHP Geleneğinin Yıllara Göre Dağılımı ve Seçimlere Katılmayanlar.....	45

GİRİŞ

İlkokulda hepimize öğretilen en basit tanımıyla “halkın kendi kendini yönetmesi” olan demokrasi, farklı kaynaklarda birçok tanımı yapılmasına rağmen esas olarak; tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. İnsanların bu haklarını kullandıkları en önemli alan seçimlerdir. Seçimler aynı zamanda temsili demokrasinin de vazgeçilmez unsurlarından biridir. Seçimler sayesinde insanlar doğrudan yönetime katılamasalar da kendilerini yönetimde temsil edecek olan yöneticileri seçme şansını elde ederler. Dolayısıyla seçimler ve seçmen tercihleri hem tek tek yurttaşların hem de genel olarak tüm ülkenin kaderini belirleyeceğinden hayati derecede önemli ve hem siyaset bilimciler hem de toplum bilimciler için ilgi çeken bir araştırma konusudur.

Türkiye'nin seçimlerle ilk kez tanışması her ne kadar Birinci Meşrutiyet öncesine kadar götürülebilse de, Cumhuriyet tarihinin ilk genel seçimleri 1923 genel seçimleridir. Bu tarihten sonra hemen hemen düzenli bir şekilde genel seçimler yapılmıştır. Ancak tarihe baktığımızda 1946 genel seçimlerine kadar yapılan seçimlerde halkın çok fazla seçme hakkının bulunmadığını ve bu seçimlerin hali hazırdaki tek partinin (Cumhuriyet Halk Partisi) iktidarının devamlılığını sağlamasının bir nevi meşruluk aracı olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden bu çalışmada çok partili hayatın başlangıcı olarak 1946 seçimleri alınacaktır. Tek parti iktidarında geçen bu dönem 14 Mayıs 1950 seçimlerinde “devletçi” bir parti olan CHP iktidarının yerine “gelenekçi-liberal” bir parti olan Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla son bulmuştur. Demokrat Parti iktidara gelir gelmez olağanüstü bir atama ve yer değiştirme politikası gütmüş, kendinden önce halktan çok askeri ve sivil bürokrasiye dayanan yönetim biçimini değiştirmiştir. Partinin bu tutumu “halka rağmen, halk için” anlayışıyla yıllarca ülkeyi yöneten sivil-asker bürokratlar ve aydınlar ile parti arasında bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Bu kutuplaşma giderek “Menderes İktidarı”nın da yazgısını hazırlayan en önemli unsurlardan biri olmuş ve Menderes İktidarı 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasıyla tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu noktada 27 Mayıs hareketinin “devletçi-seçkinciler eliyle yapılan bir eylem” olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır.

Bu tarihten günümüze kadar yapılan seçimlere baktığımızda kısa süreli istisnalar dışında Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde diyebileceğimiz gelenekçi (bu yönüyle muhafazakar) ve liberal partilerin iktidara geldiklerini görüyoruz. Peki neden Türkiye'de “sol” partiler iktidar olamamaktadır? İşte bu soru bu tez çalışmasının asıl odak noktasını oluşturacaktır. Bu soru etrafında şekillenmesi hedeflenen tez çalışmasının amaçları Türk seçmenin tercihlerini etkileyen sosyal ve kültürel etkenlerin neler olduğunu ortaya koymak ve sol partilerin seçim yarışında neden galip gelemedikleri üzerine değerlendirmelerde bulunmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan bu tez çalışmasının ilk bölümünde konunun kavramsal çerçevesi çizilecek ve bu doğrultuda siyaset, demokrasi, seçim, seçmen tercihi, sol-sağ, siyasi katılım gibi kavramlar literatürden yararlanarak açıklanacak, ardından ikinci bölümde Türkiye’de çok partili hayata geçişin ilk genel seçimleri olan 1946 seçimlerinden itibaren günümüze kadar yapılan tüm genel seçimlerin sonuçları verilecek ve bu sonuçlar üzerinde fazla tarihsel detaya girilmeden yorumlar yapılacak ve Türk seçmenin siyasi tercihlerinin yönü belirlenmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise Türk seçmenin parti tercihlerini etkileyen sosyal ve kültürel faktörler üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda daha önce yapılan anket çalışmalarından da yararlanılarak Türkiye'de seçmen tercihleri üzerinde hangi faktörlerin daha fazla rol oynadığı hakkında çıkarımlarda bulunulacaktır. Bu bölümde ayrıca Türk seçmenin tercihlerinde en az sosyal faktörler kadar kültürel faktörlerin de etkili olduğu varsayımıyla Türk siyasal kültürünün baskın yönlerine değinilmiş ve bu baskın yönlerin de seçmen tercihlerini etkileyebileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise Türkiye'deki özel durum, yani “sol partilerin seçimle iktidara gelememesi” olgusu incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'de “sol”un tarihsel gelişimine bakılacak, ardından seçmen tercihi soldan yana olmayan bu tavır siyasal, kültürel ve sosyolojik olarak tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde esas olarak şu soruların yanıtı aranacaktır:

- Seçmenin bu tercihlerinde sol düşünce dünyasının aksayan yanları, yanlışlıkları, eksiklikleri, var mıdır? Eğer varsa bunların nedenleri ve çözüm yolları nelerdir?
- Sol partiler gerçekten “ilerici- demokrat”, sağ partiler gerçekten “muhafazakar - gerici” midir?
- Seçmen tercihlerinde sağa olan bu yönelimin dünya konjonktürüyle bir ilgisi var mıdır?
- Türkiye'de işsizlik, yoksulluk, gelir adaletsizliği gibi birçok sorun varken ve doğası gereği sol partiler toplumun daha alt kesimlerinin oyuna talip olması gerekirken bu insanlar neden sağ partileri tercih etmektedir?

Çalışmanın sonuç bölümünde ise asıl olarak bizi böyle bir tez konusu seçmeye yönelten araştırma sorumuz “Sol partiler neden iktidar olamıyor?” sorusuna bulduğumuz cevaplar toparlanarak hem Türk seçmenin tercihleri, hem de sol partilerin mevcut durumunun nedenleri hakkında vardığımız sonuçlar genel bir değerlendirmeyle sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇMEN VE SEÇMEN TERCİHİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Siyaset ve Demokrasi Kavramları

Siyaset kavramı etimolojik olarak Arapça kökenli bir kelime olup, at eğitimi ya da seyislik anlamına gelmektedir (Berberoğlu, 1997:2). Literatürde eş anlamlısı olarak kullanılan “politika” kavramı ise hem köken, hem de içinden çıktığı kültür bakımından siyaset kelimesinden çok farklıdır. Yunan kökenli bir kelime olan politika Antik Yunan’da şehir anlamına gelen polis kelimesinden türetilmiştir. Önemli birer siyasi topluluk olan polisler aynı zamanda vatandaşların da bir bakıma devlet işlerini yerine getirdikleri alanlar olduğundan, politika genel anlamıyla polisler yani şehir devleti ile ilgili işler olarak ifade edilebilir (Türköne, 2003: 4).

Siyaseti bilimsel bir inceleme konusu olarak ele aldığımızda ise onun amacı, özü, nitelikleri, kısaca “ne olduğu” üzerinde durmak gerekir. Siyaset nedir sorusuna eski çağlardan bugüne kadar çeşitli cevaplar verilmiştir. Fakat verilen cevaplar ve yapılan tanımlamalar bir tahlilden geçirildiği zaman, bunların başlıca iki değişik ve karşıt görüş etrafında toplandığı, daha doğrusu siyasetin birbirinden tamamen farklı ve birbirine zıt iki yönünü yansıttığı görülür (Kapani, 2006: 17).

Birinci görüşe göre, siyaset toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, mücadele ve kavgadır. İnsanlar yaradılışları, sosyal ve ekonomik durumları açısından birbirlerinden farklı oldukları için değişik fikirlere, değişik çıkarlara sahiptirler. Bu farklılıklardan doğan çatışma ise siyasetin temelini oluşturur. Çatışmanın konusu “değerlerin paylaşılması” asıl hedefi ise “iktidar”ı ele geçirmektir. Sadece bu yönü üzerinde durulduğunda siyaset; “Kimin, neyi, ne zaman, nasıl elde ettiğini” belirleyen bir faaliyet alanı olarak nitelendirilebilir (Aktaran: Kapani, 18).

İkinci görüşe göre ise, siyaset herkesin yararına olacak bir toplum düzeni kurma, yani uzlaştırma çabasıdır. Siyasetin amacı her şeyden önce toplumda bütünlüğü sağlamak ve özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı ve tüm insanların ortak iyiliğini gerçekleştirmektir (Kapani, 18).

Bu iki karşıt yorumdan sadece birine bağlı kalınarak yapılan her tanımın gerçeği tümüyle kapsamaktan uzak düşeceğini söyleyebiliriz. Bu yüzden Duverger’in tanımını

benimseyerek diyebiliriz ki; siyaset hem bir çatışma ve iktidar kavgasıdır, hem de bir ölçüde toplumun bütün üyelerinin yararına olabilecek bir düzen yaratma aracıdır (Duverger, 2004: 74).

Diğer önemli kavram olan demokrasi sözcüğünün etimolojik olarak kökenine baktığımız zaman ise; Yunanca'daki demos (halk) ve kratos (yönetim) sözcüklerinden türediğini görüyoruz. Dolayısıyla kelime anlamıyla demokrasi halkın yönettiği bir politik sistemdir (Giddens, 2000: 362). Fakat artık günümüzde doğrudan demokrasiler kalmadığından demokrasiyi halkın kendini yönetenleri seçtiği bir yönetim biçimi olarak tanımlayabiliriz. Ancak bu tanım sadece seçimlerden ve prosedürel uygulamalardan ibaret bir tanıma çağrıştırdığı için yetersizdir. Gerçek anlamda bir demokrasi kuşkusuz, halk egemenliği, yönetilenlerin rızasını temel alan hükümet, temel insan haklarının güvence altında olması, özgür ve adil seçimler, yasa önünde eşitlik, yasama süreci, hükümetin anayasa ile sınırlı olması, sosyal, ekonomik ve politik çoğulculuk gibi ilkelere dayanması gereken bir yönetim şeklidir (Ercins, 2012: 82).

1.2. Siyasi Katılım

Hem siyaset biliminin hem de demokrasi teorisinin temel meselelerinden birisi olan siyasal katılım demokratik rejimlerin neredeyse olmazsa olmazıdır. Çağdaş demokrasiyi tanımlayan temel özellik toplum ile yönetim arasındaki ilişkinin niteliğinden kaynaklanır. Bu ilişkinin demokratik nitelikte olabilmesi toplumun siyasi katılma yoluyla yönetimi etki altında tutabilmesi, yönetimin böyle bir etkiye açık olması ve topluma karşı sorumlu ve duyarlı davranmasına bağlıdır (Sunar, 2010: 16).

Temel olarak “demos”un yani halkın karar süreçlerinde söz sahibi olması ve taleplerini duyurmasının bir yolu olan siyasi katılım kavramı üzerinde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin Çukurçayır'a (2000: 13) göre demokrasiyi üstün kılan özelliklerden birisi olan siyasal sisteme katılım halkın siyaseti ve yönetimi etkileyerek, kendisine verilmiş ülke yönetimini değiştirebilme yeteneğinin kullanımınıdır.

Özbudun'a (1975: 4) göre ise siyasi katılım; vatandaşların merkezi veya yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendince ya da

başkalarının tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı, başarılı veya başarısız eylemlere girişme şeklinde tanımlanmıştır.

Kavramı daha geniş bir perspektiften ele alan bir başka tanıma göre ise siyasal katılma; toplum üyesi kişilerin yani vatandaşların siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirten bir kavramdır (Kapani, 144). Yani katılma basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar.

Kalaycıoğlu (1998: 206) ise siyasal katılmayı farklı boyutlarını ele alarak sınıflandırmıştır. Aşağıda bu sınıflandırmaya da yer verilmiştir.

Siyasal Katılma Biçimleri:

A. Kullanılan Teknikler Yönüyle

- a) Olağan Katılım (Seçim Sürecine)
- b) Olağandışı Katılım (Şiddet kullanarak yasal ve meşru çerçeveye dışına çıkma)
 - Protesto Davranışı
 - Baskı Davranışı

B. Ulaştırmak İstenen Amaca Göre

- a) Olağan Davranış (Siyasal Rejim ve Otoriteleri Destekleme)
- b) Protesto Davranışı (Siyasi Rejim ve Otoriteleri Değişime Zorlama)
- b) Baskı Davranışı (Siyasi Rejim ve Otoritelere Mutlak Bağlılık)

C. Toplumsal Değişme Yaratma Amacıyla

- a) Olağan Katılma (Sınırlı Ama Sindire Sindire Toplumsal Değişim Yaratma)
- b) Protesto Eylemleri (Radikal Ve Hızlı Bir Değişim Yaratma)
- c) Baskı Eylemleri (Toplumsal Değişiklik Ve Baskı Yoluyla Yoğunlaştırma)

Bu tanımlamaların ardından siyasi katılım biçimlerini genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Oy kullanmak,
- Siyasetle ilgilenmek, siyaset konuşmak ve tartışmak,

- Seçim kampanyası yürütmek,
- Toplu bir dilekçeye imza atmak,
- Bir boykota, greve, mitinge ya da gösteri yürüyüşüne katılmak,
- Siyasi partilere üye olmak,
- Bildiri yayınlamak.

1.3. Siyasal İletişim

Siyasal iletişim, demokrasi ile çok yakın ilişkisi olan bir kavramdır. Demokrasinin temelinde özgür irade, seçim hakkı, beğenmediğinizi değiştirme imkanı vardır. Seçim yapacak, karar verecek bireylere, seçimlerini yaparken ihtiyaç duyacakları “siyasal bilgi” yi sağlayan en önemli araçlar ise siyasal iletişim uygulamalarıdır. Siyasal partilerin faaliyetleri, seçim kampanyaları, siyasal içerikli tartışmalar/toplantılar, medya üzerinden verilen mesajlar; siyaset kurumunun kendisini hedef kitlesine/kamuoyuna anlatma biçimleridir. Dolayısıyla siyasetçilerin, siyasi partilerin siyasal iletişim uygulamalarına şiddetle ihtiyacı vardır. Aynı zamanda karar verme pozisyonunda olan bireylerin ve seçmenlerin de doğru karar vermelerine yardımcı olacak siyasal bilgiyi edinmek için siyasal iletişim faaliyetlerine ihtiyaçları vardır. Literatürde siyasal iletişim ile ilgili yapılmış pek çok tanım mevcuttur. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Ekinci (2009: 47) siyasal iletişimi şöyle tanımlamaktadır: Yöneten ve yönetilen kesimlerin aktörlerince, buldukları konumları gereği, var olan iktidarları, iç ve dış güç odaklarına karşı güçlendirmek ya da etkisini azaltmak veya ele geçirmek üzere yeni siyasal olgular yaratmak, var olanları değiştirmek amacıyla, siyasal alanda ortaya koydukları, sonuçta kimlikleri ve siyasal kültürü ortaya çıkaracak, siyasal yapıyı biçimlendirecek olan, tanıtıma dönük her türlü eylem, strateji, teknik ve uygulamalar bütünüdür.

Bir başka tanıma göre siyasal iletişim, bir siyasal görüş ya da organın, etkinlikte bulunduğu siyasal sistem içerisinde kamuoyu güvenini ve desteğini sağlamak, dolayısıyla iktidar olabilmek için, zaman ve konjonktürün gereklerine göre reklam,

propaganda ve halkla ilişkiler tekniklerinden yararlanarak sürekli bir biçimde gerçekleştirdiği tek veya çift yönlü iletişim çabasıdır (Özkan, 2007: 38).

Aziz (2003: 13) ise "siyasal iletişim"i şu şekilde tanımlamaktadır: "Siyasal iletişim, siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılarak yapılmasıdır.

Esas çalışma konumuz olan seçmen tercihleri ve seçimler açısından da “siyasal iletişim” kavramı oldukça önemlidir. Çünkü seçimler yönetilenlerle yöneticiler arasında bir iletişim biçimi olarak da kabul edilebilir. David Easton’un siyasal sistem modeli içinde yer alan geri besleme süreci, bu tür bir değerlendirmenin temelini oluşturmaktadır. Geri besleme, iletişim sürecinde kaynağın gönderdiği iletiye hedef kitlenin verdiği tepki ya da cevap olarak kavramsallaştırılabilir. İletişimin başarısı geri beslemenin gözetlenip; doğru şekilde kullanılması ile doğrudan ilgilidir. İletişim sürecindeki temel kavramlar siyasal sistem içinde de karşılıklarını bulur. Bu süreç kabaca yönetenlerin kaynak, yöneticilerin alıcı olduğunun kabul edilmesine dayanır. Easton’un siyasal sistem modelinde kullandığı temel kavramlar girdi, çıktı ve geri beslemedir. Siyasal sistemin çıktıları olarak siyasal otoriteler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler gösterilebilir. Siyasal otoritelerin karar vermelerini tesadüfi olmaktan çıkarak, siyasal faaliyetlere sistematik bir görüntü kazandıran en önemli değişken ise geri beslemedir. Geri besleme süreci, sistemin varlığını sürdürebilmesinde son derece yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu durumda seçim, iki taraf arasında iletişim; değiş tokuş kavramlarıyla çözümlenebilir hale gelmekte ve yöneticilerle yönetenler arasında iletişimi sağlayarak, siyasetçilere siyasaları ve uygulamalarıyla ilgili seçmenlerin tepkilerini ulaştıran bir geri besleme süreci olarak değerlendirilmektedir (Aktaran: Özkan, 2007: 24).

1.4. Siyasi Kültür

Bir toplumsal yapıyı diğerlerinden ayırt edici politik özellikleri bünyesinde barındıran bir durum olarak siyasal kültür, “devlet-toplum-birey” ilişkileriyle ilgili sistemlerin anlatılmasında önemli bir kavramdır. Gündelik hayat içinde, seçim

zamanları oy verme davranışından başlayan, devletin ürettiği hizmetlerden faydalanmaya kadar uzanan çok geniş bir alanda siyasal sistemle doğrudan bağlantı kurarız. Bazı insanlar siyasetle çok fazla ilgilidirler; bazılarının hayatında ise siyasete yer yoktur. Devletin, soyut bir kavram olduğu bilinir ancak ne zaman sistemin işleyişiyle ilgili bir sorunla karşılaşsak, devletin fonksiyonlarını yerine getirmediği önyargısına sahip oluruz. Büyük bir doğal afetin ardından her yere uzanamayan yardım zincirinden de devlet sorumludur, otobüs durağına zamanında gelmeyen belediye otobüsünden de... Aynı zamanda devlete “baba” sıfatını yakıştıran da, devlete zeval gelmesini istemeyenlerde bizizdir. Ancak bu sıralanan durumlar dünyanın her yerinde aynı şekilde karşımıza çıkmamaktadır. Ülkemizde devlet yöneticilerine bu tür unvanlar bahşedilirken kıta Avrupası’nda devlet kurumu ve yöneticileri, halkına hizmet eden görevliler olarak görülmektedir.

Siyasal sistemin algısı, karar alma sürecine girdide bulunma isteği, devletten beklentiler, politik seçkinlerin saygınlığı gibi siyasal hayatla ilgili pek çok konuda, toplumlar arasında bulunan farklılıkların ardında siyasal kültür konusu yatmaktadır. Siyasal kültür, bir toplumsal yapının siyasal hayatında yer alan her bir konunun bir araya gelmesiyle oluşmuş, o toplumsal yapıyı diğerlerinden ayıran siyasal özellikleri de içeren bir durumdur. Bu anlamda siyasal kültür, toplumsal yapının kültürünün bir parçasıdır. Bu yüzden öncelikle “kültür” kavramına değinmekte yarar vardır.

Kültür kavramı sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının sürekli ilgisini çeken bir konudur. Kültür, insan emeğinin ürettiği bütün maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Maddi olmayan kültürün içeriği düşünce, değer, inanç; maddi kültürün içeriği ise nesnelere, üretim araçları, teknoloji gibi şeylerdir. Bu yüzden kültürü insandan ayrı düşünemeyiz. Kültür ilk insanın ortaya çıkışından itibaren var olagelmiştir. Örneğin ağaçtan meyve toplamak, toprağı pişirerek tuğla yapmak, taşları yontup alet yapmak, mağara duvarına resim çizmek bir kültürdür. Yani kültür insanın doğaya müdahalesiyle başlar. (Giddens, 2005: 22; Perinçek, 2002; 73-74)

Anday ise kültür kavramının başlangıçta insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toprağın işlenmesi anlamında kullanıldığını (agricultura) belirtiyor. Daha sonra insanın manevi ve zihinsel yeteneklerinin eğitilmesi ve yetkinleştirilmesine de “cultura” denmiştir. Kültür kavramının kapsamı 17-18. yüzyıllarda genişlemiş ve

insanın çevresine ve doğaya kattığı her şey kültür kapsamına girmiştir. Yani kültür insan yapısıdır, yapaydır (Aktaran; Perinçek, 2002: 75).

Kültür kavramının tanımını bu şekilde yaptıktan sonra asıl kavramımız olan “siyasi kültür” kavramı ise şöyle tanımlanmaktadır; bir toplumun siyasi sistem içerisinde yer alan devlet, parlamento, hükümet, siyasi parti, kamu yönetimi, sendika, dernek, siyasi iktidar, demokrasi, seçim, anayasa vb. gibi kavramlar konusundaki bilgisi, görgüsü, alışkanlıkları, yaklaşımları, tutum ve davranışlarının tümü o toplumun siyasi kültürüdür. (Öztekin,1998: 210).

Türköne (2007: 223) siyasi kültürü, bireylerin ve grupların siyasi duruş ve tavırlarını ve genel olarak tüm siyasi pratikleri bir biçimde şekillendiren, insanların siyasi olana ilişkin olarak sahip oldukları değerler, ritüeller, semboller ve inançlar bütünü olarak tanımlamaktadır.

Özkan (2004: 78) ise siyasi sistemde toplum üyelerinin siyasi sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunduğunu ve bunların tümünün siyasi kültürü oluşturduğunu belirtmiştir.

Siyasal kültürün siyasi süreç açısından iki temel işlevi bulunmaktadır. Birincisi; kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasi sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkincisi de; siyasi kültür, mevcut siyasi sistemin benimsenmesini, yönetenlerin yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla sistemin devamlılığını sağlayan bir araç niteliği taşımaktadır (Turan, 1977: 33).

Bir toplumdaki baskın siyasi kültürü anlamadan o toplum hakkında yapılan siyasi çözümler eksik kalacaktır. Toplumun zihin yapısıyla, kültürel değerleriyle siyaseti, ekonomisi, hukuku vb. arasında güçlü bir etkileşim vardır. Örneğin otoriter kişiliğin yaygın, demokrasi kültürünün ise zayıf olduğu bir ülkede yüksek standartlarda bir demokrasi kurmak belki mümkün olabilir ama böyle bir rejimi sürdürülebilir kılmak çok güç olacaktır. Anayasalar, yasalar mükemmel olabilir ama sonuçta bu yasaları uygulayacak olan yine insanlardır, yani toplumdur. Yazılı bir anayasası bile bulunmayan İngiltere bugün dünyadaki en gelişmiş demokrasiye sahip olan ülkelerden biridir (Esmer, 2012: 4). Bu yüzden önemli olan demokrasi kültürünün var olmasıdır, yani siyasi kültürdür.

Kültür ile kurumlar arasındaki ilişkiyi Max Weber de Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu adlı incelemesinde çok güzel anlatmıştır. Weber, özellikle Calvinizm'in kapitalist birikimin sağlanmasını kolaylaştırıcı bir işlevi olduğunu ve Protestan ahlakındaki rasyonel düşünce yapısının modern dünyayı oluşturan kapitalizmi güçlendirdiğini savunuyordu. Bugün gerçekten nüfusunun çoğunluğu Protestan olan ülkelerde kişi başına düşen yıllık gelirin, nüfusunun çoğu Katolik olan ülkelerdeki kişi başına düşen gelirden daha fazla olduğunu biliyoruz. Kuşkusuz böyle olmasında başka faktörlerde etkilidir. Ancak bu yine de kültürel özelliklerle ekonomik gelişme arasında bir bağlantı kuramayacağımız anlamına gelmez.

Anlatılanlardan hareketle kültürü, bir toplumsal yapının tarihsellikten bezenmiş tüm soyut varlığı, bireysel ve sosyal tüm özellikleri olarak tanımlayabiliriz. Kültür, sadece toplumların değil bireylerin de hayatlarını yönlendirmede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal kurallar, gelenek ve görenekler, inanış biçimleri, değer yargıları, kültürü oluşturan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yaşanan toplumsal yapının değer sistemine ilişkin yüzlerce yıllık özelliklerin bugün hayatını sürdüren bireylerde de var olması, geleneklerin halen varlığını nasıl sürdürüyor olması, bize kültürün aktarımıyla ilgili başka bir yapı olan "toplumsallaşmayı" işaret eder.

Toplumsallaşma, bir kültür aktarımı süreci olarak bireyin, toplumsal yapının bir parçası olmayı öğrendiği dönemdir. Bilincin yerleşmesiyle başlayan toplumsallaşmada bireye, nasıl içinde bulunduğu toplumsal yapının diğer üyeleri gibi olacağı öğretilir. Diğerleri gibi konuşur, diğerleri gibi dinler, diğerleri gibi yaşar, diğerleri gibi tüketir; kısaca diğerleri gibi olur. Dolayısıyla birey, içinde bulunduğu toplumsal yapının kurallarını, normlarını, gelenek ve göreneklerini, inanış biçimlerini, değer yargılarını; özetle kültürünü toplumsallaşma sürecinde öğrenir. Bu yapı kuşaklar boyu aynı şekilde işleyeceğinden gelenekler de nesilden nesile aktarılacaktır (Yücekök, 1987: 11).

Toplumsallaşma, sosyolojik bir kavram olarak kültür aktarımını gerçekleştirirken, kültürün bir parçası olan siyasal kültür öğelerini de aktarır. Yani siyasal toplumsallaşma, bireyin içinde bulunduğu siyasal kültürü öğrendiği, içselleştirdiği bir süreçtir. Aynı toplumsallaşmada olduğu gibi siyasal toplumsallaşma

sürecinde de politik değerler, fikirler, siyasal sistemle yakınlık biçimleri, davranış kalıpları bireye öğretilir.

Görüldüğü gibi bir toplumun sahip olduğu kültürü tanımaya başladığımızda o topluma dair pek çok konuda yorum yapabilmemiz mümkün olabiliyor. Toplumun bütünsel kültürünün siyasal yönünü yani “siyasi kültürü” tanımaya başladığımızda ise o toplumdaki siyasal olguların pek çoğuyla ilgili yorumda bulunabiliriz. Siyasal olgular olan seçimler ve seçmen tercihleri de bunlardan biridir. Bu yüzden bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde siyasi kültürün ülkemizde seçmen tercihlerini etkileyen bir faktör olduğundan hareketle çok partili hayata geçişten sonra yapılan genel seçimlerdeki seçmen tercihlerinin baskın siyasi kültürle olan ilişkilerine de değinilecek ve yorumlamalarda bulunulacaktır.

1.4.1.Siyasal Kültür ve Siyasal Toplumsallaşma

Siyasal kültürü, siyasal sistemin içerdiği öznelere ve onları temsil eden özellik ve simgelere yönelimi oluşturan değer, inanç ve tutumlar olarak tanımlayacak olursak siyasal toplumsallaşma için, bireyin içinde bulunduğu siyasal sistemin değer, inanç ve tutumlarını öğrendiği aşamadır diyebiliriz (Yücekök, 1987: 12).

Konunun başında verdiğimiz örnekten yola çıkarak, devlet yöneticilerinin zaman zaman “baba” sıfatıyla anıldığı siyasal sistemimizin bu özelliğinin, Osmanlıdaki patrimonyal (babaerkil) politik kültür kodunun, günümüze kadar siyasal toplumsallaşma süreçleriyle gelmesinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Pek çok insan tarafından devlet; Osmanlıdaki otoriter, güçlü, kural koyan, sert bir yapıda görülmele birlikte aynı zamanda merhametli, zor zamanda yardım eden, kol kanat geren, kollayan, müdafaa eden bir kurum olarak algılanır. Bu, bazı ailelerdeki babanın rolüne benzer bir yapı olduğu için, bu tip devlet-toplum ilişkisi modelleri babaerkil olarak adlandırılmaktadır ve Osmanlı Devlet modelindeki durumu anlatmadaki en önemli kavramsal anahtardır.

Ülkemizde, bugün de devletin benzer bir yapıda görülmesinin ardında yatan unsur da siyasal toplumsallaşma sürecinde, bireyin zihninde oluşacak devlet imgesinin içinin, patrimonyal öğelerle doldurulmasından geçmektedir.

Siyasal değerlerin bireye aktarımı, bir sınıflandırılmaya tabi tutulduğunda, siyasal toplumsallaşmanın etmenleri ile karşılaşmaktayız. Siyasal toplumsallaşma sürecinde bireyi toplumsallaştıranlara “etmen” denilmektedir. İki grup etmen bulunmaktadır (Yücekök, 1987: 13).

1) Birincil Grup Siyasal Toplumsallaştırıcı Etmenler

- a. Aile
- b. Arkadaş Çevresi

2) İkincil Grup Siyasal Toplumsallaştırıcı Etmenler

- a. Okul
- b. Dernek ve Sendikalar
- c. Medya

1.4.1.1.Aile

Birey ailede dünyaya gelir. İlk öğrendiği şeyleri aileden alır. Ailenin ve arkadaş çevresinin “birincil” olmasının sebebi de budur. Hem kronolojik olarak insan ilk önce aile üyeleriyle karşılaşır hem de aile ve arkadaş çevresinin etkisi ömür boyu, daha yoğun olarak hissedilir. Konuşulan dil, davranış kalıpları bireye, ailede verilmeye başlanır. Yaş ilerledikçe o toplumsal yapıda oluşmuş değerler sistemi de kişilere aktarılır. Tamamıyla insanın içinde bulunduğu toplumsal yapının kültürel özellikleri olan yasaklar, günahlar ve ayıplar, aile tarafından yavaş yavaş bireye öğretilmeye başlanır. Bu üçleme içindeki yasaklar, siyasal sistemin özelliklerini bünyesinde barındıran unsurlardır. Hukuk sisteminin, siyasi iktidarla olan ilişkisi nedeniyle yasakların öğretilmesi, siyasal toplumsallaşmanın başladığının göstergesi olmaktadır (Sarıbay, 1996: 24).

Aile içindeki politikayla ilgili sohbetler, seçim zamanları desteklenen siyasal partiyle ilgili taraf oluşlar, medyada sıklıkla takip edilen siyasal liderler, toplumsallaşan bireye birer siyasallaştırıcı unsur olarak yansımaktadır. Ailenin siyasal toplumsallaşmadaki etkisinin yoğunluğu ile ilgili olarak şu soruyu kendimize

sorabiliriz: 2000’li yıllardan, 1990’lı yıllardan, 1980’li yıllardan, 1970’li yıllardan, 1960’lı yıllardan, 1950’li yıllardan birer tane en beğendiğimiz siyasal lideri söylememizi istesek, ülkemizden hangi isimleri söyleriz? Verdiğimiz yanıtlar, toplumsallaşma boyunca öğrendiklerimizle, edindiğimiz tecrübelerle, bize verilen değerler sistemiyle ilgili olacaktır ve bunda büyük oranda aileden gelen yönlendirmeler ön plana çıkacaktır. Aynı şekilde parti tercihlerinde de istisnalar hariç ailenin belirleyiciliğini çevremizde görebiliyoruz.

1.4.1.2.Arkadaş Çevresi

Bireyin aileden sonra içinde yer almaya başladığı ilk sosyal grup, arkadaş çevresidir. Birey ailesinden öğrendikleriyle var olmaya başladığı dönemlerde arkadaşlarıyla iletişim kurar. Onlardan bazı şeyler öğrenir. Yaş ilerledikçe, bazen aileden öğrenilenler yerine arkadaşlardan edinilenler geçer. Ailenin öğrettiği “iyi”ler, yerini, arkadaşlardan edinilen “iyi”lere bırakmaya başlar. Çocuk, aileden öğrendiklerini arkadaşlarıyla karşılaştırma olanağına sahip olur.

Arkadaş grubu, bireyin gözünde ve yapısında ailenin rolü azalmaya yüz tuttuğu zaman ortaya çıkmaktadır. Bireyi samimi ve duygusal ilişki bağları içine yerleştiren arkadaş grubu, ailenin sahip olduğu konumu ve önemi ikame edebilmektedir. Aile, daha temel, yaygın ve genel nitelikli, kısaca temel siyasal değerler içeren tutumların oluşmasını sağlar. Oysa arkadaş grubu bireyin, daha gelişmiş olduğu yıllarda, özgül siyasal tutumlar geliştirmesini etkileyici bir kaynak oluşturur. Örneğin aile, bireyin hangi siyasal sistemin üyesi olduğu hakkında bir siyasal bilgi aktarımında bulunurken arkadaş grubu, siyasal sistemin sorunlarının neler olduğu, bu sorunların nasıl çözülebileceği, siyasal yaşama katılmasının uygun veya zorunlu bir davranış olup olmadığını belirleyen tutumlarla donanmasına etki eder (Serdar, 2004, 146).

1.4.1.3.Okul

İkincil gruplar içinde toplum için olan önemi dolayısıyla eğitim, özellikle siyasal toplumsallaşmayı belirleyen kaynaklar arasında önemle anılan bir niteliktedir. Eğitim, bireyi yalnızca toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan bilgilerle donatmak

suretiyle etkileyen bir süreç değildir. Toplum içinde bireyin nasıl davranması gerektiği konusunda, kısaca terbiye olarak adlandırdığımız kurallar veya normlar, eğitim süresince bireye aktarılır. Birey, aile dışında otoriteyle ilk kez okulda karşılaşır. Okul bir yandan insanı, toplumsal yapının bir parçası yapmaya çalışırken diğer yandan da siyasal toplumsallaştırıcı etkilerle siyasal kültürün unsurlarını öğretir (Yücekök, 1987: 14).

İlkokuldan itibaren verilen sosyal bilim içerikli derslerle öğrenciye, içinde yaşadığı siyasal sistemin özellikleri, yönetsel yapısı, demokrasiyle olan ilişkisi ve içeriğinin özellikleri anlatılır. Bu süreçle devlet, kendi istediği özelliklere sahip yurttaşı yetiştirme yolunda adımlar atar. Dünyanın birçok ülkesinde eğitimin bir bölümünün zorunlu olmasının sebeplerinden biri, budur. Devletin karar alıp kural koyma sürecinde, yönetenlerin kurallara itaatini sağlamayı öğretmenin yolu, zorunlu eğitimden geçmektedir. Siyasal toplumsallaşma süreci içinde edinilen yasaklarla ilgili en önemli bilgi, zorunlu eğitim yoluyla bireye aktarılır.

Devlet, hazırladığı eğitim programını (müfredat), ülkenin bütün okullarında aynı şekilde uygulanmasını temin etmeye çalışır. Örneğin Türkiye’de bakanlıklar arasında en büyük müfettiş kadrosuna sahip olan, Milli Eğitim Bakanlığı’dır. Bakanlık, en kalabalık kentteki okuldan en az nüfuslu yerdeki okula kadar, en doğudaki okuldan en batıdaki okula kadar, özel okullardan devlet okullarına kadar hiçbir ayırım yapmaksızın, hazırladığı müfredatın okutulup okutulmadığını, bu yaygın teftiş kadrosuyla denetler. Amaç, kendi istediği yurttaş modelini sağlamaya yönelik hazırlanmış olan müfredatın, tam anlamıyla tüm ülkede yetiştirilmekte olan insanlara verilmesinin sağlanmasıdır. Böylece okul, devletin siyasal toplumsallaşma sürecine doğrudan müdahale ettiği bir aşama olarak karşımıza gelmektedir.

1.4.1.4. Dernek ve Sendikalar

Sivil toplum kurumu olarak da adlandırabileceğimiz bu grup, bireyin örgütlü bir yapı içinde siyasal toplumsallaştırıcı etkilere maruz kalmasını anlatmaktadır. Dernek/sendika/sivil toplum kurumu üyeliği bireyin ne tür siyasal olgu ve olayları izleyeceğini, nasıl algılayacağını, değerlendireceğini saptayan, siyasal yaşam ve

siyasal sistemin işleyişi hakkındaki bilgilerinin kapsam ve çeşidini arttırıcı etkilerde bulunan bir niteliğe sahiptir. Bu etkiler kısmen dernek/sendika/sivil toplum kurumu içinde arkadaş grupları aracılığıyla ortaya çıkarken, kısmen de dernek normlarının etkisiyle oluşabilir.

1.4.1.5. Medya

Medya; yazılı görsel, sözlü iletişim araçlarının tamamına verilen ortak isimdir. Gazete, kitap, televizyon, radyo ve bilgisayar teknolojilerinin sağladığı her türlü imkân, bu kategori içinde ele alınabilir. Her toplumda bu araçların aynı derecede ve aynı etkinlikte kullanılmadığı bir gerçektir. Ancak bilgi iletişimi olmayan bir toplum varlığını sürdüremez. Bilinen tüm insan toplumlarında iletişim ve simge oluşturulması olgusuna rastlanmıştır. Günümüzde de gerek yazılı ve görsel gerekse de sosyal medya etkin bir şekilde kullanılmakta ve hayatımızın hemen her alanını etkilemektedir.

Elisabeth Noelle-Neumann tarafından geliştirilen “susunluk sarmalı” kuramı da kitle iletişim araçlarının insanların düşünceleri, tutumları, tercihleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir. Kitle iletişim araçları kimi bireyleri, toplumları susturabilirken, kimilerine ise konuşabilme cesareti vermektedir. Seçmen tercihleri üzerinde de etkili olabileceğine, özellikle kararsız seçmenlerin tercihlerinin son anda medya tarafından etkilendiğine de vurgu yapan kuramın varsayımları şu şekildedir.

1. İnsanlar, belli bir görüşü benimsemeye yalnız olduklarını düşünüyorlarsa, bunu açık olarak dile getirmekten kaçınırlar, ancak bu görüşlerinin paylaşıldığını ya da destek göreceğini düşünüyorlarsa çevrelerindeki diğer insanlarla bu görüşleri hakkında konuşurlar.
2. Birey belli bir görüşün toplumda ne kadar geçerli olduğunu saptamada kitle iletişim araçlarını bir ölçüt olarak kullanabilir. Benimsediği görüş bu araçlarda yeteri düzeyde yer almıyor, dile getirilmiyorsa, bunun yeterince kabul gören bir görüş olmadığı sonucuna varır.
3. İletişim araçlarının hemen hepsi az ya da çok tekeli bir şekilde aynı kanıları dile getirme eğiliminde olup, insanları toplumdaki kanı

iklimine ilişkin çoğu kez yanlış bir görüntüyle baş başa bırakılmaktadır. Buradan hareketle;

4. Belli bir görüşe sahip birçok insan, toplumdan, bulunduğu çevreden dışlanma korkusuyla görüşünü savunamayacaktır. Suskun kaldıkça bu görüş olduğundan daha az yaygın ve geçerli sayılacak ve bu durum ise bir suskunluk sarmalının oluşmasına neden olacaktır. Genel-geçer görüşlerden farklı görüşleri olan insanlar giderek seslerini duyurmada daha az istekli olacak iletişim araçlarının görüşü giderek baskın ve doğru olarak algılanacaktır (Boz, 1999: 42-43).

1.4.2. Semboller Sistemi Olarak Siyasal Kültür ve Kişilik Sistemi

Buraya kadar, bireyin siyasal kültür ile olan bağlantısının, politik toplumsallaşma üzerinden gerçekleştiğini ve bireyin edilgen kaldığı bir süreç içinde siyasallaştığına değindik. Bireyden hareketle siyasal kültürü anlamak için ise bazı sosyal bilimciler siyasal kültür kavramını bir semboller sistemi olarak kavramlaştırmaktadır. Bu kavramlaştırmada çıkış noktası, her şeyin birer sembol olduğu varsayımdır. Tüm maddeler, materyaller ve değerler, birer semboldür. Sembollere anlamlar yüklenerek tanımlamalarda bulunulur (Yücekök, 1987: 16).

Madde ve materyallerin anlamlandırılmasından ziyade siyasal kültür açısından anlamlı olan unsur, değerlerin anlamlandırılmasıdır. İyi, kötü, güzel, çirkin, hoş, erdemli, vs pek çok değer, sembol anlamlandırması süreci içinde, bireyden bağımsız bir biçimde ortaya çıkar. Birincil ve ikincil toplumsallaştırıcı etmenler bireye neyin “iyi”, neyin “kötü” olduğunu öğretir. Her insanın toplumsallaşma sürecini yaşadığı birincil ve ikincil gruplar, birbirlerinden ayrı özelliklere sahip olduğu için, toplumun tamamını kapsayan bir ortak “iyi” ya da “kötü”ye ulaşmak mümkün değildir. Örneğin, “iyi siyasal lider, hangi özelliklere sahiptir?” diye sorduğumuzda verilecek cevapların ilk bölümleri belki birbirlerine benzer olabilir. Ancak cevabın ilerleyen kısımlarında, detaylarda, tüm cevaplayanların tümüyle kabullenemeyeceği noktalara gelinebilir (Yücekök, 16).

Farklı siyasal toplumsallaştırıcı etmenlerin siyasal sembolleri farklı biçimlerde anlamlandırmalarından dolayı, bireylerin siyasal sistemi içselleştirmeleri de birbirlerinden farklı olacaktır. Bunun sonucu olarak bir insan, bir siyasal ideolojiyi benimseyip farklı ideolojileri ötekileştirirken, başka bir insan ötekileştirilen ideolojiyi içselleştirebilir. Bireyin siyasal sisteme dâhil olmasına neden olacak siyasal etkinlik duygusunun düzeyi de anlamlandırılmış sembollerle ilgili durumdur. Sembol anlamlandırması sürecinde üst düzey siyasal katılımın “iyi” olmadığı öğretildiği siyasal sistemlerde, bireylerin büyük çoğunluklar halinde siyasal sistemde yer almadığını görmekteyiz (Bostancı, 1995: 31).

Anlamlandırılmış siyasal semboller, toplumsallaşma sürecinde birey tarafından içselleştirilirken, zihni bir fonksiyon olan siyasal inanç sisteminde yer edinir. Yani inanç sistemi anlamlandırılmış sembollerden oluşan bireysel bir özelliktir. Siyasal toplumsallaşma süreci, siyasal sembollerin anlamlandırılarak siyasal inanç sisteminde yer edindiği süreçtir. Daha önce vurgulandığı gibi, madde, materyal sembolleri de burada yer almaktadır, değerler de... Örneğin, “bir siyasal partinin logosu neydi” diye sorduğumuzda, birey tarafından, siyasal inanç sisteminde yer edinmiş o logonun şekli, içeriği hatırlandığı gibi, o logoya; dolayısıyla o siyasal partiye yüklenmiş “iyi” ya da “kötü” anlamlar da akla gelecektir. Yani her türlü siyasal davranışta siyasal inanç sistemi referans alınacaktır (Serdar, 2004: 146).

Bir insana, “şu siyasal ideolojiyi destekle”, “bu partiye oy ver”, “şu siyasal lider iyidir” şeklinde sembol anlamlandırmaları üzerinden bir toplumsallaştırıcı etkide bulunulursa, kişilik sisteminden geçen kısmıyla birey tarafından içselleştirilecek ve siyasal inanç sisteminde yer edinecektir. Her bir bireyin kendine ait kişilik sistemi olduğundan, siyasal inanç sistemi de kendine aittir. Yani siyasal inanç sistemi tekildir; kişiye aittir, bireye aittir. Siyasal kültür ise, bireylerin bir araya gelmesinden oluşan bir durumdur. Her bireyde ayrı siyasal inanç sistemleri olduğundan, insanları bir toplumsal grup bünyesinde bir araya gelmesiyle siyasal inanç sistemlerinin toplamı bir durum ortaya çıkmaktadır. Siyasal kültür, bireysel siyasal inanç sistemlerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bir toplumsal yapıyı, toplumsal grubu oluşturan insanların ortak değer, ortak anlamlandırmalara sahip olması, bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Bu anlamda siyasal inanç sistemi nasıl tekil bir durumsa, siyasal kültür de çoğul bir durumdur (Yücekök, 14).

1.5. Sağ ve Sol Kavramları

Sağ ve sol kavramlarının siyasal alanda ilk kez ortaya çıkışı, her ne kadar bazı Antik Yunan düşünürlerine ve Thomas More'a kadar dayandırılabilse de, daha çok 1789 Fransız Devrimi sonrasında Kurucu Meclis'in yapısından kaynaklanmaktadır. Bu mecliste Kral 16. Louis'in meclis kararlarını veto hakkını savunan ve eski rejime destek olan üyeler oturum başkanı Mounier'nin sağında, bu imtiyazı reddederek kayıtsız şartsız millet egemenliğini savunan ve yeni rejime sempati duyanlar ise solunda yer almışlar ve siyaset literatürüne sağ ve sol kavramları ilk kez bu dönemde girmiştir. Olaydan da anlaşılacağı üzere sol daha keskin değişim yanlısı, özgürlükçü bir akım olarak ortaya çıkarken, sağ ideoloji eski yapıyı daha fazla sahiplenen muhafazakâr hatta tutucu bir çizgidedir. Bu anlamda değişim, hiyerarşi karşıtlığı (eşitlik) ve yenilikçilik sol için vazgeçilmez unsurlar olarak ortaya çıkarken, sağ kesim için geçmişe özlem (nostalji), ani değişimlerden duyulan rahatsızlık ve hiyerarşik ilişkilerin meşrulaştırılması daha temel meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır (Jost, 2009: 130).

Sol ve sağ kavramları kabaca böyle tanımlanmasına ve genelde böyle bilinmesine rağmen her toplum düzeninin kendine özgü koşulları, solculuk ve sağcılık kavramlarının anlam ve içeriklerini de değiştirmiştir. Bu yüzden sağ ve sol kavramları göreceli kavramlardır. Kişiden kişiye, toplumdaki topluma, zaman ve mekana bağlı olarak değişebilmektedirler. Bir toplumda sağcı olan bir başka toplumda solcu, bu çağda solcu olan bir başkasında sağcı konumunda kalabilmektedir. Örneğin feodal toplum düzeninin ilerici unsuru olan burjuva sınıfı, bir sonraki toplum düzeninde statükoyu koruma mücadelesi içinde olmuş ve emekçi sınıflar karşısında sağcı konumuna düşmüştür. Bunun yanı sıra sağ ve sol olarak nitelendirilen görüş, fikir ve düşünceler zamanla birbirinin içerisine geçebilmekte, birbirinden etkilenmektedirler. Örneğin sanayileşmiş ülkelerde milliyetçilik sağcılık olarak tanımlanırken, sömürgecilğe karşı mücadele eden üçüncü dünya ülkelerinde solculuk olarak kabul

edilmektedir. Ne kapitalizmin kalesi sayılan ABD, ne de sosyalist Çin uyguladıkları sistemlere katı biçimde bağlı kalmamışlardır. Özelleştirmenin, liberal politikaların üssü sayılan İngiltere yaşanmakta olan ekonomik krizi aşabilmek için, dünyada en çok devletleştirme yapan ülkelerin başında gelmiştir (Esmer, 2012: 85).

Bu yüzden tek bir sol ya da sağ tanımı yapmak doğru olmayacaktır. Ancak günümüzde sağcılık denildiğinde daha çok milliyetçilik, gelenekçilik, dincilik, kapitalizmi ve serbest piyasa ekonomisini savunanlar ile yerleşik düzeni, gelenekleri, adetleri, alışkanlıkları korumaya yönelik muhafazakar (tutucu) hareketler anlaşılmaktadır. Sol denilince de toplumcu, işçi ve köylüden yana, emekten, emekçiden yana, ilerici, toplumu değiştirici, dönüştürücü, hak ve özgürlüklerden yana olan veya olduğunu söyleyen kişi, kurum ve görüşler anlaşılmaktadır. Tabii bu kavramların ülkemiz özelinde gerçekten bu anlamlara gelip gelmediği, “sol”un aslında “sağ”, “sağ”ın aslında “sol” olduğu gibi tartışmalar da hep süregelmiştir. İlerleyen bölümlerde bu tartışmalar üzerinde de durulacaktır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “sol” partiler kavramıyla kastedilen merkez sol, sosyal demokrat, sosyalist, komünist; “sağ” partiler kavramıyla kastedilen ise merkez sağ, muhafazakar, milliyetçi partiler olacaktır.

1.6. Seçim ve Seçmen Kavramları

Siyasal iktidarlar yönetilenler tarafından kabul ve destek görmek için varlıklarını yasallaştırmak zorundadırlar. Zaman içerisinde sosyal gelişme düzeyi ile egemen siyasal değerlere bağlı olarak siyasal iktidarı ele geçirme ve yasallık kazandırma yöntemleri de biçim değiştirmiştir. Geleneksel toplumların çoğunda tek kişiye dayanan siyasal iktidarlar fiziksel güç kullanarak ya da tanrısal güçlere sahip olduklarını iddia ederek iktidarlarının meşruiyetini sağlamaktayken; bugün demokratik rejimlerde yönetilenler ve yönetenler arasındaki ilişkiler seçimler sayesinde düzenlenmekte ve seçimler siyasal iktidarların meşruiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır (Çam, 2002: 481).

Demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan seçim kavramı teorik olarak esasen milli egemenlik ya da pratikte onunla aynı anlamda kullanılan halk egemenliği teorisine dayanır. Bu teoriler egemenliğin sahibi ve sujesiyle ilgili olup, krala ait olan egemenlik tacını, onun başından alarak milletin başına oturtmuştur. Teorinin fikir babası Rousseau'dur. Toplum Sözleşmesi adlı ünlü eserinde Rousseau şu temayı işlemiştir. Siyasal toplumun temeli, başlangıçta onu meydana getiren insanlar arasında akdedilen bir sözleşmeye dayanır. Doğa halinden düzenli toplum haline geçişi sağlayan bu sözleşme ile insanlar iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ve yetkileri ile birlikte topluluğa devretmişlerdir. Böylece kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucu "genel irade" ortaya çıkar. Genel irade kişisel iradelerin sadece bir toplamından ibaret değildir; aynı zamanda onlardan ayrı, onların üstünde, kendine özgü varlığı olan "kolektif" bir iradedir. Toplumda üstün iktidar, yani egemenlik bu kolektif iradeye aittir. Rousseau'nun en önemli sorun olan genel iradenin nasıl belirleneceği sorusuna da verdiği cevap; "oylama" yani seçimdir. Yani genel irade pratik olarak bir oylama sonucunda ortaya çıkar (Rousseau, 2007: 164). Görüldüğü gibi seçimler demokratik toplumun temel olgularından biridir.

Sözcük olarak ise seçmek; insanın kendisine en uygun, en yakın, en yararlı ve en gerekli olanı belirleme yöntemidir. Demokrasi açısından seçim ise, yönetilenlerin kendilerini yönetecek olanları belirleme işlemi ve eylemidir. Bu anlamda seçim sadece milletvekillerinin ve yerel yöneticilerin belirlenmesi için kullanılan bir yöntem değil, tüm örgütler için, örgüt üyelerinin örgütü yönetecekleri belirleme yöntemi olmalıdır (Öztekin, 1998: 151).

Seçimleri bir değişim aracı olarak gören Kalaycıoğlu'na (1984: 254) göre seçim, siyasal lider kadrosunun değişimini barışçıl olarak sağlayan yöntemlerden biridir. Bu tanımdan hareketle seçimlerin bir nevi denetim mekanizması olduğunu da söyleyebiliriz. Seçimler sayesinde insanlar memnun kalmadıkları yöneticileri bir sonraki seçimlerde değiştirme şansına sahiptirler.

Başka bir tanıma göre ise seçim, kişinin birden fazla seçenek arasından bir tanesini kendi özgür iradesiyle tercih etmesidir. Siyaset bilimi açısından ise seçim, yönetilenlerin kendilerini kimin yöneteceğini belirlemek için geliştirilen bir demokratik yöntemidir (Akgün, 2007: 5).

Akgün (2007: 15-16) seçim kavramının işlevlerini birey açısından ve siyasal sistem açısından olmak üzere ikiye ayırarak ele alır. Seçimin birey açısından işlevleri içerisinde; demokrasinin en temel ilkelerinden olan eşitlik fikrinin hayata geçirilmesi, oy vermenin bireyin siyasal rejime olan bağlılığını ve sadakatini göstermesi ve bunu sürdürmesi, bireylerin medeni bir şekilde vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleri başta olmak üzere pek çok olumlu işlevleri vardır. Ancak aynı zamanda bireylerin siyasal sistemden soğuması, uzaklaşması ve siyasete olan güvenlerinin sarsılması gibi olumsuz işlevleri de vardır. İkinci olarak seçimlerin siyasal sistem açısından işlevlerine bakıldığında ise ülkeyi yönetenlerin barışçıl bir şekilde değişiminin sağlanması, rejimin meşruluğunun bir göstergesi olması ve hükümetlerin denetlenmesini sağlayan bir araç olması gibi pek çok işlevi söz konusudur.

Seçim olgusunun en önemli aktörü olan “seçmen” kavramına baktığımız zaman ise sözlükteki kısa ve öz tanımının “seçimlerde oy verme hakkı olan kimseler” olduğunu görüyoruz. Daha geniş bir anlatımla bir toplumda yasaların kendine tanıdığı hakla kendisini yönetimde temsil edecek, karar verme yetkisine sahip olacak yöneticileri seçen kişilerdir.

Seçmen bir ülkenin yurttaşı olmanın kendisine sağladığı bir hak ve görev olarak o ülkede yönetici kadronun belirlenmesiyle ilgili seçimlere katılabilecek özelliklere sahip olan kişi veya kişilerdir. Aynı zamanda seçim olgusunun öznesi olarak seçmen, bir siyasal seçimde oy verme hakkına sahip olan, seçeneklerden birini ya da bir bölümünü tercih eden aktif kişidir. Diğer taraftan ise seçmen, siyasal sistem içerisinde yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetilen konumundaki kişileri ifade eder (Kiriş, 1998: 13-14).

Tüm demokratik toplumlarda, demokrasinin gelişimine paralel olarak seçmenin oy hakkı da gelişmiştir. Oy kullanma hem en önemli demokratik haklardan bir tanesi hem de en önemli siyasi katılım araçlarından biridir. Kimlerin seçmen olacağı ise seçimlerin yapıldığı yerdeki siyasal sistem ile hukuki normlara bağlı olarak değişkenlik gösterir. Örneğin ülkemizde 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme yani oy kullanma hakkına sahiptir.

1.7. Seçmen Davranışı

Seçmen davranışı bireyin yurttaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkesinde yapılan seçimlere, ülkeyi belirli bir süre yönetecek olan yönetici kadroyu belirlemek üzere katılarak sergilediği davranış türüdür (Eke, 2008: 33). Seçmen davranışı, siyasal davranış geneline girmesi ve aynı zamanda siyasal hayata katılım şekillerinden birisi olması nedeniyle de siyasal bilimcilerin özellikle üzerinde durdukları bir alandır (Avşar, 2002: 43).

Başka bir anlatımla seçmen davranışı; yurttaşların öncesi ve sonrası dahil olmak üzere seçimlerle ilgili sergiledikleri, çeşitli unsurların etkisiyle şekillenen, seçime katılıp katılmama, katılma durumunda tercih yapma, seçim sonrasında bu tercihini sürdürme ya da değiştirme gibi şekillerde somutlaşan siyasal davranış şekli olarak da ifade edilebilir (Kiriş, 1998: 14).

Seçmen davranış hem tek tek tüm vatandaşların hem de ülkenin genelini ilgilendiren bir olgu olduğundan çok önemli ve çeşitli boyutlarıyla ele alınması gereken bir alandır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de seçmen davranışının hangi yönde veya eğilimde olduğu, ülkemiz özelinde hangi faktörlere göre şekillendiği üzerinde durulacaktır.

Avşar (1979: 44) seçmen davranışının siyasal sistem içerisinde önemli bir öge olmasının sebeplerini şu şekilde ifade etmiştir:

- Demokratik sistemlerde vatandaşların çoğunluğunun katıldığı en önemli siyasal eylem oy vermedir.
- Demokratik düzenlerde herkesin toplumsal rolleri ve siyasal görevleri ne olursa olsun seçimlere katılma hakları vardır ve bu haklar eşit olarak dağıtılmıştır.
- Seçmen davranışı hemen hemen tüm toplumlarda gözlenebilen bir olgu niteliği taşıdığından, karşılaştırmalı siyasal çalışmalarda başvurulan bir araç niteliği taşımaktadır.
- Seçmen davranışını diğer siyasal davranışlardan ayıran önemli bir yönü hem nitel hem de nicel değerlerle ifade edilebilme özelliğinin bulunmasıdır.
- Seçmen davranışının gerçek bir anlam kazandığı seçimler, siyasal sistem açısından belirli fonksiyonlara sahiptir.

1.7.1. Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler

Seçmenlerin karar verme süreçleri ve oy verme davranışları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, 1910'lu yıllarda başlamış ve 1940'lardan itibaren de özellikle ABD'de yoğunluğunu artırarak devam etmiştir. Bu tarihten günümüze kadar yapılan çalışmalar seçmenlerin temelde üç yaklaşımdan etkilenerek karar verdiklerini göstermektedir. Bu yaklaşımlar çoğu yazarın ele aldığı biçimde sosyolojik, psikolojik ve rasyonel tercih yaklaşımı şeklinde ifade edilebilir (Kalender, 2000: 39).

Sosyolojik yaklaşım bir yapıyı öne çıkarır. Bireylerin davranışları onların statüleri, kültürel buyruklar, kurallar, değerler, toplumsal yaptırımlar, rol beklentileri ve genel sistemin isteklerinden etkilenmektedir (Aktaran, Kalender, 36). Dolayısıyla sosyal ortamda birlikte yaşayan ve birbirleriyle çeşitli etkileşimlerde bulunan insanların birbirlerinin karakteristik özelliklerinden, sosyo-ekonomik statüsünden, dini ilişkilerinden, aile yapısından ve benzeri sosyal yaşama konu olan durumlarından etkilendiği ve politik tercihlerinin bu ilişkilerin etkisiyle oluştuğu söylenebilir.

Psikolojik yaklaşım, güduları, tutumları, gizli kompleksleri ve genel psikolojik süreçleri kapsamaktadır (Aktaran, Kalender, 37). Diğer bir ifadeyle kişinin oy kullanma yaşına gelene kadar ve sonraki süreçlerde edindiği deneyimlerinin ve kişilik yapısının onun politik karar verme sürecinde sempati, sevgi bağı vb. duyguların ortaya çıkmasını sağladığı ve tercihini bu faktörlerin etkisi ile yaptığı bir sürecin ifadesi olarak belirtilebilir.

Rasyonel yaklaşımda ise seçmen geleceği değil geçmişi değerlendirerek oy kullanmaktadır. Özellikle iktidar partilerinin geçmişte yaptıklarının seçmenler tarafından genel bir değerlendirmesi söz konusudur. Seçmenlerin kararları yapılan icraatların olumlu ve olumsuz değerlendirilmesi ile yakından ilgilidir (Özkan, 2004: 116). Diğer bir anlatımla seçmenler çıkarları doğrultusunda oy verme eğilimindedirler.

Bu yaklaşımlardan yola çıkarak seçmen davranışını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik başka çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Collier seçmen tercihlerini etkileyen faktörler arasında parti, aday, konu, geçmişi değerlendirme gibi faktörler üzerinde dururken başka bir yazar meslek, sendika üyeliği, coğrafi bölge, sosyal sınıf, parti ve ideolojiler gibi unsurlar üzerinde durmuştur. Kalaycıoğlu ise

seçmen tercihlerini etkileyen faktörleri; siyasal parti, adaya duyulan güven, seçmenin içinde bulunduğu sosyal tabakayla belirli bir siyasi parti arasında kurduğu bağ ve partiler arası rekabet olarak sıralamaktadır (Kalender, 75).

Görüldüğü gibi seçmen tercihlerini etkileyen faktörler üzerinde literatürde bir birlik söz konusu değildir. Bu yüzden bu faktörlerin hepsini kapsayıcı bir sınıflandırma yapmak zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda seçmen tercihini etkileyen faktörleri aşağıda sıralandığı gibi 5 ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

1. Siyasal parti ile ilgili faktörler
2. Adayla ilgili faktörler
3. Seçmenle ilgili faktörler
4. Gündem (konu) faktörleri
5. Propaganda ve iletişim faktörleridir (Kalender, 76).

1.7.1.1. Siyasal Parti İle İlgili Faktörler

Politikaya ister iktidar ilişkileri açısından, ister karar alma süreci açısından bakalım, bu iki ana yaklaşımın odak noktasında siyasal partilerin yer aldığını görürüz. Modern anlamda siyasal partilerin politika sahnesine çıkışları oldukça yeni sayılmasına rağmen, bu kuruluşlar hemen hemen tüm ülkelerde siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları ve başlıca dinamik güçleri olmuşlardır (Kapani, 1996: 175). Siyasal sistemin niteliği ne olursa olsun –demokratik, otoriter veya totaliter- çağdaş toplumların hepsinde partiler birinci derecede rol oynar. Günümüzde partisiz rejimlere ancak bazı geleneksel, siyasal modernleşme dışında kalmış toplumlarda rastlamak mümkündür. Bu bakımdan siyasal partileri her şeyin ötesinde, modern devletin salt olguları olarak kabul etmek gerekir (Özbudun, 1974).

Siyasal partileri; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacı güden, sürekli bir örgüte sahip olan kuruluşlar olarak tanımlayan Kapani (1996: 182-184) siyasal partilerin sahip oldukları fonksiyonları da şu şekilde sıralamaktadır. Bunlar;

- Siyasal partilerin en başta gelen fonksiyonlarında biri, toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamaktır.
- Siyasal partiler hemen hemen bütün rejimlerde halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görürler.
- Siyasal partiler yönetici kadrolar ve liderlerin seçilmelerini sağlarlar. Bütün modern sistemlerde siyasi kadrolar ve liderler partiler içinden çıkmaktadır.
- Siyasal partiler iktidara geldikleri zaman devletin siyasi karar organları içinde temel bir role sahiptirler. Buna “yönetme” veya “hükümet etme” fonksiyonu da diyebiliriz.
- Siyasal partiler muhalefette kaldıkları sürece iktidarın kullanılmasını denetler.

Görüldüğü gibi siyasi partiler siyasi hayatın en önemli aktörlerinden biridir ve siyasi hayatın sağlıklı bir şekilde işlemesi için birçok önemli fonksiyona sahiptir. Bu yüzden seçmen tercihlerini belirlemede de siyasi partinin kimliği, ideolojisi, vaat ve söylemleri, politikaları, kadrosu, lideri, teşkilat yapısı, seçmenle olan ilişkileri gibi birçok unsur etkilidir. Birçok seçmen tercihlerini belirlerken partilerin bu özelliklerinden bir ya da bir kaçını dikkate alarak sandığa gitmekte ve kararlarının buna göre vermektedir.

1.7.2.2. Adayla İlgili Faktörler

Seçmen tercihleri üzerinde etkili olan bir diğer unsur da özellikle yerel seçim dönemlerinde daha belirgin olan belirli bölgelerden gösterilen adaylarla ilişkili faktörlerdir. Bu faktörler adayın imajı, cinsiyeti, eğitimi, kişiliği, seçimi kazanabilme ihtimali gibi faktörlerdir.

Aday; siyasi parti ile seçmenler ve potansiyel seçmenler arasında bir köprü görevi görmektedir. Çünkü seçmen, siyasi partiyi gösterdiği adaya göre değerlendirmektedir. Seçimde oluşturulan aday imajı, seçmenin bir defa oy verdiği belirli bir siyasi partiye tekrar oy verip veremeyeceğini etkiler. Belirli bir adayın seçmenleri de homojen bir grup olmamakta, her seçmen adayın farklı özelliklerine önem vermektedir. Bu durum onların psiko-sosyal bakımdan birbirlerinden farklı

oluşlarının bir sonucudur. Buna bağlı olarak bir siyasi parti yönetimi, adayın seçmenler üzerinde etkili olabileceği özellikleri araştırmalı ve bu araştırmalar sonucunda da aday; politika ve stratejisini belirlemelidir (Aktaran: Negiz ve Akyıldız, 2012: 175) .

Yerel seçimlerin yanı sıra genel seçimlerde de siyasi parti liderlerinin çok önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bunun örneğini ülkemizde de görmek mümkün. Örneğin neredeyse 13 yıldır tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin seçim başarılarının arkasında parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik vasfı, hitabet yeteneği gibi faktörlerin de çok önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

1.7.3.3 Seçmenle İlgili Faktörler

Seçmenle ilgili faktörler ise, doğrudan oy kullanacak olan seçmenin kendi özellikleriyle ilişkili olan faktörlerdir. Bu faktörler arasında yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik faktörlerin yanı sıra gelir düzeyi gibi ekonomik faktörleri gösterebiliriz.

Bu faktörlerin dışında seçmenin içinde bulunduğu sosyal çevre, mensubu olduğu grup, sınıf, dini cemaat, aile gibi toplumsal çevreler de bireyin oy verme davranışını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi bireylerin içinde bulunduğu toplumdaki baskın siyasi kültür de seçmen tercihleri üzerinde oldukça etkilidir.

1.7.4.4. Gündem ve Konu Faktörleri

Adayın ya da partilerin ülke ve bölge sorunlarına karşı söylemleri ve tutumları, seçmen tercihi bakımından önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle gündemdeki bir konunun veya konuların seçim kampanyasında kullanılış şekli ve bu konularla ilgili adayın söylem ve tutumları farklı siyasi birikime sahip seçmenler üzerinde etkili olabilmektedir (Güllüoğınar, 2010: 83). Dolayısıyla seçmenler gündemdeki konuları değerlendirerek bu doğrultuda oy kullanmaktadır (Kalender, 2005: 57).

Gündem ve konu faktörleri seçimler sırasında seçmen açısından önemli olan siyasal, sosyal ve ekonomik olaylardır. Örneğin siyasi ya da ekonomik krizler, enflasyon, terör olayları gibi olaylar seçmenin oy verme davranışını etkileyen gündem ve konu davranışlarındandır.

1.7.5.5. Propaganda ve İletişim Faktörleri

Seçmenlerin seçim süresi boyunca ya da öncesinde verdikleri kararlar veya tercihler, siyasi partilerin propaganda adı altında yaptıkları faaliyetler ve çalışmaların etkisi altında kalabilmektedir. Siyasi partiler bu propaganda faaliyeti ve çalışmaları ile seçmenlerin kendi partilerine oy vermeleri yönünde çaba sarf etmektedirler (Baltacı ve Eke, 2012: 115). Bu faaliyet ve çalışmalar seçim konusunun seçmenin karar sürecinde yer edebilmesi için etkin bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Propaganda ve iletişim faktörleri olarak; kampanyalar, kamuoyu araştırmaları, canvassing (yüz yüze oy toplama teknikleri), kitle iletişim araçları ile seçmenleri ikna etmeye yönelik çeşitli ikna ve mesaj stratejileri örnek gösterilebilir (Kalender, 81).

İKİNCİ BÖLÜM

1945'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİMLER VE SONUÇLARI

2.1. Çok Partili Hayata Geçişten Günümüze Yapılan Genel Seçimler Üzerine Bir Değerlendirme

1946 yılında Türk siyasal hayatında önemli bir değişim yaşanmıştır. Siyasal sistem ilk kez kendini halkın katılımına açmış ve Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte resmen çok partili hayata geçilmiştir. Cumhuriyet tarihine baktığımızda 1946 genel seçimlerine kadar da serbest seçimlerin yapıldığını görüyoruz ancak yapılan seçimlerde halkın çok fazla seçme hakkının bulunmadığını ve bu seçimlerin halihazırdaki tek partinin (Cumhuriyet Halk Fırkası) iktidarının devamlılığını sağlamasının bir nevi meşruluk aracı olduğunu söyleyebiliriz.

Çok partili hayata geçişin ardında yatan en büyük gerekçe “bütünsel kalkınma” anlayışıdır. Hiçbir alanda Avrupa'dan geri kalınmaması için Avrupa'daki siyasi çoğulculuk anlayışının Türkiye'de de bulunması gerekiyordu. Ayrıca Sovyet tehdidi altındaki Türkiye'nin batıya sığınmasının daha kolay olabilmesi için de Batı'nın siyasal değerlerinin paylaşılması gerekiyordu (Akşin, 2006: 222). Tabii İkinci Dünya Savaşı sonunda Almaya ve İtalya gibi faşist iktidarların yıkılması da tüm dünyada demokrasi rüzgarlarının esmesine sebep olmuş ve Türkiye'de bu havadan etkilenmiştir (Kongar, 1999: 145). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; Türkiye'deki siyasal demokrasi anlayışı Avrupa'dakinden çok farklı gelişmiştir. Avrupa'da siyasal demokrasi genellikle sosyalist hatta komünist partileri de içeren bir dizgeyken, Türkiye'de sola kapalı bir dizge olarak kabul edildi. Yalnızca sosyalist ve komünist partilere meydan verilmemekle kalmadı, keskin ve abartılı bir komünizm düşmanlığı benimsenerek, bu düşüncelere karşı bir yasaklama ve cezalandırma tavrı güdüldü (Akşin, 222). Bu tavrın benimsenmesinde Sovyet Rusya'nın saldırgan ve yayılmacı tutumları da etkili olmuş ve Türkiye NATO'ya girerek Amerika'dan yana olan tarafını seçmiştir. Bu tavır çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de değinileceği gibi sol partilerin seçim başarısızlıkları ve sol görüşlerin toplumumuzca benimsenmemesinin de nedenlerinden biridir.

Çok partili hayata geçişin ilk sinyallerini İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te bayram dolayısıyla yaptığı bir konuşmasında vermiş ve bu konuşma daha sonra TBMM'ye "Dörtlü Takrir" adıyla anılan önerenin sunulmasının da gerekçelerinden birisi olmuştur. Hükümet üzerinde daha etkin bir meclis denetimi, daha geniş bireysel özgürlükler ve özellikle siyasal karşıtlık özgürlüğü gibi demokratikleşme yolunda atılacak adımlar önerenin konusunu oluşturuyordu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'nın imzalarını taşıyan bu önerenin CHP'nin meclis grubu tarafından reddedilmesi ve "toprak reformu" yasası tartışılırken ortaya çıkan görüş ayrılıklarıyla birlikte CHP içerisindeki hoşnutsuzluklar iyice baş göstermiş ve yeni bir karşıt partinin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Bizzat cumhurbaşkanı İsmet İnönü de karşıt bir partinin kurulmasını desteklemiş ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmen kurulmuştur (Akşin, 226; Kongar, 145-146).

Demokrat Parti'nin hukuki güvencesi seçim yasası ve dernekler yasasında yapılan değişiklikle sağlanmıştı. Bu durum bazı sosyalist partilerin de kurulmasına izin vermiştir. 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, 20 Haziran 1946'da ise Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü partisi kurulmuştur. Ancak Aralık 1946'da her iki parti de yöneticileri tutuklandıktan sonra kapatılmıştır (Sertel, 1969; 354-355). Sosyalist partilerin kapatılmasının yukarıda değindiğimiz gibi dış siyaset ile yakından ilgisi vardır. Ayrıca 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi de CHP ve DP dışında seçimlere katılan üçüncü parti olmuştur (TÜİK; 2012, 7). 1946'da yapılan ilk çok partili genel seçimin sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: 1946 Genel Seçimi Sonuçları

Parti	Aldığı oy oranı	Çıkardığı milletvekili sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	% 85	397
Demokrat Parti	% 13	61
Bağımsız	% 2	7
Toplam	100.00	465

Kaynak: TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011,s.8

Görüldüğü gibi 1946’da yapılan ilk seçimlerden CHP büyük bir fark atarak birinci parti olarak çıkmıştır. Seçimden önce çıkarılan 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile iki dereceli olan seçim sistemi, tek dereceli çoğunluk seçim sistemine dönüştürülmüştür. Ancak “açık oy, gizli tasnif” yöntemi kullanılmış ve denetim adli birimler yerine idari birimlerce yapılmıştır. Bu nedenle sonuçları üzerinde uzun süren tartışmalar olmuştur (Akşin, 238).

Çok partili hayatın ilk adil seçimleri 1950 yılında yapılan genel seçimlerdir. Bu tarihten günümüze toplam 16 kere milletvekili genel seçimi yapılmış olup, bu seçimlerin sonuçları, bir sonraki bölümde değinilecek olan seçmen tercihleri konusuna ışık tutması açısından tarihsel fazla detaya girilmeden genel olarak aşağıda değerlendirilmiştir.

2.1.1. 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler

1946 seçimleri ile birlikte siyasal rekabetin yaşadığı yapısal değişim CHP’nin uzun süre sürdürdüğü iktidarını 1950 seçimlerinde yitirmesi ile sonuçlandı. Bu iki parti arasındaki rekabet, zaman içinde Türkiye siyasetinin temel belirleyicisi olma niteliğine kavuşmuştur. Siyasal rekabetin yapısının bu iki ana eksen üzerine şekillendiği söylenebilir.

Aşağıdaki tabloda 1950-1977 yılları arasında yapılan genel seçimlerin sonuçlarını görüyoruz. Tablodan da anlaşılacağı gibi 1950'den 1961 seçimlerine kadar yapılan üç seçim CHP ve DP arasındaki rekabet çerçevesinde şekillenmiştir. Aslında 1961 ve sonrasında da yapılan seçimlerde CHP ve DP'nin birer siyasi gelenek haline geldiklerini ve Türkiye'nin seçim tarihinin büyük oranda bu iki gelenek arasındaki mücadele ekseninde belirlendiğini söyleyebiliriz.

Tablo 2: 1950- 1977 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı

YILLAR	1977	1973	1969	1965	1961	1957	1954	1950
Kayıtlı seçmen sayısı	21207303	16798164	14788552	13679753	12925395	12078623	10262063	8905743
Oy kullanan seçmen sayısı	15358210	11223843	9516035	9748678	10522716	9250949	9095617	7953085
Katılım oranı (%)	72,4	66,8	64,3	71,3	81,4	76,6	88,6	89,3
Geçerli oy sayısı	14827172	10723658	9086296	9307563	10138035			
Milletvekili sayısı	450	450	450	450	450	610	541	487
AP	36,9	29,8	46,6	52,9	34,8			
BİRLİK PARTİSİ			2,8					
CHP	41,4	33,3	27,4	28,7	36,7	41,4	35,1	39,6
CGP	1,9	5,3						
CKMP				2,2	14			
CMP						6,5	5,3	
DP						48,6	58,4	55,2
DEMOKRATİK PARTİ	1,8	11,9						
GP			6,6					
İP							0	
KP							0,6	
HÜRRİYET PARTİSİ						3,5		
MİLLET PARTİSİ		0,6	3,2	6,3				4,6
MHP	6,4	3,4	3					
MSP	8,6	11,8						
TBP	0,4	1,1						
TİP	0,1		2,7	3				
VP						0		
YTP			2,2	3,7	13,7			
BĞMZ	2,5	2,8	5,6	3,2	0,8	0	0,6	0,6

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, Erişim tarihi:13.01.2014

Tablodan çıkarabileceğimiz ikinci sonuç DP ve CHP arasındaki rekabetle şekillenen seçmen tercihinin 1954 seçimlerinden sonra CHP lehine değişiyor olmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamın etkisi olmuştur. Hatta bazı siyaset ve toplum bilimciler 1960 askeri müdahalesi yapılmıyaydı 1961 yılında yapılacak olan genel seçimleri büyük bir ihtimalle CHP'nin kazanabileceğini ileri sürmüşlerdir.

1961 seçimlerinde ise Adalet Partisi (AP)'nin sahneye çıkışını görüyoruz. AP'nin DP geleneğinin bir devamı olduğunu söyleyebiliriz. 1961 askeri müdahalesinin ardından kurulan Milli Birlik Komitesi'nin uygulamaları CHP ile özdeşleştirildiği için seçmen CHP'yi cezalandırmış ve tercihinin haksızlığa uğradığını düşündükleri DP'nin devamı olarak gördükleri AP'den yana kullanmıştır. (Kongar; 325). 1965 yılında ise Süleyman Demirel'in liderliği altındaki AP oylarını daha da artırmıştır. 1969 seçimlerinde ise hem AP'ye verilen oy oranı hem de siyasal katılım oranı oldukça düşmüştür (Abadan, 1966:363).

1973 seçimleri ise Türk siyasal yaşamı açısından önemli sayılabilecek bir genel seçimdir. 12 Mart muhtırasının ardından yapılan seçimlerde AP'nin oyları düşmeye devam etmiş ve İsmet İnönü'den boşalan koltuğu Bülent Ecevit'in doldurmasıyla seçimlere giren CHP oylarını bir artırmıştır. Bunda kuşkusuz yeni önderi ne yeni solcu tutumu ile partinin toplumda yeni umutların belirmesini sağlamasının rolü büyüktür. Ayrıca bu seçimlerde dikkat çeken başka bir durum ise Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Milli Nizam Partisi'nin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) seçimlere katılmış ve %11.8 gibi azımsanamayacak bir oy almıştır. MSP'nin hiçbir kısıtlanmaya maruz kalmadan seçimlere katılması demokrasi açısından önemli bir gelişmedir. Aslında din, 1970'ler Türkiye'sinde siyasal olarak önemli işlev değişikliklerine uğramıştı. Ülkenin bir takım yerlerinde hızlı kapitalist gelişmelere ve kapitalistlere karşı, ekonomik ve siyasal bir tepki aracı olma niteliği kazanmıştı (Yücekök, 1971:175-191). Böyle bir süreçte MSP İstanbul ve İzmir'in büyük kapitalistlerine karşı, Anadolu'daki küçük imalatçı ve tüccarı kendi bünyesinde topluyordu (Sencer, 1974:364-372).

1973 seçimlerinin diğerk bir önemi de Türk toplumsal yapısındaki değişiklikler yansıtması ve sınıfsal ayrılıkların seçim uğraşı içerisindeki görüntüsüydü. AP seçimden önce burjuvazinin denetiminde olan o günkü ekonomik ve toplumsal yapının savunuculuğunu yapıyordu. Buna karşılık, solcular, egemen olan bu ekonomik ve toplumsal yapıya köylü ve işçi sınıflarıyla, gecekondularda yaşayan insanlar adına şiddetle saldırıyordu. Bu dönemde devletçi niteliğini bırakıp, solcu bir nitelik kazanan CHP de özellikle 12 Mart muhtırasından sonra ana sorunlardan biri haline gelen demokratik hak ve özgürlükler çerçevesinde var olan ekonomik ve toplumsal düzenin değişmesi için toplumdaki oy istiyordu (Kongar, 326). Böylelikle devletçi tarafı temsil eden CHP ile gelenekçi-muhafazakar tarafı temsil eden DP arasındaki karşıtlık anlamlı bir sağ-sol ayrımına dönüşmüş ve işçi sınıfı da ilk defa Türk toplumunda önemli bir siyasal, ekonomik ve toplumsal güç niteliği kazanabilmiştir (Özbudun, 1974).

1977 seçimlerinde ise herhangi bir sınıfsal tabana oturmamış siyasi partilerin siyaset sahnesinden silindiğini görüyoruz. CHP en yüksek oyu almasına rağmen meclisteki çoğunluk AP-MSP-MHP'nin oluşturduğu milliyetçi-muhafazakar cepheye aitti. Cumhurbaşkanı bu duruma rağmen meclis aritmetiğine aykırı olacak bir şekilde Bülent Ecevit'in oluşturduğu azınlık hükümetini onayladı. Ancak Ecevit'in kurduğu hükümet meclisten güvenoyu alamayınca içinde CHP'nin de bulunduğu Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde ayrıca 1980'lere girerken Türkiye'nin gündemindeki ivedi konunun çağdaş kapitalizmin işler duruma getirilmesi olduğu da ortaya çıkmıştır (Tuncay, 1997: 82).

2.1.2. 1983-1999 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler

1980'li yıllara gelindiğinde ülkeye ekonomik ve siyasi olarak karanlık bir hava hakimdi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sekiz ay yapılamaması, ülke genelinde artan ve her geçen gün birçok insanın ölümüne yol açan sağ-sol çatışmaları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi pek çok sebep askeri bir müdahaleye ortam sağlamış ve maalesef 12 Eylül 1980 günü maalesef Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Darbeyle birlikte tüm siyasi partiler feshedilmiş ve tüm siyasi faaliyetler durdurulmuştur. İki yıl süren ve tamamen MGK'nın yani askerlerin

hakimiyeti altında geçen bir geçiş sürecinden sonra yeni bir anayasa hazırlanmış ve halk oylamasına sunulmuştur. Bu halk oylaması aynı zamanda cumhurbaşkanlığı seçimi için de bir plebisit niteliği taşıymaktaydı. 1982 Anayasası halk tarafından kabul edildiği takdirde Kenan Evren de cumhurbaşkanı olarak seçilmiş olacaktı. Yapılan halk oylaması sonucunda yeni anayasa %91.37 gibi çok yüksek bir oranda kabul edilmiş ve Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Halkoylamasından bir yıl sonra yani 1983 yılında ise gerekli yasal düzenlemeler yapılarak genel seçimlere gidilmiştir. Burada genel olarak özetlemeye çalıştığımız bu dönemin Türkiye'nin demokratik açıdan en karanlık dönemlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. (Tanör, 2008; 27-54, Akşin, 2006; 252-253).

1983 yılından başlayarak 1999 yılına kadar yapılan tüm milletvekili genel seçimlerine ait sonuçlar aşağıdaki tabloda detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 3: 1983-1999 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı

YILLAR	1999	1995	1991	1987	1983
Kayıtlı seçmen sayısı	37495217	34155981	29979123	26376926	19767366
Oy kullanan seçmen sayısı	32656070	29101469	25157089	24603541	18238362
Katılım oranı (%)	87,1	85,2	83,9	93,3	92,3
Geçerli oy sayısı	31119242	28040392	24371474	23923687	17351510
Gümrük kapıları geçerli oy sayısı	65254	86601	45192	47942	
Toplam geçerli oy sayısı	31184496	28126993	24416666	23971629	17351510
Milletvekili sayısı	550	550	450	450	399
ANAP	13,2	19,6	24	36,3	45,1
BBP	1,5				
BP	0,2				
CHP	8,7	10,7			
DBP	0,1				
DEPAR	0,1				
DP	0,3				
DSP	22,2	14,6	10,8	8,5	
DTP	0,6				
DYP	12	19,2	27	19,1	
EMEP	0,2				
FP	15,4				
HADEP	4,7	4,2			
HP					30,5
IDP				0,8	

YILLAR	1999	1995	1991	1987	1983
İP	0,2	0,2			
LDP	0,4				
MÇP				2,9	
MDP					23,3
MHP	18	8,2			
MMP					
MİLLET PARTİSİ	0,3	0,5			
ÖDP	0,8				
RP		21,4	16,9	7,2	
SAADET PARTİSİ					
SHP			20,8	24,8	
SİP	0,1				
SP			0,4		
TKP					
YDH		0,5			
YDP	0,1	0,3			
YENİ PARTİ		0,1			
BĞMZ	0,9	0,5	0,1	0,4	1,1

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, Erişim tarihi:13.01.2014

Önceki bölümde Türkiye'nin seçim tarihinin büyük ölçüde CHP-DP rekabeti çerçevesinde şekillendiğinden bahsetmiştik. 1980 sonrasında da bu durumun devam ettiğini görüyoruz. Tabloda da görüldüğü gibi 1983 yılında yapılan seçimlere Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti (HP) girmiştir. Seçimlere bu kadar az sayıda partinin girmesinin sebebi 12 Eylül askeri darbesinin ardından tüm siyasi partilerin kapatılmasıdır. 1983 seçimlerinin galibi diğer partilerden açık ara önde olan ve DP geleneğinin devamı olarak kabul edebileceğimiz ANAP olmuştur.

20 Mayıs 1983'te, Turgut Özal tarafından kurulan ANAP işçi, memur, çiftçi, esnaf gibi toplumsal katmanları kapsayan "orta direk" temasını kullanarak kendine bir "orta sınıf partisi" görünümü verdi. Bazı büyük sermaye çevrelerinden de destek gördü. Eski parti örgütlerinin dağıldığı bir ortamda görece genç ve dinamik kadrosu, etkili destekleri sayesinde kısa zamanda güçlü ve yaygın bir parti örgütü olmayı başardı. Seçim öncesi siyasal söyleminde ılımlıydı, daha çok ekonomik konulara ağırlık verdi, bürokrasiye karşı çıktı. "Devlet millet için vardır" temasını işledi. Ekonomik düzlemde, 24 Ocak Kararları'nda somutlaşan bir "liberalizm" savunuculuğunu yaptı. Kitle iletişim araçlarını kullanmadaki etkililiği, iktisadi konulara ağırlık veren ılımlı söylemi, kullandığı "orta direk", "iş bilirlilik, iş bitiricilik" gibi temaların kamuoyundaki etkisi, tek "sivil parti" olma görüntüsü, dört eğilimi birleştirme iddiasıyla klasik sağ geleneği önemli ölçüde özümsemesinin yanı sıra "anti-komünizm edebiyatı" yapmayarak sosyal demokrat seçmenler üzerinde de etkili olabilmesi, en etkin ve geniş örgütsel ağı kurmuş olması gibi faktörler tek başına iktidar olmasında rol oynadı (Arı, 1993: 33-35).

1987 yılında da ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve hükümeti kurma görevi tekrar Turgut Özal'a verilmiştir. Özal daha sonra 1989 yılında cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkmış, parti genel başkanlığına ise Mesut Yılmaz seçilmiştir. 1991 seçimlerinde ise sekiz yıllık ANAP iktidarı son bulmuş, bir başka sağcı parti olan DYP en yüksek oyu almıştır. Ancak tek başına parlamentoda çoğunluk elde edemediğinden koalisyon hükümetinin kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu dönemde ayrıca siyaseten yasaklı isimler (Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş) tekrar mecliste yer almışlardı. Bu dönemin diğer önemli bir gelişmesi de

Özal'ın 1993'te ani ölümü üzerine Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ve Demirel'den boşalan başbakanlık koltuğuna Tansu Çiller'in oturmasıydı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir kadının başbakan olması iç ve dış kamuoyunda ilgi odağı olmuştur (Tanör; 92-94).

1995 seçimlerinde ise ilk kez “İslamcı” bir parti olan Refah Partisi (RP) en yüksek oyu almıştır. DYP ve ANAP da diğer en yüksek oyu alan partilerdir. Bu dönemin dikkat çeken olayları “Susurluk” olayı ve tarihe post-modern darbe olarak geçen 28 Şubat sürecidir. 28 Şubat kararları artan irticai faaliyetleri engellemek amacıyla MGK'da alınan kararlardır. Dönemin sonunda başbakan Necmettin Erbakan istifa etmiş ve ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Fakat bu hükümette ANAP hakkında çıkan yolsuzluk iddialarıyla kısa süre sonra dağılmış, uzun bir hükümet bunalımından sonra Bülent Ecevit'in başbakan olduğu yeni bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu yeni hükümetin öncelikli amacı erken seçime gitmektir. Bu yüzden 1999 yılında genel seçimler yapılmıştır (Akşin; 174-176).

1999 seçimlerinin galibi yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP)'dir. İsminde “sol” kelimesi geçen bir parti Türkiye tarihinde ilk kez iktidar olabilmıştır. DSP'nin bu başarısının altında yatan en önemli neden terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi olmuştur. Ancak bu başarı da çok fazla sürmemiştir. Bu dönemde de DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuş, ancak Türkiye'yi çok derinden etkileyecek 2001 ekonomik krizinin patlak vermesiyle 3 Kasım 2002'de erken seçime gitme kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasında başbakan Bülent Ecevit'in sağlık durumu dolayısıyla ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durumun olası bir genel seçimde kendilerine yarayacağını uman CHP, MHP ve YTP gibi partilerin etkisi olmuştur. Nihayet 3 Kasım 2002'de genel seçimler yapılmış ve Erbakan'ın arkadaşları tarafından 14 Ağustos 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi yüksek bir oy alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır.

2.1.3. 2002-2011 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimler

3 Kasım 2002 seçimleri birçok siyaset bilimci tarafından Türk siyasetinde yaşanan bir “deprem” olarak tarif edilmektedir. Yaşanan gelişmeleri özetleyecek olursak; bu seçimlerde yalnızca iki parti (AKP ve CHP) %10'luk seçim barajını aşarak meclise girmeyi başarabilmiş ve kırk iki yıl aradan sonra ülke ilk kez iki partili bir hükümete kavuşmuştur. Özellikle son on yıla damgasını vuran koalisyon hükümetleri devri de kapanmıştır. 3 Kasım seçimlerinin sonuçları birçok yönden ilgi çekicidir. Öncelikle henüz bir yıl önce kurulan AKP aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi oyların %34 gibi çok yüksek bir oranını almış ve mecliste anayasayı hemen hemen tek başına değiştirebilecek bir güç elde etmiştir. Bir önceki seçimlerde meclise bile giremeyen CHP ise %19'luk bir oy oranıyla ana muhalefet rolünü üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde ilk kez 9 tane bağımsız aday meclise girmeyi başarabilmiştir. Seçimin sonuçları bir önceki dönemin iktidar partisi DSP için ise tam bir yıkım olmuş ve partinin oyları %1'e düşmüştür. Önceki dönemlerde meclis içinde yer alan partiler MHP, DYP, ANAP, RP ise meclise girememişlerdir. Diğer bir dikkat çekici durum ise henüz yeni kurulan bir başka parti olan Genç Parti (GP)'nin %7 gibi bir oy oranı olarak meclise girmeyi kıl payı kaçırmasıdır. Bu dönemde birçok şirket sahibi olan ve hakkında birçok yolsuzluk iddiası olan Cem Uzan'ın kurduğu GP ilginç seçim kampanyalarıyla bir hayli ilgi toplamış ve azımsanamayacak kadar yüksek oranda oy kazanmıştır. Aşağıdaki tabloda 2000'li yıllardan günümüze kadar yapılan üç genel seçimin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: 2002-2011 Seçim Yılları Partilere Göre Oy Dağılımı

Yıllar	2011	2007	2002
Kayıtlı seçmen sayısı	52806322	42799303	41407027
Oy kullanan seçmen sayısı	43914948	36056293	32768161
Katılım oranı (%)	83,2	84,2	79,1
Geçerli oy sayısı	42813896	34822907	31414748
Gümrük kapıları geçerli oy sayısı	127867	226784	114035
Toplam geçerli oy sayısı	42941763	35049691	31528783
Milletvekili sayısı	550	550	550
AK PARTİ	49,8	46,6	34,3
ANAP			5,1
ATP		0,3	
ATP	0,8		1
BBP		0,5	0,5
CHP	26	20,9	19,4
DEHAP			6,2
DP	0,7	5,4	
DSP	0,3		1,2
DYP	0,2		9,5
EMEP	0,1	0,1	
GENÇ PARTİ		3	7,2
HEPAR	0,3		
HAS PARTİ	0,8		
HYP		0,5	
İP		0,4	0,5
LDP	0	0,1	0,3
MHP	13	14,3	8,4
MMP	0,1		
MİLLET PARTİSİ	0,1		0,2
ÖDP		0,2	0,3
SAADET PARTİSİ	1,3	2,3	2,5
TKP	0,1	0,2	0,2
YP			0,9
YTP			1,2
BĞMZ	6,6	5,2	1

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, (Erişim tarihi: 19.01.2014)

2002 genel seçimlerinde büyük bir şaşkınlık yaratarak seçimi kazanmış olan AKP'nin 2007 ve 2011 genel seçimlerinde de diğer partilere epeyce bir fark atarak her seçim döneminde oylarını daha da artırarak birinci parti olduğunu görüyoruz. Bu durum Türk siyasal hayatı açısından bir ilktir. Üç dönem iktidar olan DP bile girdiği üçüncü genel seçimlerde büyük oranda oy kaybetmiştir.

Yukarıdaki tabloların yardımıyla Türkiye'nin seçim tarihinde genelde başarılı olan partilere ve liderlere değindik. Ancak dikkat çeken başka bir önemli husus da "sol" partilerin durumudur. Tablolardan da görüldüğü gibi seçim sonuçları sağ partiler için bir başarı hikayesiyken, sol partilerin çok fazla seçim başarısının olduğunu söyleyemiyoruz. Birkaç istisna dışında (Ecevit genel başkanlığındaki CHP ve yine Ecevit genel başkanlığındaki DSP'nin başarısı dışında) sol partilerin başarılı olmadıklarını görüyoruz. Başarılı oldukları dönemlerde de zaten çok fazla etkili olamamışlar, kendilerini gösterememişlerdir. Ayrıca yine aynı dönemlerde sokaktaki pek çok vatandaşın adını bile duymadığı pek çok sol parti kurulmuş, seçimlere girmiş ve haliyle başarısız olmuştur. Bu durum solun kendi içindeki parçalanmanın da hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Dördüncü bölümde solun bu durumunun nedenlerine detaylı bir şekilde değinilecektir.

2.2. Çok Partili Hayata Geçişten Günümüze Yapılan Genel Seçimlerde DP-CHP Geleneğinin Yıllara Göre Dağılımı ve Türk Seçmenin Siyasi Katılım Düzeyi

1950 seçimlerinin ardından Türk siyasal hayatının DP ve CHP arasındaki mücadele çerçevesinde belirlendiğinden bahsetmiştik. 1960 tarihinden sonra da bu durum benzer bir yapıda devam etmiştir. Bu iki gelenek her askeri müdahalenin ardından bir şekilde yeniden belirmiş görünmektedir. Ancak 1987 "siyasi yasaklar referandumu" sonrası ortaya çıkan siyasal durumun bu kaba ikilikle açıklanmayacak bir şekilde karmaşıklaştığı görüldü. Bu iki ana eksen etrafından beliren siyasal pazar özellikleri, temelde liderlerin iddia ettikleri-sahip çıktıkları- tarihi mirası "temsil" krizleri ile birlikte karmaşıklaşmıştır. Bu temsil krizlerinin aktörleri olarak Özal-Demirel, Baykal-Ecevit, Yılmaz-Çiller sonraları da Erdoğan-Erbakan'ı sıralayabiliriz (Kongar, 88).

Türkiye siyaseti askeri müdahalelerin ardından farklı ve dağınık bir tablo ile karşı karşıya kalmıştır. Her müdahale sonrası siyasal pazarda dalgalanmalar, yeni temsil krizleri ve miras kavgaları sorunu ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1960 askeri müdahalesi ardından kapatılan DP'nin yerini Adalet Partisi almıştır. 27 Mayıs ihtilalinden sonra Demokrat Parti'nin hukuki varlığı Milli Birlik Komitesi tarafından sona erdirilmiştir. Komite kurulacak siyasi kuruluşlarda “demokrat” adının kullanılmasını yasakladığı için parti Adalet adını seçmişti. (Kahraman, 1997). Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin mahkeme kararıyla kapatılmasının ardından yeni bir parti kurma girişimlerinin sonucunda ortaya çıkacaktı. Amaç, Demokrat Parti oylarını ve seçmen kitlesini sahipsiz bırakmamak, bir “miras” devam ettirmektir. Bu yönde başka girişimler de söz konusu oldu. Fakat bu partiler arasındaki miras kavgasından Adalet Partisi galip ayrılacak, 1965 seçimlerinde DP oylarının adresi AP olarak belirecekti. (Oyların %52,9'unu milletvekillerininin 256'sını almıştır.) Bu süreç içinde de Süleyman Demirel parti genel başkanlığını ve Demokrat Parti misyonunun liderliğini pekiştirmiştir (Kongar, 89).

Geleneğin, bir “mirasın” ortada kalmaması 1980 asker müdahalesi sonrası da gündeme gelmiş ANAP, MDP ve HP'nin katıldığı 83 seçimleri de sözü edilen iki ana eksenin hala hüküm sürdüğü bir siyasal ortamda gerçekleşmiştir. Mirasa aday olan partiler daha sonraları ANAP, DYP olarak karşımıza çıkacaktı. Bu, özellikle 1987 referandumu ile birlikte kendini gösterdi. İki ana ekseninde bir dağılmanın alametleri bu süreçte ortaya çıktı. DP geleneğini kim temsil ediyordu? Demirel'in Yeni Partisi, (DYP) buna en büyük adaydı. Ancak Türkiye'nin yakın tarihinde çok belirleyici olan Turgut Özal'ın partisi de kendisine bir yer edinmiş ve mirastan pay talebinde bulunmaktaydı. Erbakan da bu miras talep edenler arasına katıldı. Özellikle Aydın Menderes'in Refah Partisi içinde aldığı önemli roller bu miras talebinin gücünü artırmaktaydı. 2002 seçimlerinin mutlak galibi olarak Adalet ve Kalkınma Partisi de benzer şekilde DP mirasına gönderme yapmaktadır (Tüzün ve Kardam, 1998: 88).

CHP ve DP gelenekleri 1995 seçimlerine kadar uzatıldığında ve 1994-1995 seçimlerinde öne çıkan Refah Partisi de DP geleneği içinde kabul edildiğinde; bu iki geleneğin seçim yıllarına göre dağılımı Tablo 5'te görüldüğü şekilde çıkarılmaktadır (Tüzün ve Kardam, 1998).

Tüzün ve Kardam, seçmenlerin CHP geleneğinden gelen partilere verdikleri oyların oranının son 45 yılda fazla bir değişiklik göstermediğini, buna karşılık DP geleneğinden gelen partilere verilen oyların seçimden seçime önemli farklılıklar gösterdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu önemli farklılığı seçmeyenlerin oyları ile ilişkili olarak görmek ve bu oyların temelde DP geleneğinin oyları olduğunu belirtmektedir. Gerçekten bu durum aşağıdaki tabloda da göze çarpmaktadır. Bu blok –seçmeyenler- kendi partilerine küstüklerinde CHP blokuna yönelmeyip sandıktan uzak durmayı tercih etmektedir. Bu değerlendirme sonunda, Tüzün ve Kardam bu iki geleneğin yanı sıra seçmeyenlerin de bir kutup oluşturduğunu, pasif ya da aktif bir davranış biçimi olarak seçmeme gibi siyasi bir seçim yaptıklarını ileri sürmektedirler (Tüzün ve Kardam, 89).

Tablo 5: DP CHP Geleneğinin Yıllara Göre Dağılımı ve Seçimlere Katılmayanlar

Seçim Yılı	CHP Geleneği	Seçmeyenler	DP Geleneği
1950	% 35.7	% 12.9	% 50.4
1954	% 35.7	% 14.2	% 55.0
1957	% 31.1	% 24.4	% 44.5
1961	% 28.8	% 22.2	% 49
1965	% 21.6	% 34.1	% 44.3
1969	% 24.2	% 42	% 33.8
1973	% 25.3	% 38	% 36.7
1977	% 30.6	% 31.8	% 37.6
1983	% 26.7	% 13.3	% 60
1987	% 30.3	% 9.4	% 60.3
1989	% 29.7	% 21.6	% 48.7
1991	% 26	% 18.7	% 55.3
1994	% 24.3	% 12	% 63.7
1995	% 24.5	% 18	% 57.5
1999	% 29.4	% 12.9	% 57.7
2002	% 29.3	% 19.9	% 50.8
2007	% 22	% 15.8	% 62.4
2011	% 19.1	% 16.8	% 65.1

Kaynak: Tüzün ve Kardam, 1998: 89'dan derlenerek hazırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SEÇMENİ HANGİ FAKTÖRLERE GÖRE OY VERİYOR?

3.1. Ekonomik Faktörler

Türk seçmenin oy verirken tercihlerini etkileyen en önemli faktörlerden birisi ekonomik faktörlerdir. Teorik olarak temeli Doyle ve Walsh tarafından oluşturulan “ekonomik oy verme modeli” oy verirken ekonomik değişkenlerin göz önünde bulundurulduğunu savunur. (Doyle, Walsh, 2005: <http://ftp.iza.org/dp1719.pdf>, Erişim Tarihi: 13.11.2013). Ekonomik oy verme modelinin ana belirleyici unsuru seçmenlerin ekonomik gelişim ve değişimlerden hükümeti sorumlu görmeleri ve hükümetlerin ekonomi politikalarındaki performanslarına göre oy kullanmalarındır. Bu yüzden hükümetlerin ekonomik performansları seçmenlerin tercihlerini belirlemede kullanacağı bir rehber niteliği taşımaktadır.

Ekonomik oy verme, temelde iki modelden “retrospective-prospective voting” ve “sociotropic-egotropic voting” oluşmaktadır. Her modelin kendine ait iki alt modeli olduğundan dört farklı kombinasyon kurulabilmektedir. Birinci ana model, ekonomik faaliyetlerin süreçlerini ve bu süreçlerden geçmiş dönemin mi yoksa gelecekte olması muhtemel dönemin mi göz önünde bulundurulacağı bakımından iki alt modele ayrılır. Birinci alt model, parti tercihinin belirlenmesinde bireylerin ilgili partinin geçmişteki ekonomik faaliyetlerini değerlendirmeleri olarak adlandırılan geçmişi göz önünde bulundurarak oy verme modelini (retrospective voting) ifade etmektedir. Diğer alt model ise parti tercihi ilgili partinin gelecekte olmasını vaat ettiği ve programına dahil ettiği faaliyetlerin değerlendirilmesinin sonucu olarak (prospective voting) şekillenmektedir. Ekonomik seçim modelinin ikinci ana modeli ise, kişilerin ekonomik koşulları göz önünde bulundurmaları ile ortaya çıkmaktadır. Eğer bireyler parti tercihlerini belirlerken kendi ekonomik durumlarını öncelikli olarak göz önünde bulundurarak seçim tercihlerini belirlerse ego-tropic seçim modeli ortaya çıkar. Eğer bireyler oy verecekleri zaman ulusal ekonominin durumunu göz önünde bulundurlarsa sosyo-tropic seçim modeli ortaya çıkar. (Aktaran, Ercins, 2007: 26-27).

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkiye’de “retrospective” oy verme modelinin uygun olduğunu söyleyebiliriz. Yani Türk seçmeni oy verirken geleceği değerlendirmekten çok geçmişini değerlendirmektedir. Sencer’in 1974 yılında yaptığı bir araştırma da bu görüşü desteklemektedir. (Sencer, 1974: 277-278). Ayrıca Birol Akgün de kolektif seçmen davranışları üzerinde ekonominin son derece önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Halk olumlu ekonomik gelişmeleri sandıkta ödüllendirirken, olumsuz gelişmeleri ise cezalandırmaktadır. Halkın daha az ödüllendirip, daha çok cezalandırdığını belirten Akgün, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: Ekonomik çöküntüler ve özellikle enflasyonist ortam aynı anda daha çok insanı etkilerken, ülkenin genel ekonomik koşullarındaki olumlu gelişmelerin (ekonomik büyüme gibi) neden olduğu zenginliğin halka aynı ölçüde yansımamaktadır. Belki tam aksine, çarpık ekonomik büyüme zengin ve fakir arasındaki uçurumu genişletmekte ve sonuç olarak siyasal çatışmayı yoğunlaştırmaktadır. (Akgün, <http://www.liberaldt.org.tr//1dd/m14/DDbiak.html>, Erişim Tarihi:13.11.2013).

Ekonominin Türk seçmeninin tercihlerini ne kadar çok etkilediğini gösteren en güzel örnek kuşkusuz 3 Kasım 2002 genel seçimleri olacaktır. Sonuçları açısından bir deprem etkisi yaratan 3 Kasım seçimleri aslında tarihinin en derin ekonomik kriziyle cebelleşmekte olan bir ülkede, seçmenlerin ekonomik sıkıntılar, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlara sandıkta verdiği bir cevaptır. Seçimlere hazırlanan tüm partiler kampanyalarını ekonomik söylemler üzerinden yürütmüşlerdir. Böyle bir ortamda seçmenin daha önce mecliste bulunan ve ekonominin kötü gitmesinin suçlusu olarak gördüğü tüm partiler meclis dışı kalmış, ekonomik sıkıntılardan kurtulma umuduyla AKP ve CHP’den oluşan iki partili bir meclis kurulmuştur. Dolayısıyla AKP’nin seçim başarısının arkasında ideolojik bir nedenden çok, ekonomik bir gerçekliğin olduğunu ve partinin devlet değil toplum merkezli bir yaklaşımının olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır (Keyman, <http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003.html>, Erişim Tarihi:13.11.2013).

“Resrospective egotropic” modele göre, geçen yıllarda kendi ekonomik durumlarının kötüye gittiğini düşünen seçmenle, ANAP ve DYP gibi merkez sağın iki partisine oy vermek yerine AKP’ye oy vermeye daha meyillidirler. “Prospective egotropic” modelde yine aynı şekilde AKP’nin DYP; DSP ve MHP’ye nazaran daha avantajlı bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelecek yıllarda ekonomik durumlarının iyiye gideceğini ümit eden seçmenler AKP’ye oy vermeyi tercih etmişlerdir. Daha önce bahsettiğimiz partilerin iktidar dönemlerinde ekonomik performansları iyi olmadığından seçmen bunu göz önünde bulundurmamıştır. Aynı şekilde seçimden önce ekonomik performansını gösterme fırsatı bulamayan AKP ise seçmen için daha umut verici görünmüştür. Burada seçmen davranışını belirleyen “resrospective” ve “prospective” açımları bir arada görmek mümkündür. AKP’nin sosyo-tropikten çok ego-tropik bir çizgide değerlendirildiğini söylemek olanaklıdır. Yani kişisel ekonomik durum iyileşmesi ile AKP’ye oy verme niyeti arasında güçlü bir ilişki vardır. Sosyo tropik model ise AKP’ye oy verme tercihinin belirlemekle beraber daha düşük seviyede etkilidir. Bu bulgu, AKP’ye verilen oyların ekonomik bağlamda 2001 ekonomik krizinin yol açtığı kişisel ekonomik durumdaki bozulmaya karşı bir tepki niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır (Ercins, 2007: 30).

3.2. Sosyal Aidiyet ve Toplumsal Bölünmeler

Seçmen tercihlerinin yönünü anlamamızı sağlayan bir diğer önemli etken sosyal aidiyet ve toplumsal bölünmelerdir. Seçmenin ait olduğu sosyal ve sınıfsal gruplar parti tercihlerinde de rol oynamaktadır.

Örneğin sosyal ayrımın bir ifadesi olan gelir grupları ile seçmen davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen Abadan ve Yücekök, 1965 seçimleriyle ilgili olarak nüfusu 100.000’nin üzerinde olan 9 büyük ilde anket araştırması yapmış ve bu araştırmanın sonucunda bazı gelir gruplarının belirli siyasi partilere oy verdikleri bulgusu ortaya çıkmıştır (Hazama, 2006: <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, Erişim Tarihi: 14.11.2013).

Sencer (1974: 277-278) de 1969 tarihinde yapmış olduğu bir anket çalışmasında hangi partiye oy vereceği konusunda fikir sahibi olmayan seçmenlerin, düşük sosyo

ekonomik grup mensubu olduğu; bununla beraber fikir sahibi olup da oy vermede çekimser davranan, geri duran kesimin ise yüksek sosyoekonomik grup mensubu olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Özbudun (1979: 461-464) ise sosyoekonomik karakter ve oy verme tutumu arasındaki ilişkiyi “gelişim süreci” içerisinde ele almaktadır. Topluluklar ekonomik olarak geliştikçe, sınıf tabanlı katılım, kişisel ve toplumsal tabanlı katılımın yerini alacaktır. Özbudun ayrıca Türkiye’de seçmen davranışlarındaki paradoksal bir durumdan da bahseder. Az gelişmiş bölgelerde harekete geçirilmiş oylar hüküm sürerken, gelişmiş bölgelerde ise insanlar daha çok otonom olarak oy kullanmaktadırlar

Benzer şekilde Nuhurat ve Avcıoğlu (1971: 220-221). da seçime katılmayan, düşük katılım olan ve bağlaşık oy verme tutumunu sergileyen köylerdeki olağanüstü seçmen tutumunu incelemiştir. Köylerin sosyoekonomik göstergeleri ile oy verme davranışı ilişkilendirildiği zaman, bağlaşık oy veren köylerin daha az gelişmişlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Burada bağlaşık oy vermeden kasıt söz birliği etmişçesine herkesin aynı partiye oy vermesidir. Az gelişmişlik düzeyi ise topraksız köylünün çokluğunu, yakın ilişkilerin ve insanlar arası iletişimin fazlalığını, küçük bir nüfusu, düşük eğitim seviyesini vs. ifade eder (Ercins, 33). Bu çalışmalardan çıkan sonuç, az katılım gösteren veya hiç katılım göstermeyen köylerde kamu hizmetlerinin yetersizliğine ve altyapı eksikliğine köylü tarafından bilinçli bir tepkinin olduğu, bağlaşık oy verme tutumunun olduğu köylerde ise, seçmen katılımının feodal ilişkiler çerçevesinde yerel seçkinler tarafından dayatıldığıdır.

Parti platformlarının toplumsal ayrılıkları yansıttığını iddia eden arkoğlu’na (1998: 556) göre ise ayrılıkçı yapı, seçimlerdeki oy oynaklığını ve Türk parti sistemindeki parçalanmayı ifade eder. Partilerin hedef profillerini 1980 sonrası değiştirmeye başladıklarını ve bu değişikliğin beraberinde getirdiği ayrılıkçı yapının, piyasa ekonomisi ve sivil toplum gibi küresel değişkenleri birleştirdiğinden bahseder. Yani temel olarak, toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ve yeni sosyal bölünmeler parti sisteminde de değişikliklere yol açmıştır.

Türk toplumsal yapısına dair bir başka yaklaşım da Şerif Mardin tarafından Türk toplumsal yapısına uyarlanan “merkez-çevre” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım Türk siyasal hayatının ve toplumsal yapısının anlaşılması açısından önemli olduğundan değinmekte yarar görülmüştür.

Mardin’e (1973) göre “her toplumun bir merkezi vardır.” Bu merkez, toplumun siyasal ve yönetsel tüm araçlarını kendi elinde bulunduran azınlık/seçkin bir kitleden oluşmaktadır. Bunun yanında bir de çevre vardır. Çevre, toplumun çoğunluğunu oluşturan fakat yönetsel alanın ve iktidar alanının dışında kalan bir kesimden oluşmaktadır. Türkiye’de 1923 itibarıyla “merkez”i oluşturan unsur Kemalist ideoloji ve onu benimseyen seçkin zümre olmuş; “çevre”yi oluşturan unsurlar ise Müslümanlar, Kürtler, azınlıklar ve diğer “merkez-dışı” etnik veya kültürel gruplar olmuştur.

Merkezin “aydınlanmacı” ve “tek tipçi” tahakkümünün nesnesi haline gelen çevre, 1950’li yıllara kadar totaliter bir Tek Parti ideolojisi tarafından idare edilmiş fakat çok partili hayata geçişle birlikte artık “merkezde” kendisini temsil edebilecek partiyi kendi oylarıyla seçmişti. Siyasal alanda Cumhuriyet döneminin “merkeziyle” ilk defa bu vesileyle karşılaşan “çevre” unsurları ile hala “merkez”i denetimi altında tutabildiğini 1960 yılında gerçekleştirdiği darbe ile gösteren “merkez” unsurları arasındaki “gerilim” uzun süre devam etti. Her ne kadar “merkeze” doğru bir hareketi işaret ediyorsa da siyasal partilerle iktidara gelebilen “çevre” unsurları, uzun yıllar boyunca siyasal alan dahil hiçbir alanda “muktedir” olamadılar ve “çevre”den “merkez”e doğru bir “tehlike” oluşturmaya başladıkları her durumda ordu tarafından “Cumhuriyet’in kazanımlarını 1923 zindeliğine” dönüştürmek bahanesiyle engellendiler. Bu antagonizma (çatışma), siyasal olduğu kadar kültürel olarak da belirginleşti. 1950’li yıllarda “çevre” unsurlarının “merkez”e doğru hareketinin ve dolayısıyla kamusal alanın kültürel dönüşümünün sebeplerinden biri de kırdan kente doğru yaşanan göç olgusudur. O güne kadar seküler olan ve “merkez”in kültürünün baskın olduğu kent merkezleri, göçün ardından “çevresel” unsurlar lehine dönüşmeye başladı. 50’li yıllardan itibaren başlayan “merkezin çevreye yerleşmesi” ve

“merkezden güç alması” sürecini, eskiden beri merkezin koruyucu ve kollayıcısı pozisyonundaki ordunun müdahaleleri sekteye uğrattı (Mardin, 1973).

1960 darbesinin ardından, 1980 yılındaki darbeyle birlikte en başta sol ideolojiyi benimseyen kesimi olmak üzere tüm toplumsal kesimleri ehlileştiren, ideolojisizleştiren, “uyuşturan” bir süreci tetikleyen “merkezi” unsurlar, bu yıllarda neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin de etkisiyle farklı bir aşamaya girmiştir. Bu aşamada merkezi gücün çevresel güçlere aktarımını sağlayan yerel ve küresel etkiler, merkezin güç kaybını sağladı fakat bu güç kaybını önlemek üzere eski yöntemler (28 Şubat darbesinde olduğu gibi) tekrar devreye sokulmuştur. 28 Şubat öncesinde, 1995 seçimleriyle birlikte iktidara gelen Refah Partisi, çevrenin yeniden merkeze aday olduğuna işaret etti. Fakat meşru yollarla çevreden merkeze gidilecek bir kanal olan siyasetin çevreye sunduğu merkeze yerleşebilme şansını, merkezi koruyup kollama görevini yapan ordunun giriştiği darbe engellemiştir. Bundan böyle “çevre”nin de “merkez”e yerleşme arzusu “öz eleştirel” bir sürece girmiş ve artık merkezi ele geçirme stratejilerinde önemli değişimler gözlenmiştir. Bu sayede çevrenin ele geçirdiği merkez artık yeni bir surete bürünmeye başlamıştır (Kongar, 1998). DP, AP, ANAP, Milli Görüş Partileri (MNP, MSP, RP, FP ve SP) ve son olarak AKP’de olduğu gibi, çevre, her zaman siyasal partiler aracılığıyla merkeze yerleşme arzusu içerisinde oldu ve son 10 yıl içerisinde bu arzusunu gerçekleştirme konusunda diğer partilerden çok farklı bir deneyim yaşamıştır.

2002 seçimlerine kadar süren merkez-çevre savaşı, muhafazakar demokrat bir politikayı benimsemiş olan AKP iktidarı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Çevrenin önlenemez yükselişi olarak yorumlanan bu süreç yepyeni tartışmaların başladığı bir dönem olmuştur. AKP, merkeze yerleşme imkânına bir engel olarak gördüğü siyasal İslamcı geleneğe bağlarını koparmış ve artık Batı karşıtı olmayan bir politikayı, Batılı neo-muhafazakar ideolojiyle meşrulaştırmak suretiyle benimsemeye başlamıştır. Kendinden önceki İslamcı hükümetin yaşadıklarından ders çıkaran ve sistemle ciddi bir çatışma yaratacak konularda daha mutedil bir politika güden AKP, Cumhuriyet döneminde ilk defa “çevre unsurlarını temsil eden” bir parti olarak üst üste üç dönem tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Daha önce radikal olan siyasal İslamcı kitleyi de “merkeze” taşıyıp sisteme eklelemiştir. Zamanla iktidarını sağlamlaştıran ve

hükümet dışı alanları da kapsayacak şekilde genişleten AKP, seleflerinden farklı olarak sadece iktidarda kalmamış, muktedir de olabilmiştir. Cumhuriyet'in kurucu unsurları artık merkezi özelliklerini tamamen kaybetmiş ve çevresel unsurlarla tamamen yer değiştirmiştir. Böylece “eski merkez” “yeni çevre” ye, “eski çevre” ise “yeni merkez e dönüşmüştür (<http://hurbakis.net/content/merkez-cevre-iliskileri-baglaminda-turkiyede-toplum-ve-siyaset>, Erişim Tarihi: 13.04.2014).

Elbette merkez çevre paradigması bu şekilde, muhafazakar ve Kemalist unsurların savaşına indirgenemez. Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana çevre unsurları arasında olan ve muhafazakarların merkeze yerleştiği dönemde de hala “çevre”de kalan; etnik (Kürtler, Çerkesler, radikal İslamcılar vs.), dinsel (Hıristiyanlar, Yahudiler vs.), kültürel (Aleviler) ve en önemlisi sınıfsal unsurlar var oldu. Dikkat edilirse merkez/çevre dikotomisi, toplumsal tabakalaşmayı daha çok kültürel ve kimliksel bir antagonizma üzerinden açıklamaktadır. Yani “çevre” ve “merkez” kavramlarının sosyolojik kategoriler olarak sınırlı bir açıklamayla sınırlı kaldığı ve bu ikiliğin toplumsal tabakalaşmanın tüm yönlerine ışık tutamayacak bir sınırlılık içerdiği ortadadır. Bu paralelde, örneğin bu kavram çiftinin Türkiye’deki sermaye ilişkileri ve sınıf analizini yeterince açıklayamadığı söylenebilir. Şerif Mardin’in merkez-çevre paradigması artık klasikleşmiş bir eleştiriyle ifade edecek olursak sosyo-ekonomik açılımlara pek yer vermeyen, siyasal ve toplumsal dönüşümü daha çok sosyo-kültürel veçhede analize girişen bir paradigmadır. Oysa toplumsal çevreyi açıklayabilmek için özellikle “sınıfsal” bir analize ihtiyaç duyulmaktadır, zira “çevre”sel unsurlar her toplumda şaşmaz bir biçimde “sınıfsal” bir mahrumiyet yaşayan kesimlerden oluşmaktadır. Elbette merkezler çevresel unsurlarla yer değiştirse de çevreler var olacaktır, zira Mardin’in de dediği gibi “toplumun bir merkezi” her zaman vardır (Mardin, 1973: 58). Türkiye’de farklı etnik, kültürel, dinsel ve sınıfsal kesimler çevreyi temsil etmeye devam etmektedir.

3.3. Din ve Mezhep

Çoğu medeniyetlerin ve kültürlerin merkezinde dini değerlerin ve dini inançların olduğu tartışmasız bir gerçektir. Huntington da “Medeniyetler Çatışması” adlı eserinde uygarlığı tanımlayan öğelerin içinde en önemlisinin din olduğundan, yani dinin uygarlıkların merkezindeki tanımlayıcı özellik olduğundan bahseder (Huntington, 1996). Zaten medeniyetler çatışması tezine esas teşkil eden uygarlıklar sınıflandırması da büyük ölçüde din temelinde tanımlanmaktadır.

İnsanlık tarihini, insanın düşünce yapısını din kadar etkileyen başka bir kurum düşünülemez. Din bir toplumun ekonomik yapısını, kültürünü ve siyasi yapısını etkiler. Bu yüzden din kendi başına oldukça hassas ve karmaşık bir konudur. Günümüzde halen insanlar din ve mezhep ekseninde ayrışıyor, çatışıyor, öldürüyorlar. Türkiye’ye komşu ülkelerin birçoğunda mezhep kavgaları yüzünden her geçen gün yüzlerce insan ölüyor. Bugün Çin, Kore, Japonya gibi semavi dinlerin kabul görmediği ülkelerin dışında hemen hemen her toplumda, hatta ileri Batı toplumlarında bile din son derece önemli sosyolojik bir olgudur. Bu yüzden Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin hepsinin Hristiyan olması da bir tesadüf değildir.

Çarkoğlu ve Toprak tarafından 1999 ve 2006 yıllarında yapılan din ile toplumsal ve siyasal tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiyi irdeleyen araştırma ilginç ipuçları vermektedir. Bu sonuçlara göre, Türk halkının büyük çoğunluğu dinine bağlı ve ibadetlerini yerine getiren inançlı Müslümanlardan oluşmaktadır. Ancak dini inanç ve ibadet gene halkın büyük bir çoğunluğu tarafından kişisel yaşamla sınırlı görülmekte, dinin kamu yaşamını etkilemesi pek tasvip edilmemektedir. Buna karşın devletin de dini yaşama müdahale etmemesi gerektiğini düşünenler çoğunluktadır. Genel olarak, laik cumhuriyet projesi, özellikle cumhuriyet devrimlerinin temel taşı sayılabilecek Medeni Kanun hükümleri büyük çoğunluk tarafından destek bulmaktadır. Öte yandan Türk halkının Müslümanlık anlayışının hoşgörüyeye dayandığı anlaşılmakta, %91 gibi ezici bir çoğunluk inanç farklılıklarının hoşgörü ve barış ortamında korunmasını toplumsal huzur için gerekli bulmaktadır.

Yine aynı araştırmaya göre Türk halkının “İslamcı-Laik” diye ikiye bölündüğü ve bu bölünmenin ayrı kutuplarda odaklanmış ve birbirine tahammül edemeyen

kamplar yarattığı iddiası da geçerliliğini yitirmiştir. İslamcı ve laik yaşam tarzları hakkında sorulan pek çok soruda bir arada yaşamayı destekleyenler, bu tür bir hoşgörüyü sergilemeyenlere göre daha yüksek oranlarda çıkmıştır. Ancak toplumsal yaşamda var olmayan bu kutuplaşmanın siyasal yaşamda belirgin bir şekilde ortaya çıktığı gözlenmiştir. Türk parti sistemi içerisinde din temelli politika yapan partilerin var olup olmamasına ilişkin ve özellikle araştırmanın yapıldığı tarihlere göre AKP ve RP hakkında sorulan bir dizi soruya verilen cevaplar, Türk seçmenin bu konuda ciddi bir bölünme yaşadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle siyasal İslam konusunda toplumda ciddi bir bölünme ve hassasiyet mevcuttur. Bu tür bir kamplaşmada bir tarafta oldukça dindar ve muhafazakar kişilerin desteğini alan RP, AKP, MHP, DYP, diğer tarafta ise daha liberal ve laik görüşleri destekleyen DSP, CHP ve ANAP gibi partiler yer almaktadır. Yani “din” parti tercihlerinde son derece önemli bir rol oynamaktadır (Çarkoğlu ve Toprak, 1999-2006).

Mezhep de parti tercihlerini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Örneğin Alevi bir milletvekilinin hazırladığı rapora göre son genel seçimlerde Türkiye’deki Alevilerin %73’ü ağız birliği etmişçesine CHP’ye oy vermiştir (<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/sabahat-akkirazdan-alevi-raporu-haberi-64266>) . Alevilerin CHP’ye olan bu yakınlıkları öteden beri bilinen bir gerçektir.

3.4. İdeoloji

Günümüzde bildiğimiz anlamda sağ ve solun anlamlarını yitirdiği ve hatta birbirine karıştığı söylenmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra giderek yaygınlaşan bu söylem, ekonominin küreselleşmesi, sendikaların önemini yitirmesi, işçi sınıfının yapısının değişmesi ile daha da kuvvetlenmiştir. Ancak yapılan bazı araştırmalar ve toplanan veriler bu iddiaları desteklememektir.

Örneğin, Avrupa’da 1995 yılında seçmen davranışlarının incelendiği bir araştırmada varılan sonuç, “kitleler düzeyinde oy verme davranışını ve siyasal değerlendirmeleri etkileyen faktörler arasında en önemlisi her zaman sol-sağ ideolojidir” . Daha güncel verilerle hazırlanan ve 2011 yılında yayınlanan başka bir

araştırmanın sonucu da aynı. Bu araştırmaya göre de vatandaşların siyasal tercihlerinin ve politika seçimlerinin, sol-sağ cetvelindeki konumlarıyla özetlenebileceği öne sürülmüştür. Yazarlar bu bulgunun pek çok ülke için geçerli olduğunu söylemektedir (Aktaran, Esmer, 2012: 52).

Esmer (2012: 52) tarafından son üç genel seçimde Türk seçmeni üzerinde yapılan araştırmalar da, oy tercihini belirleyen en önemli faktörlerden birisinin, hatta bazen en önemlisinin sol-sağ ideoloji olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla tanımadığımız bir kişinin hangi partiye oy verdiğini –özellikle de hangi partilere oy vermediğini- tahmin etmek için sorabileceğimiz ilk sorulardan biri, kendisini sol-sağ yelpazesinin neresine yerleştirdiği olabilir.

Türkiye’de seçim sonuçlarına baktığımız zaman, çok partili dönemin ilk serbest seçimlerinin yapıldığı 1950 yılından bu yana siyasal eğilimin “sağ” dan yana olduğunu görüyoruz. Burada “Kim gerçek sağ, kim gerçek sol?”, “Hangi parti evrensel anlamda sol ya da sağ?” gibi tartışmalara bir sonraki bölümde değinilecektir. Bu bölümde sol ve sağdan kastımız halkın bu kavramları nasıl kabul ettiği ve kimi sağda, kimi solda gördüğüyle ilgilidir. Türk seçmeni genel olarak DP ve onun devamı niteliğinde olan siyasal hareketleri “sağ”, CHP ve onun devamı niteliğindeki siyasal hareketleri ise “sol” olarak görmektedir. Yani Türk seçmeninin sol-sağ algısı bu yöndedir.

Türk siyasal yaşamında ideolojik yelpazeyi betimlemek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, 1977 genel seçimlerinden önce yapılan bir saha araştırmasında seçmenlerin kendisini ortanın soluna yerleştirenleri, merkeze ve ortanın sağına yerleştirenlerinden daha fazla bulunmuştur (Ergüder, 1980). 1990 ve 1995 yıllarında yapılan iki araştırmada ise seçmenler sol-sağ ideolojik düzleminin ortasında yoğunlaşırken, ortanın sağına doğru bir kaymanın olduğu da ortaya çıkmıştır (Ergüder, Esmer ve Kalaycıoğlu, 1991).

Avrupa ve Türkiye Değerler Araştırmaları’nda da, deneklerin ideolojik görüşleri 10 puanlık bir cetvelle ölçülmektedir. Görüşülen kişilerin kendilerini, bir ucunda “sol” diğer ucunda “sağ” olan bu cetvelin en uygun yerine yerleştirmesi istenmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Türk toplumunun siyasal eğilimi sola değil, sağa yakın. Dolayısıyla 1990’da 5.4 olan cetvel ortalaması 2011 yılında 6.4 olarak ölçülmüştür.

Yani Türk seçmenin tercihleri giderek sağa doğru kaymaktadır. Ancak yine aynı araştırmada siyasi yelpazenin solunda yer alanların durumunda pek fazla kayma olmadığı, sağa gidişin nedeninin ise ideolojik konum olarak ortada yer alanların sağa kayması olduğu sonuçları ortaya çıkmıştır (Esmer, 2012: 52).

Çarkoğlu ve Toprak'ın da 1999 ve 2006 yıllarında yaptıkları araştırmalar aynı sonuçları göstermiştir. Yani Türk seçmeni ortanın sağına doğru kaymaktadır. 2006'da yapılan araştırmaya göre bu sağa kayış hız kaybetmiş olsa da halen devam etmekte, elde edilen sonuçlara göre ortanın sağı, solunun iki katından büyük gözükmektedir .

3.5. Sosyo-demografik Faktörler

Nüfusun sosyal yapısını ifade eden yaş, cinsiyet, eğitim, yerleşim yeri gibi değişkenler de seçmen tercihlerini etkileyen faktörlerdendir.

2012 Değerler Araştırması'na göre gençler sol-sağ cetvelinde kendilerini sola daha yakın konumlandırırken, yaş büyüdükçe kendilerini daha sağa yakın konumlandırılanların sayısı artmaktadır (Esmer, 53). Yine başka bir araştırmaya göre AKP'ye oy vermeyi düşünen seçmenler diğer partilere oy vermeyi düşünen seçmenlerden daha gençtir. Gençlerin AKP'ye yönelik bu tutumlarının tek istisnası ise kendine özgü gençlik örgütlenmesi olan MHP'dir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 554-555).

Cinsiyet faktörü ele alındığında ise Değerler Araştırması'na göre kadınların erkeklere göre kendilerini daha sağda konumlandıklarını görüyoruz (Esmer, 53). Yapılan başka araştırmalara göre de kadınların ANAP, DYP gibi merkez sağ partilere daha fazla yöneldikleri görülmüştür. Aşırı milliyetçi partilerde ise kadın katılımı düşüktür (Güldiken, Aslan, 2006: 123, Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 556).

Eğitim düzeyine bakıldığında da eğitim seviyesi arttıkça kendini sola yakın konumlayanların sayısının arttığını görüyoruz (Esmer, 53). Eğitim faktörünün AKP ile diğer partiler arasındaki tercihi belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu ise

söylenemez. Gerek AKP gerekse başka partilerde farklı eğitim düzeyinde seçmenler vardır (Ercins:37). Ancak, genel olarak İmam Hatip lisesi mezunlarının öncelikle dinci sağ partilere ve kısmen de olsa aşırı milliyetçi partilere yöneldikleri gözlemlenmektedir (Güldiken ve Aslan, 152).

Yerleşim yeri kriterine göre ise kırsal kesimdeki seçmenlerin kendilerini kentlerdeki seçmenlere göre daha sağda konumladıklarını görüyoruz (Esmer, 53). Yani daha sağa yakın ve muhafazakar partiler kırsal bölgelerde daha fazla destek bulmaktadır. Ancak bunun tek istisnası AKP'dir. AKP, DYP, MHP, DSP gibi partilere nazaran kent merkezleri ve metropollerde daha fazla destek bulmaktadır (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 556).

3.6. Etnik Kimlik

Kimlik, aidiyet, bir grubun parçası olmak bütün insanlar için çok önemlidir. İnsanlar içinde buldukları topluma göre dini, milli ve etnik kimliklere sahiptirler. Bu aidiyetler birbirlerini hiç tanımayan, tamamen yabancı insanları bile bir araya getirebilir. Bu yüzden son derece kuvvetli bağlar oluşturur. Etnik kimlik ve etnisite üzerinden politika yapmak da ülkemizde ve dünyanın hemen hemen her yerinde süregelen bir şeydir.

Türkiye Değerler Araştırması'nın sonuçlarına göre Türk olmaktan "son derece" gurur duyanların oranı %75 olarak bulunmuştur. Ayrıca yine aynı araştırmada ülkesi için savaşacağını söyleyenlerin oranı %86 olarak bulunmuştur. Bu oranların en düşük olduğu bölge beklendiği gibi, Güneydoğu Anadolu'dur. AKP ve CHP seçmeni Türkiye ortalamasına ve birbirilerine çok yakınken, daha çok etnik unsurları kullanarak siyaset yapan MHP'nin seçmeni ise bu oranların ortalama beş puan kadar üzerindedir (Esmer, 2012: 42).

Çarkoğlu ve Toprak'ın (1998: 28) araştırmasına göre ise, kimlik kategorileri tek tek ele alındığında Müslüman kimliği Türk halkının kendini tanımlamasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı veya Türk olarak tanımlanan kimliklerden daha geniş bir kitlenin seçimidir. Ancak yine de "Türklük" ve daha modern bir vatandaşlık tanımı

olan “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı” olmak açık farkla (iki kategori toplamı %54.1) ön plana çıkmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu illerinde ise kendilerini Türklerden farklı bir etnik grup olarak ifade edenler, oy verme konusunda AKP ve diğer partilere nazaran, önceleri adı HADEP olan ama daha sonra kapatıldıktan sonra aynı çizgide kurulan DTP ve o da kapatıldıktan sonra kurulan BDP’yi destekleme konusunda daha fazla isteklidirler. Ancak bununla birlik 2007 ve 2011 seçimlerinde, AKP’nin doğu illerinde de çok fazla destek bulması yine ayrıca bir tartışma konusudur. Doğu illerindeki sonuçlar, yöre halkının sorunlarının çözümünü artık BDP ve PKK’dan değil, AKP’den geçtiğini düşünmeye başladığını göstermektedir. Demek ki yöre halkına göre AKP’nin sunduğu çözümler daha inandırıcı ve işlevsel görünmektedir. Yine “Türk” kimliğinden ziyade “İslam kardeşliği”ne vurgu yapılması da oyların yönünü etkileyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ercins, 36).

3.7. Diğer Faktörler

Yukarıda bahsedilen seçmen davranışını etkileyen faktörlerin yanı sıra bazı spesifik, sadece Türkiye’ye özgü başka faktörler de kısmen de olsa seçmen davranışlarını etkileyebilmektedir. Bunlar; türban sorunu, terör (Kürt sorunu), Türkiye’nin AB’ye üyeliği, ölüm cezasının kalkması gibi konulardır. Bu tip meseleler hakkında siyasi partilerin takındığı tavırlar seçmen tarafından tercih edilip edilmemesi üzerinde az da olsa etkili olmaktadır. Özellikle kararsız seçmenlerin parti tercihleri için gündemdeki konular karşısında partilerin takındıkları tavır önemli olmaktadır.

3.8. Siyasal Kültür

Bu bölüme kadar seçmen tercihlerini etkileyen faktörlerden üzerinde durduğumuz konular daha çok sosyal yapıyla ilişkili olan kısmı oluşturuyordu. Oysa en az sosyal yapı kadar kültürel yapı da son derece önemlidir. Hatta belki de siyasal kültür seçmen tercihlerini etkileyen faktörlerin içerisinde en önemlisidir, diyebiliriz. O yüzden Türk siyasi kültürünün baskın yönleri üzerinde bu bölümde ayrıntılı olarak

durulacak, özellikle Türk siyasi kültürünün seçmenin tercihlerini ne ölçüde etkilediği ya da etkilemediği konularına değinilecektir.

Gündelik hayat içinde, seçim zamanlarında oy verme davranışından başlayan, devletin ürettiği hizmetlerden faydalanmaya kadar uzanan çok geniş bir alanda siyasal sistemle doğrudan bağlantı kurarız. Bazı insanlar siyasetle çok fazla ilgiliyken, bazılarının hayatında ise siyasete yer yoktur. Devletin soyut bir kavram olduğu bilinir, ancak ne zaman devletin işleyişiyle ilgili bir sorunla karşılaşsak, devletin fonksiyonlarını yerine getiremediğinden şikayet ederiz. Örneğin otobüs durağına zamanında gelmeyen otobüsün sorumlusu olarak da devleti görürüz. Aynı zamanda devlete “baba” sıfatını yakıştıran ve ona bir zeval gelmemesini isteyen de yine bizizdir aslında. Ama bu durum dünyanın her yerinde aynı şekilde değildir. Mesela ülkemizde devlete bu ünvanlar bahşedilirken, kıta Avrupası’nda devlet kurumu ve yöneticileri, halka hizmet eden görevliler konumundadırlar.

Siyasal sistemin algısı, karar alma sürecine girdide bulunma isteği, devletten beklentiler, politik seçkinlerin saygınlığı gibi siyasal hayatla ilgili pek çok konuda, toplumlar arasında bulunan farklılıkların ardında siyasi kültür konusu yatmaktadır. Siyasal kültür bir toplumsal yapının siyasal hayatında yer alan her bir konunun bir araya gelmesiyle oluşumu, o toplumsal yapıyı diğerlerinden ayıran siyasal özellikleri de içeren bir durumdur. Bu anlamda siyasal kültür, toplumsal yapının kültürünün bir parçasıdır.

Toplumsal kurallar, gelenek ve görenekler, değer yargıları, inanç sistemi kültürü oluşturur bu kültür yüzyıllar boyunca bireylere aktarılır. Bu kültür aktarımını sağlayan “toplumsallaşma” dır. Bireyin içinde bulunduğu siyasi kültürü öğrenmesini, içselleştirmesini sağlayan ise “siyasal toplumsallaşma” dır. İlerleyen bölümlerde Türk siyasi kültürünün baskın yönlerinin toplumsallaşarak nasıl nesilden nesile geçtiği ve bizi nasıl etkilediği özellikle konumuz olan seçmen tercihleriyle ilişkilendirilerek anlatılmaya çalışılacaktır. Burada hem toplumsal yapımız hem de seçmen tercihleri açısından ele almanın gerekli olduğunu düşündüğümüz en önemli siyasi kültür öğelerimiz; Osmanlı’dan devraldığımız güçlü (patrimonyal) devlet geleneğimiz ve

bunun bir uzantısı olarak bürokratik elitler, demokrasi kültürümüz, Türk aile yapısıdır. Bunlara aşağıda ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.8.1. Osmanlı Mirası “Güçlü Devlet Geleneği”

Türkiye’de yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal problemleri Osmanlı’dan miras aldığımız güçlü devlet geleneğine atfetmek sıkça duyduğumuz bir yoldur. Buna göre Osmanlı’dan bugüne baskıcı devlet her konuda tepeden reformlar gerçekleştirmeye çalışmış, toplumu Batılılaştırmaya uğraşmış, toplumsal alanda mutlak hâkimiyetini kurmuştur. Buna karşılık toplum bu baskıcı devlet geleneği karşısında Avrupa’da olduğu şekliyle “toplum” olamamış; kendi taleplerini ifade edememiş; kendisi de devlet geleneğini sürdüren, yeniden üreten bir topluluktan ibaret kalmıştır (Karpas, 2011: 56). Gerçekten de gündelik yaşam pratiklerimiz, konuşmalarımız, televizyon haberleri ve gazete sayfaları bunu doğrulayacak pek çok örnekle doludur: TÜSİAD ekonominin iyi işlememesinden dolayı devleti ya da siyaseti sorumlu tutar, deprem gibi bir felâketin ardından sivil toplum kuruluşları âciz düşen devlete alternatif olarak gösterilir. Böylece demokratik hak ve özgürlüklerin önünde bir engel teşkil eden devlete karşı çıkmak en önemli muhalefet eksenine haline getirilir.

Böylesine bir bakış açısının hem politik hem de teorik alanda geniş kesimlerce paylaşılması kuşkusuz birdenbire olmuş bir şey değildir. Bu düşünme biçimini Türkiye tarihi çalışmalarına damgasını vuran ve devlet/toplum ikiliğini merkeze alan bir yaklaşımın hegemonikleşmesi mümkün kılmaştır (Dinler, 2003: 17). Metin Heper, Şerif Mardin, Ayşe Buğra, Ziya Öniş, Ahmet İnsel, Çağlar Keyder gibi geniş bir yelpazedeki yazarlar bu genel eğilim çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Güçlü devlet geleneğini anlamada patrimonyal devlet kavramı kilit bir rol oynamaktadır. Patrimonyal devlet hem Osmanlı devletini tanımlama aracı olarak, hem de Cumhuriyet dönemindeki devletin Osmanlı devletiyle olan sürekliliğini gösterme aracı olarak kullanılır. Patrimonyal devlet kavramı, Max Weber’in geliştirdiği ideal tiplerden biridir. İdeal tip Weber açısından gerçekliği anlamamızı kolaylaştıracak bir soyutlamadır. Gerçekliğin karakteristik bir yanının vurgulanması yoluyla elde edilen analitik araçlar olan ideal-tipler birbir gerçekliği yansıtmazlar. Ancak ampirik alanın

bilgisine ulaşmak için, seçtiğimiz olgunun inşa ettiğimiz ideal-tiplere ne kadar uyup uymadığına bakmak bir zorunluluktur (Aktaran: Dinler, 2003: 18).

Weber'e dayanarak Osmanlı'nın patrimonyal bir devlet olduğunu ileri süren Halil İnalçık'a göre Patrimonyalizm, hükümdarın askeri ve yönetsel örgütlenmeyi kendi kişisel aracı haline getirmesidir. Yönetsel düzeyde patrimonyal devlet hükümdarın mutlak hâkimiyetine dayanır; devlet kademeleri ise hükümdarın kişisel tercihi doğrultusunda dağıtılır. Hiçbir kademe ya da ünvan, padişahın berat denilen mührü olmaksızın verilemez (Aktaran, Mardin, 1998: 60). Bu da devlet memurlarını hükümdara bağımlı kılar. Hükümdara bağlılığın en önemli meziyet sayıldığı bir kurumda mesleki eğitim almış olma ve uzmanlaşma Batı'dakinin aksine memur olmanın ön koşulu değildir. İleride Osmanlı'dan Türkiye'ye geçiş döneminde başat rolü oynayanlar, kendilerini devletin çıkarlarıyla özdeşleştirerek özerk ve güçlü bir grup haline gelen bürokratlar olacaktır. Değişimi yönlendirecek olanlar, yine Batı'daki gibi toplumsal gruplar değil, bu bürokratlar grubu olmuştur.

Patrimonyalizm analizine sıkıca bağlı olan en önemli kavram çifti önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi “merkez-çevre” dir. Burada temel argüman devlet ve toplum arasında Batı'daki gibi uzlaşmaya dayalı yasal olarak zorunlu bir sözleşmenin hiçbir zaman gerçekleşmediği yönündedir (Mardin, 1995: 291; Heper, 1985; Sunar, 1974: 10). Batı'da danışma, ittifak ve koordinasyon gibi kavramlar üzerinden açıklanabilecek devlet/toplum ilişkisi, Osmanlı'da merkezin çevre üzerindeki mutlak kontrolü ve denetimi şeklinde düzenlenmiştir (Sunar ve Sayarı, 1986:109). Osmanlı'da ne özerk kentler (İnsel, 1996: 73) ne de ara yapılar (estate, yerel meclisler) mevcuttur. Osmanlı'da yerel ve etnik toplulukların kendi içlerinde görelî bir özerklikleri oluşu (Sunar, 1974: 5), zımni bir sözleşmenin bu topluluklar aracılığıyla gerçekleşmesi (Mardin, 1988), ya da İslami kentlerin kendi içlerinde oluşturdukları belli kurallarla işliyor oluşu bu durumu değiştirmez; çünkü bunların hiçbiri Batı tipi bir sözleşmenin parçası değildirler. Batı'da kral, feodal lordlar ve diğer yerel güçlerin çoğulluğu içinde şekillenen (Sunar ve Sayarı, 1986: 110) bir yönetim yapısının ve bunun doğurduğu sivil toplum yerine Osmanlı'da toplumun devlete tâbi olma durumu söz konusudur. Tüm toplumsal ve moral kodları bu tâbiyet ilişkisi şekillendirir ve

Batı'ninkinden tamamıyla farklı bir değerler sistemi ortaya çıkar: Bireysel özgürlükleri tanımayan, ekonomik çıkarların ve ticaretin kötü sayıldığı bir değerler sistemi (Mardin, 1995:286).

Güçlü devlet geleneğinin seçmen tercihleriyle ilişkisi hakkında şöyle bir yorumda bulunabiliriz. Seçmen devletin başında devletin “baba” rolüne uygun gördüğü liderleri görmek istemektedir. Son on üç yıldır Recep Tayyip Erdoğan'ın üst üste seçim kazanması bu görüşü desteklemektedir. Recep Tayyip Erdoğan güçlü ve otoriter bir lider imajı sergilemekte ve bu durum Türk seçmenince olumlu karşılanmaktadır. Buradan hareketle son dönemde sıkça tartışılan başkanlık sistemi tartışmalarına bir de bu yönden bakacak olursak; başkanlık sisteminin Türk milletinin sosyal ve kültürel yapısına daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tabi ki rejimin giderek otoriter ve baskıcı bir hale gelebileceği olasılığını da göz ardı etmemek gerekir.

3.8.2. Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Bir Unsur Olarak “Bürokratik Elitler”

Modernleşme, bizim toplumumuzda Batı'daki gibi “aşağıdan yukarıya” herhangi bir talebin, kıpırtının sonucu olarak ortaya çıkmış bir şey değildir. Yukarının kendini yeniden düzenleme ihtiyacının ürünüdür ve dolayısıyla işleyişinin yönü “yukarıdan-aşağıya olmuştur. (Belge, 2007: 23).

Osmanlı-Türk toplumsal yaşamında, modernleşmesinde ve devlet geleneğinde bürokratik elitlerin önemli bir yeri vardır. Bürokratik elitler genelde topluma yön veren bir zümre olarak ön plana çıkmışlardır. Haliyle devlet ve toplum hayatında her zaman elitist bir bakış açısının temsilcileri olmuşlardır. Osmanlı-Türk devletinde idare edenler bir bütün olarak askeri-dini-sivil bürokrasiden oluşan bir grubu oluşturmaktadır (Heper, 1974: 60) Osmanlı-Türk devlet geleneğinin önemli bir parçası olan bürokratik elitlerin kökeni kul sistemine dayanır. Kul sisteminin kendine has yapısı ve toplum dışılığı, devlet yönetiminde elitist yaklaşımı belirleyen önemli bir kaynaktır.

Elitist yaklaşımın önemli bir temsilcisi olan bürokratik elitler, Osmanlı'da padişaha bağlı kullar olarak hizmet vermekteydi. Daha sonra Tanzimat döneminde bürokratik elitler padişaha bağlı kul statüsünden, devlete hizmet eden kamu görevlisi statüsüne dönüşürken, tarihsel olarak yeni bir görev yükleniyordu. Bürokratik elitler imparatorluğun çöküşüne çare bulma yolunda hem kendi modernleşecek hem de toplumu modernleştirecekti. Ancak bu dönüşüm halk tarafından talep edilmediği ve halkında bu dönüşümü gerçekleştirecek "birikimi" olmadığı için, devleti ve toplumu modernleştirme işi bürokratik elitler tarafından halka rağmen halk için yapılacaktı. İşte bu süreçte daha önce Osmanlı'nın bozulma ve gerileme döneminde ortaya çıkan, bürokratik elitler ile halk arasındaki karşıtlık, bürokratik bir oligarşinin toplumu modernleştirme çabaları sonucu daha da belirginleşmiştir (Karpat, 2006: 28).

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıldan itibaren birçok iç ve dış sebebe bağlı olarak gerileme ve bozulma süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu süreci durdurmak için 1789'dan itibaren önce III. Selim zamanında askeri reformlar, sonra II. Mahmut zamanında idari reformlar yapılmaya başlamıştır. Bu reformlar aracılığı ile imparatorluk modernleştirilmeye çalışılıyordu. Bu reformlar modernleşmiş bir bürokrasi tarafından yapılıyordu. Modernleşmiş bürokratik elitler Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü bir iki yüzyıl kadar geciktirmeyi basardılar ve 20. yüzyılda Türkiye'yi modernleştirmeye çalışan bürokratik elitlere birtakım esasları miras bıraktılar. Cumhuriyetin bürokratik elitlerinin devraldığı en önemli miras modernleşme anlayışı ve halk ile bürokratik elitler arasındaki kopukluktur (Heper, 1974: 58).

Bu geleneğin mirasçısı olan ve kul sistemi ile temelleri atılan Tanzimat'la beraber sistem içinde kendilerine önemli bir yer edinen bürokratik elit yapı, Osmanlı devletinin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de önemli roller oynamıştır. Bürokratik elitler Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında ve yeni bir devletin kurulmasında temel bir rol üstlenmişler, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern kurumlarını oluşturacak ve yaşatacak tek güç olarak ortaya çıkmışlardır. Cumhuriyet döneminde bürokratik elitlerin devlet ve toplum hayatında oynadığı rol, bürokratik elit bir yaklaşımla devleti ve toplumu modernleştirmektir. Bürokratik elitlerin devleti ve

toplumu modernleştirme sürecinde, tarihsel olarak var olan halk ile arasındaki bağ da gittikçe zayıflamıştır. Bunun en önemli nedeni modernleşme sürecinde “halka rağmen halk için” modernleştirme çalışmaları yapılmasıdır (Karpat, 2006: 315).

Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut yönetim yapısının ve bürokratik örgütlenmesinin temeli, Tanzimat dönemi reformları ile atılmıştır. İmparatorluk bürokrasinin biçimsel yönü ile birlikte, yönetim gelenekleri ve siyasal kültürü de Cumhuriyet yönetimine intikal etmiştir (Eryılmaz, 2002: 133). Osmanlı yönetim kültürünün en önemli mirası, halka güvensizlik ve halktan gelebilecek tehlikelere karşı rejimi koruyacak katı merkezîyetçi kamu yönetimidir (Karatepe, 1995: 164). Bu yönetim kültüründe vatandaşın kural olarak yanlış yapacağı, suç isleyeceği ve devlete itaat etmeyeceği düşüncesi hâkimdir. Bu anlayışın yansıması olarak, Cumhuriyet idaresinin merkezi oluşturan bürokratik elitleri, çevreyi ilkel ve dar görüşlü olarak algılama eğilimindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan milli devlet ve onun modernleşme politikaları ile uyum sağlamak için devletin genişlemesi, merkezileşmesi gerekir; bu da bürokrasinin büyümesi ve onun siyasal öneminin artması anlamına gelir. Siyasal liderliğin köklerinin çoğu zaman bürokrasiden kaynaklandığı ve kendi başarısı içinde bürokrasiye dayandığı için bürokrasi idari bir kurum olduğu kadar siyasi bir kuruma da dönüşür (Turan, 2003: 122). Böylece bürokrasi önemli politikaları belirleme ve uygulamada temel bir rol üstlenmiş olur. Cumhuriyetin kurulmasında ve modernleştirilmesinde Osmanlı döneminden kalan bürokrasi, modernleşme politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında oldukça önemli roller üstlenmiştir. Milli mücadelenin başarı ile sonuçlanmasından sonra, sivil ve askeri elitlerin oluşturduğu bürokrasi “halka dönük halk yararına” bir devrim başlatmıştır. Ancak yine bu devrim yukarıdan aşağıya doğru yapılmaya çalışılmıştır. Devrimlerin halka benimsetilmesinde de bürokrasiden ve Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan yararlanılmıştır (Heper, 89).

Osmanlıdan Cumhuriyete devir olunan bürokrasinin ortak özelliği, ister asker ister sivil kökenli olsunlar bu kimselerin; toplum üzerinde ekonomik, siyasal ve toplumsal denetimi ellerinde tutmayı hedefleyen ve aydınlardan oluşan bir sınıf

olmasıydı. Bu yüzden bürokrat-halk ilişkisi “ceberut bürokrasi” ve “jandarma devleti” gibi kavramlarla eleştiriliyordu. Bu süreçte bürokrasi özne, toplum ise nesne konumunda telakki edilmiştir (Eryılmaz, 2002: 140). Sonuçta yöneten elitler halka yabancılaştılar (Turan, 2003: 126). Kendilerini halk için gerekli görmelerine rağmen, büyük ölçüde halka karşı düşmüşlerdi (Küçükömer, 1969: 97).

Heper’e göre, kökleri Tanzimat’a kadar uzanan sivil bürokratik yönetim geleneği, Cumhuriyetin ilanından 1950’li yıllara kadar ki dönemde altın yıllarına ulaşmıştır (Heper, 1974: 89). Tek parti yönetiminin seçkin devlet ve otoriter bir idare sistemine dayanması sebebiyle kamu yöneticileri, Osmanlı Devleti’nde görülmeyen yüksek sorumluluk makamlarında önemli imkân ve statü itibarlarından yararlandılar (Durgun, 2003: 211). Tek partili hayattan çok partili hayata geçildiği 1940’lı yıllar ise yeni bir siyasal elitin geliştiği dönem olmuştur. Yeni elit esas itibari ile bir taraftan mahalli ayan ve eşraf, öte taraftan büyük şehirlerin ticaret erbabından oluşmuştur (Karpas, 1959: 316- 317). Bu yeni siyasal elit, geleneksel siyasal-bürokrat elite bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Heper, 1974: 130). Bu yeni elitlerin ortaya çıkışı Cumhuriyet’in geleneksel Kemalist bürokratlarının elini zayıflatmaya başlamıştır.

Günümüzde de bürokratik elitizm varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Frey’in 1965’te Türk siyaseti söyledikleri hala geçerli gözükmemektedir. “Türk siyasetinde en belli başlı sorunlardan biri seçkinlik sorunudur. Seçkinlik, küçük bir ayrıcalıklı kesimin topluma egemen olma eğilimidir. Elit olmayan kimselere affettikleri kültürel ve entelektüel yetersizlikten dolayı, elitlerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kendi egemenliklerini meşru ve kabul edilebilir bir hak olarak görmeleridir. Toplumda en temel ve en çok süre gelen özelliklerden biri elitliğe olan eğilimdir” (Frey, 1965: 43).

Günümüzde halen siyasal bilimciler bürokrasiyi, genellikle Osmanlı-Türk devletindeki bürokrasi-halk karşıtlığının bir kanadı olarak çözümlenmeye devam etmekte ve demokratikleşme sürecinde elitist yaklaşımının temsilcileri olarak görmektedir. Feroz Ahmad’ında (1995: 133) belirttiği gibi, Cumhuriyet Türkiye’sinde iki farklı kültür vardır. “Zayıf ama etkin bir azınlığın bürokrasi ile birlikte anılan batılılaşmış laik kültürü, diğer yanda geniş halk kitlelerinin İslamla birlikte anılan yerli

kültürü.” . İki farklı kültürün egemen olduğu ülkemizde bürokratik yapı da Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma bir geleneğin devamı olarak toplumun elit kesimlerine daha fazla açık olma eğilimi göstermektedir (Aykaç, 1997: 211).

Feroz Ahmad’ın yaptığı bu çok önemli kültürel çözümleme seçmen tercihlerinde de kendini göstermektedir. Çok partili hayata geçişten günümüze kadar yapılan genel seçim sonuçlarına baktığımız zaman da iki genel eğilim (CHP-DP) olduğundan ve bu iki genel eğilimin CHP ve DP’nin devamı niteliğinde olan partilerce sürdürüldüğünü görmekteyiz. Bu ayrımda CHP ve “sol” diye sınıflandırdığımız partiler, zayıf ama etkin bir azınlığın bürokrasi ile birlikte anılan Batılılaşmış laik kültürü temsil ederken; DP ve devamı niteliğindeki partiler ise geniş halk kitlelerinin İslamla birlikte anılan yerli kültürünü temsil etmektedir. Toplumun hafızasında öyle yer edinmişlerdir. Bu yüzden seçmen tercihleri büyük oranda DP ve onun devamı niteliğinde gördüğü partilerden yana olmuş ve olmaktadır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da çoğu konuşmasında bu konuya gönderme yapmakta, yılarca ezildiklerini, aşağılandıklarını, hakir görüldüklerini söylemekte ve özellikle CHP’yi elitistlikle suçlamaktadır. Bu çalışmada irdelenmeye çalışılan “sol” partilerin seçim başarısızlıklarının arkasında yatan en önemli kültürel nedenlerden birisi de budur.

3.8.3. Demokrasi Kültürümüz

Türkiye’nin tarihini demokratikleşme girişimlerinin tarihi olarak tanımlayan Karpat, bunun henüz başarısız olduğunu, tam bir demokratikleşmenin sağlanmadığını söyler (Karpat, 1996; 23). Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyleri devlete hizmet ettiği ölçüde ve sürece önemseyen hakim paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik politik beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmuş toplumun büyük payı vardır. Ayrıca bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz edeceği düşüncesi ve toplumun demokrasiye ne zaman hazır olacağına seçkinlerin karar verdiği bu tip tepeden inme, dayatmacı anlayışlarında demokrasiyi engeller nitelikte olduğu açıktır (Köker, 2000; 229). Demokrasi tarihimizin sık sık darbe ve muhtıralarla kesintiye uğraması ve her seferinde bunun Türkiye’nin hedefini muasır medeniyet

olarak belirlemiş olan Atatürkçülük adına yapıldığının dile getirilmesi bunun en iyi örneklerinden birisidir.

Bizde hakim olan demokrasi algı ve anlayışı, Öğün'ün de belirttiği gibi özgürlükçü içerikten yoksun bir mahiyet arz etmektedir. Türkiye'de demokrasi kültürü ya da anlayışı, antik demokrasinin saflığı düzeyinde kalmıştır. Demokrasiden anlaşılan kuru bir eşitlikçiliktir. Bu anlamda Türk demokrasisi bütün modern donanımına rağmen, dünyanın en arkaik demokrasilerinden birisidir (Öğün, 2004; 84).

Demokrasi kültürünün bu topraklarda bu kadar geri kalmasının bizim kendimize has modernleşme sürecimizle çok yakından ilişkisi vardır. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi bizim modernleşmemiz başka toplumlarda olduğu gibi aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya olmuştur. Bu yüzden “modernleşme” modernleşmiş olanlar (Batı) kadar güçlü olmak için bir araç, bir metodoloji olarak kullanılmış, kavramın “demokratik” anlamıyla ilgilenilmemiştir (Belge, 2007: 24).

Kuşkusuz çok partili hayata geçişten günümüze kadar vesayetçi anlayış büyük oranda kırılmaya uğramış ve demokrasi kültürümüz gelişme göstermiş olsa da halen çok gelişmiş bir demokrasiye sahip olduğumuzu söyleyemeyiz. Örneğin DP, Şerif Mardin'in de belirttiği gibi devletle çevreyi buluşturması, halkın dini ve kültürüyle ilişki kurması, köy ve kasabalardaki bütünleşmeyi sağlaması gibi pek çok alanda önemli icraatlar gerçekleştirmesine rağmen; demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından muhalefet etme ve bunun politik alanda tüm çeşitliliğiyle vücut bulabilmesine sıcak bakmamıştır (Mardin, 1992; 67-71). Bugün de en katılımcı, demokrat, özgürlükçü olduğunu iddia eden siyasi partilerde bile iktidar ve muhalefetteki durumlarına göre değişen, lider sultası söz konusu olduğunda ise asla değişmeyen anti-demokratik bir tutumun olduğunu ve bu tutumun siyasi hayatımızın temel bir karakteristik özelliği haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Siyasi elit ve yöneticiler aslında hep karşı olduklarını söyledikleri devletin vesayetçi karakterini kendi iktidarlara söz konusu olduğunda uygulamaktan çekinmemektedir. Bu durum demokrasi algısı ve kültürüyle çok yakından ilişkilidir.

Aşağıda demokrasi kültürümüzün gelişmişliğini görmemizi sağlayabilecek göstergelerden olan, kişiler arası güven, kurumlara güven hoşgörü, siyasal etkinlik duygusu gibi konulara değinilmiş ve bu konularda yapılan saha araştırmalarından elde edilen verilere değinilmiştir. Sonuçlara bakıldığında ve diğer ülkelerle kıyaslandığında ülkemizde çok gelişmiş bir demokrasi kültürünün yerleştiğini söyleyemeyiz.

3.8.3.1. Demokratik Gelişmişliğin Göstergesi Olarak Türkiye’de “Kişiler Arası Güven, Kurumlara Güven ve Hoşgörü

Çağdaş dünyadaki demokrasi uygulamaları temsil kurumlarının seçimler yoluyla oluşturulması ve çalışması aracılığıyla ortaya çıkan temsili demokrasi uygulamalarıdır. Temsili demokrasinin işleyişı çağımızda insanların bir araya gelerek kurdukları örgütler eliyle, örgütlü bir içerikte gerçekleşmektedir. İster siyasal partiler olsun, ister çıkar grupları olsun ancak bir arada bulunabilme, çalışabilme, yaşayabilme özelliği gösterebilen topluluklar ve onların bireyleri sayesinde kurulabilir ve varlıklarını sürdürebilirler. Burada da kritik olan insanların belirli bir dayanışma, birbirlerine güvenebilme ve destek olabilme duygusunu paylaşmalarıdır. Özellikle kişilerarası güven duygusunun gelişmediği ortamlarda dernekleşmenin de ortaya çıkması bile istikrarlı olamadığı görülmektedir. Dolayısıyla, kişiler arası güven duygusu ve dernekleşme davranışı çağdaş bir demokratik yapının varlığı ve idamesi için kritik kültürel olgulardır (Kalaycıoğlu, 5).

Çarkoğlu ve Toprak’ın 2006 yılında yaptığı saha araştırmaları sonucu halkın büyük çoğunluğunun demokratik normlardan ziyade “sekte” bir demokratik anlayışı olduğuna işaret etmektedir. Farklı ifade edecek olursak, “bizden” olanların hakları savunulmakta, “ötekilerin” haklarına aynı duyarlılık gösterilmemektedir.

Örneğin; Kürtlere anadillerinde eğitim olanağı sağlanması %11.4, Cem Evleri’ne devletçe mali yardımda bulunulması ise sadece %5.3 tarafından desteklenirken, türbanlı öğrencilerin üniversiteye devam edebilmeleri %43.0 ve İmam-Hatip Liselilere üniversite giriş sınavlarında kolaylık getirilmesi %17.6 tarafından uygun bulunmuştur. Kürt ve Alevi vatandaşlara ilişkin bu iki sorunun

yanısına, ankette kimlik konusunda başka sorularda da bu “sekte” anlayış ortaya çıkmaktadır. Örneğin, oy verirken kişi için ne gibi kriterlerin önemli olduğunu irdelediği bir soruda, verilen on seçenek arasında oy vereceği partinin “Alevi kimliği ve haklarının korunmasına daha yatkın bir parti olması” en düşük oranda belirtilmiş, bunu “Kürtlerin kültürel kimliklerini korumak için çaba gösteriyor olması” izlemiştir. Benzer şekilde, gayr-ı Müslimlere ait devletçe el konmuş vakıf mallarının iadesini destekleyenlerin oranı %28.1’de kalmakta, desteklemediğini söyleyenler %47.1 ile çok daha büyük bir oran oluşturmaktadırlar. Başka bir soruda, Hıristiyan Ortodoks kiliselerinin din adamı yetiştirme ihtiyaçlarını karşılamak üzere Heybeliada’da şu anda kapalı olan ruhban okulunun açılması, değişik soruların sorulduğu 0-10 arası verilen ve 0’ın “hiç katılmıyorum”, 10’un ise “tamamen katılıyorum” anlamına geldiği bir skalada 3.9 ile en düşük oranlardan birini almıştır. Bir diğer soruda, Kudüs’ün hem Müslümanlar hem Hıristiyanlar hem de Yahudiler için kutsal şehir olduğu belirtildikten sonra şehrin yönetiminin hangi dini gruba bırakılması gerektiği sorulmuş, bu soruda %66.8 Müslümanları işaret ederken, her üç dinin de temsilcilerinin de olduğu uluslararası bir yönetimi uygun bulanlar %29.4’te kalmıştır. (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 27-28). Bu da, yukarıda sözünü ettiğimiz “sekte” anlayışın bir başka göstergesidir.

Yukarıdaki ile bağlantılı olarak, toplumda “biz” ve “ötekiler” türü bir ayrışmanın mevcudiyetinden söz etmek mümkündür. Bu ayrışma toplumun içe dönüklüğünün de bir göstergesidir. Kişiler çok kültürlü bir toplum yapısı dahilinde ortak değerler geliştirmeye hevesli gözükmemektedirler. Burada “biz” Türk-Müslüman-Sünni, “öteki” ise Kürt, Alevi ve gayr-ı Müslim olarak nitelendirilebilir. Toplumsal değer ve normlara uyum göstermeyen “aykırı” kişiliklere ise büyük bir çoğunluk sıcağın bakmamaktadır. Örneğin, komşular arasında en istenmeyenler eşcinsellerdir. Farklı olana mesafeli bakış, dış ülke değerlendirmelerinde de gündeme gelmektedir. Yakın komşularımız dahil olmak üzere Japonlardan Brezilyalılara kadar Avrupalıları da kapsayan 12 değişik ülke vatandaşı arasında en yüksek oranda “dost” olarak nitelendirilenler Filistinliler, İranlılar ve Suudi Arabistanlılar gibi sadece Müslüman ülkelerin halklarıdır. Bu listede en düşük oran Ermeniler gözükürken, bunu eşit oranlarıyla İsraililer ve Amerikalılar, arkasından Yunanlılar takip etmektedir. Benzer

şekilde, başka dinden kişiler arasında iyi insanlar olabileceğini düşünenlerin oranı 1999'da %89 iken, 2006'da %72'ye düşmüştür. Misyonerlik faaliyetlerinin kısıtlanmasından Yahudilerin ekonomik faaliyetlerinin kontrol edilmesine kadar birçok konuda yabancı düşmanlığına çağrıştıran bir tavır gözlenirken, öte yandan iktisadi faaliyetlerde cemaatleşme eğilimi görülmektedir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 27-28).

Bu tür soruların hepsinde, azınlık haklarına duyarlı olanların oranı diğerlerinden düşüktür. Bu yaklaşım kuşkusuz Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve uygulamaya geçirilmesinde sorun yaratmaktadır. Temsili demokrasilerin en temel kurumlarının başında gelen seçim, seçime katılan adaylar arasındaki bir yarış ve bu yarışın kazanan ve kaybedenini belirleyen seçmenlerin davranışları ile hayat bulur. Seçim sonucunda bir iktidar ve bir de onun karşısında yer alan bir veya birden fazla parti veya kişiden oluşan muhalefet söz konusudur. Zaten seçim yarışında da farklı fikir, ideoloji ve çıkarlar yarışması, hatta zaman zaman çatışması gerekmektedir. Bu tür bir etkileşimin rekabet içinde mümkün olabilmesi için bireylerin kendilerinden farklı olanlara karşı hoşgörülü olabilmeleri ve aykırılıklara tahammül gösterebilmeleriyle mümkündür. Aksi halde rekabet kolayca "düşmanlar" ve onların karşısında yer alan "dostlar" arasındaki bir ilişkiye, yani savaşa dönüşecektir. Bu durumda temsili demokrasi farklı, değişik, hatta aykırı olana hoşgörünün mevcut ve yaygın olduğu ortamlarda ortaya çıkacak ve kendisini idame ettirebilecektir.

Kuşkusuz, bu "bizden olanlar sendromu" Türkiye demokrasisi açısından kaygı vericidir. Kişilerin sosyal yaşamlarında "biz" ve "ötekiler" tanımları ve "biz" diye tanımladıkları gruplarla daha yakın ilişkileri olabilir. Ancak, çağdaş demokratik kültürün oluşması "öteki" nin haklarına da duyarlı olmayı içerir. Bu konuda daha derinlemesine araştırma yapılmadan genellemelere varmak zor olsa da, yukarıdaki veriler Türkiye'de maalesef bu tür bir duyarlılığın oluştuğu hakkında iyimser olmamıza yol açacak nitelikte değildir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 28). Bu durum seçmen tercihlerinde de kendini göstermektedir. Seçmen "biz"i temsil eden partileri tercih etmekte ve "öteki" yi temsil ettiğini düşündüğü partilere kesinlikle şans

vermemektedir. “öteki” yi kendisi için bir tehdit olarak görmektedir. Bu durum da çok kuvvetli kutuplaşmalara yol açtığından demokrasi açısından olumsuzdur.

Bu durumu gazeteci Taha Akyol 2014 yerel seçimlerinden sonra kaleme aldığı bir yazısında çok güzel anlatmaktadır:

“Seçmen davranışlarında ekonomi kadar önemli bir faktör de “tehdit” algılamasıdır. Tayyip Erdoğan seçim öncesinde bunu çok iyi kullanmıştır. Cemaati her taşın altından çıkan uluslar arası bir komplo, içimizdeki düşman olarak işlemiş, AKP’li medya da buna seferber olmuştur. Komplo teorileri yeri göğü kuşatmıştır. Kurtuluş Savaşı retoriğini kullanmıştır. CHP ve MHP’yi işbirlikçi olarak göstermiştir. CHP’nin değişmediğini, iktidara gelirlerse tek parti uygulamalarının başlayacağını söylemiştir. Özetle AKP kaybederse istikrar bozulacak, on yıldır gelişmekte olan ekonomi ve kamu hizmetleri zarar görecektir, dış güçler hayatımıza kast edecek, muhafazakar hayat tarzına baskılar olacaktı. Bu tehdit algısı taraftar kitlelerde kenetlenmeye yol açar ve oy kaybı önlenir, otoriterleşmeyi de artırır. Bizde de öyle oldu. Fakat muhalif kitleler de iktidarın bu yönelişini bir tehdit olarak algıladı ve karşı kenetlenme oluştu. İşte bunun adı kutuplaşmadır.” (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/26120099.asp>, Erişim Tarihi: 04.04.2014).

3.8.3.2. Demokratik Gelişmişliğin Göstergesi Olarak Türkiye’de “Siyasal Etkinlik Duygusu”

Temsili demokrasideki bireyin gerek seçmen olarak, gerek siyasi parti, dernek ve kuruluşlarda rol oynayan ve siyasi temsil kurumlarının çalışmasını etkileyen, izleyen ve denetleyen bir rolü olması söz konusudur. Bireyin siyasi gelişmeleri izlemesi, bilmesi ve her şeyden önemlisi verdiği tepkilerin ve yaptığı girişimlerin siyasi kararların alınması ve uygulamaya geçirilmesinde etkili olduğuna inanması gerekir. Eğer siyasi bakımdan etkili olacağına inanmazsa seçmenin siyasi sisteme ve gelişmelere kayıtsız veya yabancılaşmış olması beklenmelidir. Bu durumda seçmenin ilgi ve tepkisini yitiren bir temsili demokrasinin küçük ve iyi örgütlenmiş grupların etkisi altına girmesi ve demokrasinin halkın yönetimde söz aldığı bir rejim

olmaktan çıkması söz konusudur. Temsili demokrasinin kurulması ve istikrar içinde çalışması için siyasal etkinlik duygusunun seçmen çağındaki nüfusta yaygın olarak bulunması gereklidir. Burada en önemli rol oynayacak olan da seçmen rolü oynayacak olan yurttaşların temsili siyaset kurumlarına duyacakları güvendir. Siyasal etkinlik duygusu ile pekişen bir siyasetin öznelere oluşturduğu temsili kurumlara duyulan güven duygusu temsili demokrasinin istikrar ve pekişmişlik kazanmasında rol oynayacak koşullardandır(Kalaycıoğlu, 1998: 6).

Biçim olarak basit ancak katılım açısından yoğunluğu olan oy verme sürecine birey katılma kararı verirken demokratik bir toplumun kendine sağlamış olduğu siyasal eylem ve bu eylemin sonucunun o toplum içinde uygulanacağına inanması önem taşımaktadır. Ortaya koyulan davranışın en azından bir sonuç doğurabileceğine dair duyulan güven bu davranışı daha istekli kılacaktır. Kimi zaman bu inanca sahip olmaksızın sadece alışkanlık haline getirilerek yapılmakta olan oy verme davranışları da görülebilmektedir. Yani, siyasal sistem içinde gerçekten kendisinin temsil edilebileceğine inansızın seçmen, oy vermeyi bir görev sayarak bunu düzenli bir kalıba oturtup bireysel katılımlarda bulunabilmektedir (Turan, 1987: 16). Bu nedenle demokratik siyasal yönetimlerde amacın bireylerin siyasal sistemde etkin olabilmelerini sağlamak olduğunu düşündüğümüzde, eğer ki vatandaşlar siyasal sistemdeki olumsuzlukları ortadan kaldıracaklarına inanırlarsa, siyasal sisteme katılımında sistem verim elde edebilecektir. Bahsettiğimiz bu inanç siyasal sisteme duyulan güveni ifade ettiği gibi aynı zamanda insanlardaki siyasal etkinlik duygusunu da güçlendirecektir. Böylece siyasal sisteme duyulan güven ve bu sistem üzerinde etkili olunabileceğine dair insanlarda var olan yüksek veya düşük seviyelerdeki siyasal etkinlik duygusu, seçmen olarak vatandaşların siyasal yaşama katılıp katılmama kararlarını yönlendirebilecektir. Gülmen'in (1979: 20) de vurguladığı gibi, katılanın siyasal kararlar üzerinde etkisi olduğu oranda siyasal katılma bir ulusun demokratik olup olmadığının göstergesidir. Bu bağlamda, seçmenin gerçek bir katılma duygusuna sahip olmasıyla gerçek anlamda karar alma sürecini etkileyebilmesinin garanti altına alınmış olması arasında doğrusal bir ilişki vardır, diyebiliriz. Yani seçmen önemli kararların alınmasını etkileme konusunda emin olduğu sürece siyasal hayata katılma

oranı yüksek, bu konuda olumsuz düşüncelere sahip olduğu sürece ise katılma oranı düşük olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOL HAREKET VE “SOL”UN MEVCUT DURUMUNUN NEDENLERİ

Rus devriminin önderlerinden Lenin’in siyaset üzerine şöyle bir değerlendirmesi vardır: “Siyaset, kitlelerin bulunduğu yerde başlar ve ciddi siyasetin başladığı yer, binlerin değil, milyonların olduğu yerdir” (Aktaran: Carr, 1980: 67). Bu demektir ki Türkiye’de sol hareket, siyaset yaptığını zannetmekte ancak siyaset sahnesinde rol alamamakta, ülkenin siyasal yaşamında dikkate alınır bir unsur olamamaktadır.

Bu bölümde öncelikle Türk siyasal hayatında “sol”un geçirdiği dönüm noktalarına tarihsel ayrıntıya fazla girilmeden değinilecek, ardından sol hareketin ülke siyasetinde yer alamaması ve seçmen tarafından tercih edilmemesinin nedenleri üzerinde durulacaktır. Tüm bunların yanı sıra bu bölümün asıl amacı, bu tez çalışmasının da en önemli amaçlarından biri olan “sol” un eleştirisini yapabilmektir.

4.1. Ana Çizgileriyle Türkiye’de Sol Hareket

“Sol” kavramı siyasal sözlüğe, yaklaşık iki yüz yıl önce Fransız Ulusal Meclisi’nde radikal ve devrimci kanat üyelerinin, toplantı salonunda oturdukları tarafla ilgili olarak girmiştir. O dönemden günümüze kadar da daima çalışan sınıfların siyasal hareketleri için kullanılmıştır. Ancak bu kavram bugün var olan gerçekliği açıklamada yeterince işlevli gözükmemektedir. Bu sorun sadece mevcut durumun karmaşasından değil, aynı zamanda son iki yüzyılın siyasal ve sosyal mücadelelerinin zenginliğinden de kaynaklanmaktadır. Bu süre içerisinde “sol” kavramı o kadar çok bölünmelere uğramıştır ki, tek bir “sol”dan bahsetmek mümkün ve yeterli değildir. Ancak yine de çalışmanın bütünlüğü ve tüm handikaplarına rağmen “sol” kavramının daha kapsayıcı ve sosyoloji-siyaset ilişkisi çerçevesinde kullanıldığında daha işlevli olması açısından tercih edilmiştir.

Türkiye’de sol düşünce, bu toprakların muhalefet akımlarının ana damarı olan Genç Osmanlılar/Jön Türkler/İttihat ve Terakki çizgisinden kaynaklanmıştır. Bu durum doğaldır, çünkü bütün dünyada olduğu gibi sol düşünce bir entelektüel akım

olarak ve aydın denen zümre içerisinde boy gösterir. Osmanlı fikir hayatının tek muhalif ve aydın hareketi olması, hem de yurt dışıyla alış verişi olan bir hareket olması dolayısıyla sol düşüncenin ilk taşıyıcıları tıpkı İslamcılık, milliyetçilik ve batıcılık akımlarındaki gibi bu çizgiden çıkmıştır (Gültekingil, 2007: 14).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazizm ve faşizmin çökmesi bütün dünyada demokrasi rüzgarları estirmiş ve bu havadan henüz tek parti düzeninin hakim olduğu ülkemizde etkilenmiştir. Bu yüzden 1946 yılında “çok partili” hayata geçilmiş ve Cumhuriyetin devrim ve kuruluş aşamasının bittiği kabul edilmiştir. Ancak bu normalleşme süreci çok uzun sürmemiş, iktidarın seçimle değişmesinden on yıl sonra iktidar darbeyle geri alınmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin hemen hemen on yılda bir tekrarlayan askeri darbeler dönemi açılmıştır.

27 Mayıs’ın ürünlerinden birisi olan 1961 Anayasası Türkiye’nin kendine özgü koşullarında bir demokratikleşme havası yaratmış ve sosyal ve siyasal hareketlerle beslenen ve gelişen “sol” ilk kez hem kendi tarihinde bir sıçrama yapmış hem de Türkiye siyasi arenasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Örneğin bu dönemin en önemli sol siyasi aktörlerinden birisi olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1961 yılında kurulmuştur. Yine bütün dünyada etkili olan “68 Olayları” sırasında ülkemizde de pek çok sol grubun anti-emperyalizm söylemleri ile sahnede olduğunu görüyoruz. Üniversite işgalleri, Amerikan 6. Filosunun protesto edilmesi gibi olaylar bu dönemin akılda kalan olaylarıdır. Ancak bu yükseliş de uzun soluklu olmamış 12 Mart’la sekteye uğramıştır.

12 Mart askeri müdahalesinden hemen hemen tüm gruplar eşit şekilde zarar görmüşlerdir. Ancak yine de seçim sonuçlarına baktığımız zaman (1973 milletvekili genel seçimleri) toplum nezdinde solun lehinde bir tutumun varlığını gözlemleyebiliyoruz. Bu dönemde Ecevit’in genel başkanlığındaki CHP “Ortanın Solu” söylemiyle yola çıkmış ve seçimlerden de birinci parti olarak çıkmıştır (Tuncay, 2007: 36).

1970’lerin ikinci yarısı ile başlayan solun yeni yükselişi kitlesel açılım bakımından, sadece Türkiye’nin değil dünyanın bile o günlerde gördüğü en önemli sol

dalgaya tekabül ediyordu (Gültekingil, 2007: 15). Ancak yine aynı dönemde ilk kez sol gruplar kendi formüle edilmiş görüşlerinin, fikirlerinin dışında her görüşe kendilerini tamamen kapatmıştır (Belge, 2010: 24).

1980'lere doğru gelindiğinde ise ülkede sağ-sol kavgaları baş göstermiş, hemen her gün çıkan çatışmalarda birçok gencimiz ölmüştür. Ülkeye tam bir kaos havası hakim olmuştur. Ve tüm bu olumsuzluklar bahane edilerek 12 Eylül 1980 askeri darbesi yapılmıştır. 12 Eylül gerçekleştirdiği yıkım açısından küçümsenemeyecek bir askeri darbedir. Hem sola, hem sağa çok fazla tahribat vermiş; darbenin ardından üç yıl boyunca askeri diktatörlük dönemi sürmüştür. Temel hak ve özgürlüklerin, sendikal hakların vs. kısıtlandığı özellikle sola nefes aldirmayan, sosyal hareketlerin tüm kaynaklarını kurutmayı hedefleyen yeni bir anayasa (1981 Anayasası) hazırlanmış ve böylelikle yepyeni bir siyasal düzen ve siyasi kültürün temeli atılmıştır. Bu yeni siyasi kültürün en önemli özelliği; daha uysal, suya sabuna karışmayan, sorgulamadan yaşayan, derinlemesine düşünmeyen, ülkesinde ve dünyada neler olup bittiğiyle ilgili pek bir şey bilmeyen ya da bilmek istemeyen, “apolitik gençlik” olmuştur.

1980'den günümüze kadar ki döneme baktığımızda ise solun halen kan kaybetmekte olduğunu ve siyaset sahnesinde hemen hiç etkin bir rol oynamadığını görüyoruz. Tabi ki bunun tek nedenini 12 Eylül'e bağlamak doğru olmayacaktır. Aşağıda sol hareketin bu başarısızlıklarının nedenleri üzerinde durulacaktır.

4.2. Solun Mevcut Durumunun Nedenleri

Solun mevcut durumunun nedenlerine baktığımızda dünya ölçeğinde solun yaşadığı gerilemeler, neo liberal ekonomi politikaları, başta 12 Eylül olmak üzere askeri darbeler gibi solun dışındaki nedenlerin yanı sıra solun kendi içindeki krizlerinden ve tıkanmışlıklarından kaynaklanan, aşırı derecede bölünmüşlük, sol dışı akımlardan etkilenmesi, sağlam parti kimliği oluşturamaması, gerçekçi siyaset yapamaması, toplumdan kopuk bir görünüm sergilemesi, iktidar hedefi olmaması gibi birçok nedenin varlığını görüyoruz. Bütün bu nedenler üzerinde aşağıda tek tek durulacaktır.

Ayrıca sol hakkında eleştiri yaparken önemli gördüğümüz bir tartışma olan ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) tartışmaları ve özellikle İdris Küçükömer tarafından detaylı bir şekilde işlenen “solun aslında sağ, sağın aslında sol olduğu” ile ilgili tartışmalara da yer verilecektir.

4.2.1. Dünya Ölçeğinde Yaşanan Gerilemeler

Günümüz dünyasını otuz-kırk yıl öncesiyle kıyasladığımızda siyasal ve ideolojik açıdan oldukça farklı olduğunu görüyoruz. 1960’lı ve 1970’li yıllarda pek çok ülkede sömürüye son vermeyi amaçlayan, toplumun köklü bir değişimini hedeflemiş sol partiler bulunmaktaydı. Bu partilerin çoğu ülkelerinin siyasal gündemini etkilemeyi başarmış, geniş bir üye ve seçmen sayısına sahip partilerdir. Ayrıca yine aynı yıllarda dünyanın üçte birinde komünist partiler iktidardadır ve bu bürokratik kolektivizm deneylerinin dünya ölçüsünde büyük çekiciliği vardır. Mevcut ideolojik iklim o derece soldan etkilenmektedir ki, kimi büyük reformist sol partiler bile radikal bir perspektifi, en azından programlarında korumaktadır (Aydınoglu, 2007: 20)

Oysa günümüzde sömürüye karşı çıkmak, kolektif bir eylemi temsil eden bir siyasal partinin hedefinden çok, tek tek kişilerin felsefi dünya görüşlerinin bir unsuru olarak algılanmaya başlamıştır. Sol partilerin çoğunda toplumun köklü değişimi sadece programlarında korunan bir ilke niteliği taşır.

Solun adeta fırtına gibi estiği 60’lar ve 70’lerden sonra ideolojik planda yaşadığı bu dönüşümün ve gerilemenin başlangıcı sembolik olarak İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan’ın iktidara gelişiyle (1979-1980) olmuştur. Bu süreç “SSCB” nin çöküşüyle ivme kazanmıştır. Dünya ölçeğinde yaşanan tüm bu gelişmeler Sosyalizm ya da Komünizmin artık bir gelecek vadetmediği, iyi bir toplum projesi yaratamadığı gibi algı değişikliklerine yol açmıştır. Türkiye’de de solun ve işçi hareketinin yaşadığı gelişmeler dünya konjonktüründen kısmen de olsa etkilenmiştir.

Dünyadaki ve Türkiye’deki tüm bu gerilemelere rağmen pek çok ülkede solun varlığının küçümsenemeyecek derecede olduğunu görüyoruz. Türkiye’de gelecek toplum vadinin itibar kaybetmesiyle sol ve sosyal hareketin gerilemesi eş zamanlı

olmuştur. Ancak dünyada bu gelişmeler olurken pek çok ülkede sol halen kitleleri harekete geçirebilmektedir. Latin Amerika ülkeleri bu durumun en çarpıcı örnekleridir. Brezilya, Venezuela, Arjantin, Bolivya, Küba gibi ülkelerde 70'lerin sonundan itibaren askeri diktatörlükler yıkılmaya başlamış, sol siyasette başat rol oynamaya başlamıştır. Aynı şekilde Asya kıtasından iki büyük ülke olan Güney Afrika Cumhuriyeti ve Hindistan'da da gerek komünist partiler, gerekse de işçi hareketi varlığını canlı bir şekilde sürdürmektedir. Ayrıca Kıta Avrupa'sında da pek çok ülkenin parlamentosunda sol partilerin yer alabildiğini gözlemliyoruz (Aydınoglu, 17).

Bütün bu örnekler bize şunu göstermektedir. Sol düşünce dünya ölçeğinde gerilemeler yaşamasına rağmen bu ülkeler bazında çok da etkili olmamıştır. Her ne kadar dünya ölçeğindeki gerilemelerle Türkiye'de solun kan kaybetmesi eş zamanlıysa da bu durumu Türkiye'deki durumun başlıca nedeni olarak göstermek doğru olmayacaktır. Solun Türkiye'deki mevcut durumunun pek çok daha derin nedenleri vardır.

4.2.2. Neoliberal Ekonomi Politikaları

Dünyanın birçok ülkesinde benzer şekilde uygulanan neo-liberal politikalar Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından adım adım hayata geçirilmiştir. DB'nin geliştirdiği yoksulluğu azaltma politikaları da buna paralel olarak Türkiye'de de uygulandı. Çeşitli makro ekonomik ve kurumsal değişimler içeren Neo-liberal politikaların başlıca önermeleri şu şekilde özetlenebilir: (http://www.tr.boell.org/downloads/neoliberal_politikalar_ve_yoksulluk_murat_ozturk.pdf)

- Mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması,
- Dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, kotaların kaldırılıp gümrük vergisi oranlarının düşürülmesi,
- Kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve dış finansal akımların serbestleşmesi,
- Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet alanlarında özelleştirmenin yaygınlaştırılması,
- Vergi oranları azaltılarak vergi tabanının geliştirilmesi,

- Faiz oranlarının piyasada belirlenmesi,
- Kırsal kalkınmada alternatif ve yeni yaklaşımlar
- Kurların rekabetçi olması,
- Ekonominin kuralsızlaştırılması,
- Mülkiyet haklarının kurallaştırılması,
- İş gücü piyasalarının esnekleştirilmesi.

Neo-liberal politikalarla birlikte yaşanan özelleştirmeler, emek piyasasının esnekleştirilmesi, taşeronlaşma, enformel sektörün gelişmesi gibi konular sosyal ve siyasal gündemin başında yer almaya başlamıştır. Bu alanda atılan adımlar her şeyden önce sendika ve işçi hareketini olumsuz yönde etkilemiştir. Tabi bu durumda solun evriminde olumsuz bir işlev görmüştür.

İşçi sayısı ve sendikal hareketin 1980'lerden günümüze sayısal verilerine baktığımızda da gerilemeyi görmekteyiz. Örneğin Türkiye'de toplu iş sözleşmeleri kapsamındaki işçi sayısı 1980'lerin başında 1.5 milyonun üzerindeyken, 2001 yılında 1 milyonun altına düşmüştür. Aynı gerileme, sendikalaşma oranlarında da yaşanır. 1988'de %22 olan sendikalaşma oranı, 2001 yılında %10.1'e düşmüştür (Aktaran: Aydınoglu, 2007:24). Bu sürede Türkiye'de toplam ücretli sayısının yaklaşık %60 oranında artmış olduğu düşünüldüğünde, sendikalaşma oranındaki düşüşün vahim boyutları görülmektedir (Akkaya, 2002: 156).

Bütün bu gelişmeler dünyanın hemen yerinde eş zamanlı olarak yaşanmış olmasına rağmen sol hareket bütün ülkelerde aynı şekilde ve oranda etkilenmemiştir. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde işçi sınıfın sosyal varlığı 90'lara 2000'lere gelindiğinde dev dönüşümler geçirmiştir. Ayrıca yine aynı şekilde sendikal harekette ve toplumsal muhalefette Türkiye'deki kadar dramatik gelişmeler yaşanmıştır (Aydınoglu, 25).

Türkiye'de işçi hareketlerinde yaşanan bu gerilemeyi DİSK-AR'ın yaptığı "Sanayi İşçisinin Kimliği Araştırması" neo-liberal politikardan çok, 1990'larda ortaya çıkan yeni işçi kuşağının etkisine bağlamaktadır. Bu araştırmada yeni işçi kuşağı; geçmiş sosyal hareketlerin sadece somut deneylerinden değil, kolektif hafızasından da uzak, kıdemli işçi kadrolarına göre daha eğitimsiz bir kuşaktır.

Sendikal mücadeleler konusunda geçmiştekilerden çok daha elverişsiz koşullarda bulunan bu kuşağın, sosyal hareketi yeniden canlandırma potansiyelinin yeterince güçlü olamayacağı düşünülmektedir (DİSK-AR, 1991).

Sol partilerin başarısızlık sebeplerinden birini bu yeni kuşak işçi sınıfına bağlayan Genç bu yeni kuşak işçi sınıfını bir yazısında vasıfsız, taşeron, ucuz, parça başı çalışan ve sürekli bir işi olmayan işçiler olarak tanımlamakta ve bu yeni işçi sınıfıyla ancak akrabalık bağıyla, hemşerilikle, etnik ve din aidiyetiyle siyaset yapılabileceğini ifade eder. Sol partilerin bu yeni sınıfa yönelik hiç politikaları olmamıştır. Zaten sol partilerin bu yeni sınıfla konuşacak bir dili, bir siyaset biçimi ‘yapısı-teorisi’ gereği yoktur. 1980’li yıllardan itibaren dünyanın her yerinde yaşanan ekonomik değişimler sol partileri tabansız bırakmıştır. (<http://www.nihat-genc.com/nihatgenc/yazlar/296-sol-partiler-neden-duestue>, Erişim Tarihi: 11.11.2014).

4.2.3. 12 Eylül Askeri Darbesi

12 Eylül askeri darbesi, kendinden önceki ve sonraki askeri müdahalelerle kıyaslandığında gerçekleştirdiği yıkım açısından çok daha ağır sonuçları olan bir darbedir. Darbeden sonraki askeri yönetim üç yıl sürmüş ve ardından yine askerlerin denetiminde çok partili seçimler yapılamaya başlanmıştır. Bu süreçte birçok siyasi parti kapatılmış, birçok parti lideri siyaseten yasaklanmış, birçok idam, kayıp, işkence, işten çıkarma vakaları olmuş ve hem sağ hem sol çok fazla zarar görmüştür. Bu yüzden 12 Eylül için Türkiye’nin demokrasi tarihinin en karanlık yıllarıdır, diyebiliriz.

Türkiye’de sol hareketin mevcut durumunu pek çok aydın 12 Eylül’e bağlar. 12 Eylül’ün asıl amacının solu ezmek olduğu, solun çok ağır bedeller ödediği ve halen de kendini toparlayamadığı savunulur. Gerçekten solun bugün siyasi rolünün bu kadar gerilemesinin darbeye ilişkisi mutlaka vardır. Örneğin 80 sonrası yetişen kuşak, ailelerinin aman sağa sola bulaşma, olaylara girme tembihleriyle yetişmiş bu yüzden de apolitik olmuş bir kuşaktır. Ancak darbeyi solun mevcut olumsuzluklarının temel sebebi olarak görmek eksik ve yanlış olacaktır. 12 Eylül’ün sol ve sol harekete ait bir deney ve hafıza birikimini tamamen yok ettiği söylenemez. Bu darbe ile sol geleneğin

yeni kuşak ve kadrolara aktarılma olanaklarının tamamen ortadan kaldırıldığı da söylenemez (Aydınöğlu, 19). Bu yüzden darbe ile birçok şeyin açıklanmaya çalışılması eksik olacaktır. Ancak yine de 1980 darbesi sola gerçekten çok büyük bir darbe vurmuştur.

4.2.4. “Sol” un Kendinden Kaynaklanan Nedenler

Bu bölüme kadar sol hareketin şu an içinde bulunduğu başarısız durumun nedenlerini kendi dışında olan gelişmelerle açıkladık. Tabi o faktörlerin de solun başarısızlığı üzerinde epeyce etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durumu sadece dünyanın gidişatıyla, darbelerle, neo-liberal ekonomi politikalarıyla açıklamak yetersiz kalacaktır. Bu çalışmada solun başarısızlıklarının asıl nedenlerinin kendi iç krizlerinden ve tıkanmışlıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yüzden aşağıda kendimizce önemli gördüğümüz nedenlere ayrı başlıklar halinde değinilecektir.

4.2.4.1. Sol’da Aşırı Bölünmüşlük

1789 Fransız Devrimi’nden 1848’de Komünist Manifesto’nun yayınlanmasına kadar ki altmış yıllık dönemde sol, yeni bir toplum projesi sunan bir siyasal kitle hareketi olarak oldukça cılız kalmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kıta Avrupası’nda başlayan yükseliş ise, modern tarihin en büyük kitlesel siyasal hareketlerini ortaya çıkarır. Bu gelişim politik dönüm noktası anlamında 1917 Rus devrimiyle doruk noktasına ulaşır. Bu dönemde sol, artık bir dizi farklı kavramla ifade edilmektedir: Sosyalist, komünist, anarşist, anarko-sendikalist, sosyal demokrat, devrimci demokrat, radikal sosyalist, liberter komünist gibi (Yetkin, 1998: 24).

1917 sonrasında yaşanan yeni denemeler ve ardından İkinci Dünya Savaşı ertesinde yeni sosyalist rejimlerin kuruluşu, farklı ideolojik kutuplaşmalar yol açmış ve Marksist-Leninist, Troçkist, Stalinci, Maocu, Titocu, Kastrocu, Enver Hoca takipçileri, Yeni Sol gibi birçok yeni nitelemeler ortaya çıkmıştır. Bir süre sonra sol

hareketleri krize giren bir dizi ülkede bu ve benzeri kavramlarla ifade edilen hareketler, bu kez yeni alt bölünmelere uğramıştır (Yetkin, 24).

Bu kısa tarihi açıklama bile bize solun aşırı derecede bölünmüş yapısı hakkında bir fikir vermektedir. Asıl amacı statükoyu sürdürmek değil, köklü bir değişim olan sol için aslında bu çeşitlilik kaçınılmaz hatta bazı durumlarda çok seslilik açısından olumlu bile olabilir. Ancak yaşananlara ve solun geldiği duruma baktığımızda artık bu çeşitliliğin bir akıldışılığa vardığını görüyoruz. Eğer bir ülke solunu oluşturan örgüt ya da hareketlerden hiç birisi ülke ölçeğinde siyaset yapamıyor, hiç birisi ülke gündemini etkileyemiyorsa; istisnasız hepsi, birkaç yılla ifade edilebilecek sürelerde adeta periyodik bölünmeler yaşıyorsa, bu bölünmeler, yeni örgütsel sıçramaları ve sol kadroların politik, teorik ve entelektüel yönden gelişmesini sağlamaktan çok, onları daha yetersiz ve yeteneksiz kılıyorsa ve hepsinden daha da önemlisi, bütün bir tarihsel dönem boyunca kronikleşmişse, ortada artık niteliksel olarak farklı bir durum olabileceğini de düşünmek gerekir (Aydınoglu, 11).

Solun bu durumunu (aşırı bölünmüşlüğü) bir zaaf olarak gören Ufuk Uras solun eski zaaflarından kurtulması ve kabuğunu kırarak toplumsal ihtiyaçlara ve zamanın koşullarına göre örgütlenmesi gerektiğini belirtiyor. Uras'a göre sol siyaset yüzünü geçmişe dönerek kabuğunu kıramaz. Bu kabuğun adı sekterizmdir. Geçmişin sekterizminin kötü tekrarları yerine, yeni bir politik kültür üzerinden sol kendini yenilemelidir.

Sekterizm, fikri taassuptur. İnsanların ihtiyaçlarına ve koşullara uygun teori arayışı yerine, insanları ve koşulları teoriye uydurma çabasıdır. Sekterizm belki bazı psikolojik ihtiyaçları giderebilir, ama toplumsal ihtiyaçlara sekte vurur. Yıllardır var olan bu gerçekliği dönüştürecek cesareti göstermek gerekmektedir. Sekterizm düşünsel enerjiyi de, fikri yaratıcılığı da, eleştirel düşünmeyi de engellemektedir, birey merkezli siyaseti geliştirmemektedir. Halbuki bir politikanın geleceğini, taşıyıcılarının yaratıcılığı belirler. Soldaki mutaassıp ve muhafazakar eğilimler karşısında, devrimci bir yenilenmeyi sağlamak bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Tarihten ders çıkarılmazsa, solun kendisi tarihi bir vaka haline gelir ve tarih sola ders vermeye devam eder. Sosyalizmi ve devrimciliği tarihten azade gören bir anlayış

gelişemeyecektir. Sosyalizmin zaman aşımı olmaz, olsa olsa zamanın şartlarına göre uyarlanması olur. Solcular, diğer solculara ne kadar solcu olduklarını anlatarak, daha solcu olacaklarına inanmaktan vazgeçmemekte, bu tutum politikasızlığı da gizlemektedir. Halbuki, başkalarının ne olduğunu değil, solun ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. (http://www.derindusunce.org/img/turk_solu_adam_olur_mu.pdf, Erişim Tarihi: 13.11.2014).

4.2.4.2. “Sol” un “Sol” Dışı Akımlardan Etkilenmesi

Türkiye’de sol düşüncenin, bu topraklarda muhalefet akımlarının ana damarı olan Genç Osmanlılar/Jön Türkler/İttihat ve Terakki çizgisinden kaynaklandığından bahsetmiştik. Bütün dünyada olduğu gibi sol hareket bir entelektüel akım olarak aydın denin zümre içinde boy göstermiştir.

Türkiye’de sol uzun yıllar milliyetçilik ve devletçilik akımlarının etkisi altında kalmıştır. Bunun sebebi içinden çıktığı ana gövdenin tortullarını taşması ile bağlantılıdır. Genç Osmanlılar/Jön Türkler çizgisinin ana hedefi devleti kurtarmaktır ve bu devleti kurtarma endişesi onun bütün düşünce hayatına yansımıştır. (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1). Türkiye’de sol düşüncenin ilk taşıyıcıları, imparatorluğun çözüldüğü o günlerde etkilendikleri sol düşünce ile içinden geldikleri muhalif damarın karmaşık bir bileşimini temsil ediyorlardı (Gültekin, 2007: 13). Türkiye’de solun bağımsız bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmasındaki ciddi engeller 1920’lerin başında kendini göstermiştir. Bunların başlıcaları, Kurtuluş Savaşı’nı yürüten kadronun aynı çizgiden neşet etmesi, SSCB’nin Kurtuluş Savaşı’nı ve dolayısıyla Kemalist rejimi desteklemesidir. Her ne kadar kendini bağımsız bir sol akım olarak ortaya koyanlar varsa da solun ifade ettiği düşünce sistemi devletçilik, milliyetçilik, popülizm gibi sol dışı akımlardan etkilenmiştir. (Mardin, 1968: 72).

Günümüzde de halen solun böyle akımlardan etkilendiğini görmekteyiz. Sol adı altında devletçilik, Türk milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliği, ulusalcılık yapıldığını görüyoruz. Bu gibi tutumlar sol partileri asıl amacından saptırmakta ve toplum nezdinde de farklı algılanmalarına sebep olmaktadır.

Özellikle 1970’lerde baş gösteren ve bugüne kadar (bazı sol gruplarda) süregelen ilginç bir siyaset etme tarzı da “halkın değerlerinden kopmama”, “halkın değerlerine sahip çıkma” adına solun kültür dünyasına ve ideoloji yapısına yabancı birçok unsurun siyaset malzemesi haline gelmesidir. Özellikle son dönemlerde Alevilik, Kürt milliyetçiliği, Türk milliyetçiliği, ulusalcılık, bölgecilik gibi unsurlar siyasetin içinde dikkate alınması gereken konular olmaktan çıkıp, sol düşüncüyü esir almaya başlamamıştır. Bu durum da halk tarafından sol partilerin tutarsız olarak algılanmalarına yol açmaktadır. Bu duruma da en güzel örnek CHP’nin mitinglerdeki kalabalığın zaten kendisine oy vereceğini düşünerek ve “çantada keklik” gördüğü bu kitleye sırtını dönerek merkez sağ seçmenden oy toplayacak bir siyaset izlemeyi tercih etmesidir. Böyle bir tutumun sonucunda parti sağ tabandan oy alamadığı gibi kendi tabanından da oy alamamakta ve seçim sonuçlarından da gördüğümüz gibi giderek oy kaybetmektedir.

4.2.4.3. Solun Tercümeğe Dayanan “İthal Malı” Yapısı

Sol düşüncenin diğerk siyasi düşüncelere göre daha “ithal malı”, tercümeğe dayanan bir yapısı vardır. İslamcılık, milliyetçilik, muhafazakarlık gibi akımlar başlangıçta dışarıdan esinlenme özelliği taşıyalar da, sürekli yerleşerek ve tabiatları gereği dışarıdaki benzerleriyle çok fazla içli dışlı olmaya gerek duymadan gelişip, serpilebilmişlerdir. Böyle bir durum sol için hem mümkün değil, hem de istenen bir durum değildir. Sol tarifi gereği enternasyonaldir, hem insanlığın mirasının, hem de kendi düşünce mirasının üstünde yükselir. Bunun için dünya sol külliyyatının önemli eserlerinin çevrilip, yayınlanması, sol düşüncenin yerli kaynakları kadar önemlidir (Gültekingil, 13-14).

Sol düşüncede 1960’ların ortalarına kadar yapılan yayın toplamı hem cılızdır hem de sistematik değildir. Bunda siyasi ortamın baskıcı karakteri kadar, sol hareketin içine kapanık yapısı da etkili olmuştur. 1960’lardan sonra gerek çeviri ve özgün yayınlarla, gerekse sosyal ve siyasal hareketlerle beslenen ve gelişen sol düşünce hem kendi tarihi içinde önemli bir sıçrama yapmış hem de Türkiye siyasi arenasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Ancak bu sıçrama Türk solu açısından çok da parlak

olmamıştır. Çünkü Türkiye’deki sol dünyada o dönemde yapılan sol içi tartışmalardan pek az etkilenmiştir. Etkilendiği en önemli tartışmalar, solun entelektüel dünyasından ziyade, SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki hegemonya mücadelesi ve bu devletlerin başka ülkelere uygun gördükleri solun iktidara gelme stratejileri üzerine olmuştur (Sayılğan, 1989: 47). Zaten Türkiye’deki sol tartışmalara rengini veren de iktidarı ele geçirme stratejileri olmuştur.

Solun düşünce dünyasındaki gündeminde sadece bir madde olması gereken bu konu, Türkiye’deki sol düşünce açısından nerdeyse tek tartışma konusu haline gelmiştir. İktidarın devrimle mi, darbeyle mi, seçimlerle mi ele geçirileceği hakkında tartışmaktan, başka şeyleri düşünmeye, tartışmaya zaman bulamayan sol haliyle başarılı olamamış ve sol partiler, örgütler kendi içlerinde birbirlerine düşman olmuşlardır. “Döneklik”, “provakatörlük”, “işbirlikçilik”, “ihbarcılık” ithamları Türkiye sol hareketinin her zaman gündeminde olmuş, her tartışmadan sonra karşı tarafı “dönek” olarak karalamak yerleşik bir adet haline gelmiştir (Sayılğan, 1966: 64). Haliyle daha kendi içlerinde bile ortak bir mutabakata varamayan bir hareketin siyasi alanda söz sahibi olamaması, halk tarafından gerçekçi bulunmaması da gayet doğaldır.

4.2.4.4. Solun Halk Tarafından Benimsenmemesi

Yukarıda solun başarısızlığı ile ilgili sebeplere değindik. Bu sebeplerin yanı sıra bir de halkın gözünde sol partilerin durumunu değerlendirmek gerekmektedir. Türk toplumunun ideolojik eğilimi bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi giderek sağa doğru kaymaktadır. Halkın “sol” dan bu kadar gözünün korkması, sola daha soğuk bakması en başta Türkiye’nin Soğuk Savaş yıllarında ABD ve SSCB arasındaki savaşta ABD’den yana olması ve NATO’ya üye olmasıyla başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren de sol hakkında hep karalama kampanyaları yürütülmüştür.

Sosyalizm ve komünizm, aileye, dine, ırza, namusa saygısız olması, kadınların toplumun ortak malı olarak görüldüğü korkunç bir rejim olarak tanıtılmış ve toplumun çoğunun hafızasında öyle yer edinmiştir. Ne yazık ki solun temsilcileri de bu düşüncelerin yersiz olduğunu ve solun asıl amacının insanın insanı sömürmesine engel olmak olduğunu yeteri kadar gösterememişlerdir. Bunu çoğu zaman birbirleriyle

kavga etmekten, çoğu zaman da halktan kopuk bir yapıları olduğundan başaramamışlardır. Murat Belge'nin din ve sol partiler hakkında yazdığı yazı bu durumu güzel bir şekilde anlatmaktadır:

“Kendini solda görenlerin “yazısız” tüzüğünün en başında “Müslüman olmamak”la ilgili bir kural mutlaka vardır. Bunun daha kolay gözükmeye nedeni bu ülkede solun Kemalizm’le ilişkisidir. Kemalizm’in genel olarak dinle değil, ama İslâmiyet’le arası açıktır, çünkü çağının başka birçok aydını gibi Mustafa Kemal de pozitivistti ve İslâmiyet’i “terakki”ye (“ilerleme”ye) bir engel olarak görüyordu. Onun bu anlayışı kendini “solcu” tasavvur edenlerin çoğunda da görülür.

Bu kadar saydam biçimde gözükmeyen bir başka neden, İslâm’ın aslında bu toplumun “doğal ideolojisi” olması olabilir. “Sol bir dünya görüşü” benimsemek, dünyanın her yerinde, varolan, statükoyu temsil eden, genel düşünce yöntemlerini derinden belirleyen egemen ideolojiye başkaldırmaktan geçer. Dünyada birçok toplumda bu tanıma en iyi uyan ideoloji, dinî ideolojidir. Türkiye’de de bu böyledir. Solcu, sosyalist, komünist vb. olanlar önce dini reddederek entelektüel yolculuklarına başlarlar. Sonra, herhangi bir nedenle bu sol dünya görüşü içinde aradığını bulamayan, hayal kırıklığına uğrayan, bundan vazgeçmek gereğini duyanlar da, kural olarak, Müslümanlığı kucaklarlar. Bu, onlar için “eve dönüş” gibi bir şeydir. O türden bir rahatlama yaratır.” (<http://www.taraf.com.tr/yazilar/murat-belge/sol-ve-din/30124/> Erişim Tarihi: 26.09.2014).

Türk siyasal hayatında sol düşüncenin temsilcilerine baktığımızda şöyle bir husus daha dikkat çekmektedir. Genelde yoksulların, işçinin, köylünün, ekonomik olarak daha aşağı seviyede olan insanların haklarını savunma amacını taşıdığını iddia eden ve herkesin eşit olması gerektiğini savunan çoğu sol düşünürün, kendilerinin halka çok fazla tepeden baktıklarını ve elit bir zümre olduklarını görüyoruz. Zaten Türkiye’de sol düşüncenin ilk ortaya çıkışına baktığımızda da azınlık bir elit-aydın grubun, burjuvazinin etkilerini görüyoruz. Bu çelişkili durum da haliyle halka yansımaktadır. Halk çünkü özü ve sözü bir olmayan hareketlere, gruplara, partilere inanmamakta, samimi bulmamaktadır. Bu yüzden ülkemizde bu kadar çok yoksul, işçi,

köylü nüfusu olduğu halde bu insanlar sol partileri değil, sağ partileri tercih etmektedirler.

Bazı sol düşünceye yakın gazeteci ve yazarların seçmenin bu davranışını değerlendirirken kabahati seçmene yükleyerek rasyonel karar veremediklerinden bahsederler. Örneğin gazeteci Soner Yalçın bir köşe yazısında psikolog Jonathan D. Haidt'in saptamalarından yararlanarak seçmenin duygusal olduğunu ve insanların sanılanın tersine akıl ve mantığın değil, büyük ölçüde duygular, hisler, algılar ve inançların yönlendirdiğini ifade etmektedir. Sol partiler demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi boyutları öne çıkarırken, Sağ partiler ise inanç, vatana bağlılık, kurulu düzene saygı gibi duygulara daha çok hitap eden söylemlerle daha kapsayıcı bir görüntü arz etmektedirler (<http://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/soner-yalcin/iyi-insanlari-kimboluyor-733488/>, Erişim Tarihi: 05.02.2015).

Sol partilerin halka inememesini ve tepeden bakan bir yapıları olduğunu eleştiren Kentel'e göre, artık ikna edemeyen, çözülen bir modernleşmecî mantık ve esiri olduğu kurgulardan çıkamayan sol versiyon işlememektedir. Ancak, sınırlarda müzakere edilen gündelik hayatın çoğulluğu ve karşılaşmaları içinde başka bir mantık işlemeye devam etmektedir. Bu mantık hem ayrıştıran ve bölen laikçi ve milliyetçi / ulusalcı modernist hegemonya karşısında hem de kültürel sembollerin otoritarizmine karşı muhalefet dinamiklerini inşa etmektedir. Farklı kültürel grupları, farklı referanslarla işleyen hayat tarzlarını, birbir biçimde altta kalanları duyma ve anlama konusunda yetersiz kalan klasik sol anlayıştan farklı olarak, dışarıda kalanların ya da en iyi ihtimalle arada görünenlerin, aslında hem içeride hem dışarıda olanların yaşadığı tecrübelerle zenginleşen, esnek ve demokratik düşünebilen yeni bir sol, sadece dünya ölçeğinde değil; Türkiye'de de giderek medeniyetler savaşı görünümüne bürünen çatışmalara sağaltıcı cevap ve çözümler getirme potansiyeli taşımaktadır. (<http://www.derindusunce.org/2008/09/16/turk-solu-yolu-kaybetti/>, Erişim Tarihi: 13.11.2014).

4.2.5. ATÜT Kuramı Ve Türkiye’de Sol ve Sağ Parti Kimlikleri

Buraya kadar ele aldığımız başlıklar “sol”un başarısızlığı ile ilgili önemli gördüğümüz temel nedenlerdi. Ancak çalışmayı bitirmeden önce “sol” ile ilgili bu çalışma için de çok önemli gördüğüm ATÜT kuramı ve ülkemizde “sol”un ve “sağ”ın bildiğimizden çok farklı olduğunu savunan İdris Küçükömer ve Sencer Divitçioğlu gibi siyaset bilimcilerin tartışmalarına değinilecektir. Solun mevcut başarısızlığının en önemli sebebi belki de gerçek anlamda bir “sol” olamamasıdır.

4.2.6. İdris Küçükömer: “Sol” Aslında “Sağ”, “Sağ” Aslında “Sol” mu?

1960’larda Avrupa’da yaşanan sosyalist hareketlenmeler, Türkiye’de ilerici ve sol kavramlarının yeni baştan değerlendirilmesi sürecini başlatmış ve bu tartışmalar Osmanlı toplumsal yapısı üzerinde odaklanmıştır. Üretim tarzı esas olmakla birlikte feodalizmden kapitalizme ve sonra da sosyalizme geçiş süreci tartışmaların diğer boyutunu oluşturur. Türk toplum yapısının özgünlüğünden hareketle farklılıklar üzerinde durarak tarihsel sürece yönelen İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu gibi iktisatçılar ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) kuramını gündeme taşırlar. Kurama Türk toplum yapısını farklı bir açıdan ele aldığı için burada ayrı bir başlık altında değerlendirmekte fayda görülmektedir.

4.2.6.1. ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı)

ATÜT toprağın mülkiyetinin devlete ait olduğu ve artık ürünün devlet adına tayin ettiği kişiler tarafından kullanıldığı üretim biçimidir. Bu kurama göre Türkiye Batı benzeri bir gelişim süreci yaşamamıştır, kendine has tarihsel koşulları vardır ve Türk modernleşmesi kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirilmelidir. Kuramı ekonomik boyutlarına ağırlık vererek inceleyen İdris Küçükömer, bu farklılığı açıklarken Türkiye’nin ekonomik koşullarından, daha doğrusu kapitalistleşemediğinden yola çıkar. Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze uzanan devlet-toplum ilişkilerini Batı ile karşılaştırarak inceler, Türkiye’nin kapitalist bir ülke olmadığı için farklı olduğunu savunur. Ona göre Batı geçmişte sınıflı feodal bir yapıdadır ve modernleşmesi “özel çıkarlar ve sınıflar arası mücadele alanı” olarak

sivil toplum oluşumuyla gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise tarihsel koşulları nedeniyle sivil toplum oluşmamıştır. Osmanlı toplumsal düzeni feodaliteye yakın olmakla birlikte ondan farklıdır ve ATÜT ile açıklanması daha uygundur. Batı’da kapitalistleşmeyi sağlayan burjuva sınıftır. Osmanlı’da burjuvazi bir sınıf olarak ortaya çıkamadığı için kapitalizm bürokrasi yoluyla gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde bürokrasi, çok partili dönemde de iktidarın işbirliği yaptığı yerli egemen sınıflar üretim güçleri ve sermaye birikimi üzerinde hâkimiyet kurarak üretim güçlerinin gelişimini ve kapitalistleşmeyi engelleyen unsur olagelmıştır. Batı’da sermaye sınıfı bir sınıf olarak büyüyerek geliştikten sonra politik gücü elde ederken; bizde, siyasi-politik güçler zamanla ekonomik gücü de elde ederek sermayedar sınıf niteliğine dönüşür. Batılılaşma çabalarıyla devleti kurtarmak isteyen bürokrasi ilerici olarak halkla ilişkilerini koparmış, bu da doğucu-İslamcı kesimin eski değerler sistemine tutunarak gerici ilan edilmesine neden olmuştur. Gerici olarak nitelenen doğucu-İslamcı kesim içerisinde zamanla büyüyen işçi kesimin örgütlenerek gerçek bir sınıf hareketi oluşumu bürokrasi tarafından engellendiği için Türkiye’de sol hareket tabanı işçi sınıfı hareketi ile değil, aydın-bürokrat geleneği ile oluşturulmuştur. ATÜT tartışmaları asker kesimin siyasetteki rolünün belirlenmesi açısından da önem taşır. ATÜT’çülere göre Türkiye’de Soğuk Savaş koşullarında öncü rolleri pekişen askeri ve sivil bürokrasi, demokratikleşmenin ve sanayileşmenin önünde engel oluşturur. Tarihsel süreçte devlet iktidardaki bürokrasi ile özdeşleşerek her türlü toplumsal muhalefet denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olmuştur (Küçükömer, 1994).

4.2.6.2.ATÜT Kuramı ve Türkiye’de “Sol”un Tabanı

ATÜT kuramının siyasal yansımaları olarak Küçükömer Türkiye’deki sol düşüncenin Batı’dakinden farklı bir sol olduğuna dikkat çeker. Ona göre Türkiye’nin solcuları ilerici değildir; üretim güçlerinin gelişimini istemezler ve otoriter bir örgütlenmeyi savunurlar. Türkiye’nin ilericileri ise sağ cemahta yer alan İslamcı halk kitleleridir. Onlara bu niteliği kazandıran ise değişmeye açık sosyal ve ekonomik istekleridir. Türkiye’de sınıf hareketinin oluşabilmesi için uygun koşulları yaratmaya çalışan kesim Prens Sabahattin’den Demokrat Parti’ye uzanan çizgidir. Küçükömer

Düzenin Yabancılaşması'nda çizdiği tabloda Batıcı-laik-bürokratik geleneği temsil eden CHP'yi ve İttihat Terakki'den CHP'ye uzanan çizgiyi sağ olarak nitelerken; CHP'ye göre daha halk örgütlenmesi özellikleri olan DP'yi sol ideoloji altına koymuştur. Bunun nedeni CHP'nin gücünü halktan değil bürokrasiden alması ve ordu ve aydınları yönetime ortak etme düşüncesidir. Böylece Batılılaşmanın toplumda yarattığı ekonomik ve sosyal koşullar ile neden olduğu yabancılaşmayı kabullenemeyen Doğucu-İslamcı halk kitleleri, CHP ve bürokrasiye olan tepkilerini DP iktidarı ile dile getirirler. Dolayısıyla Türkiye'de sol düşünce tabanı Batı'daki gibi işçi-emekçi örgütlenmesi olarak değil, bürokrat ve elit kesimin temsilcisi olarak oluşur. Klasik anlamda sola oy vermesi gereken emekçi kitleler kültürel nedenlerle sağ parti tabanında, sağa oy verecek daha yüksek sınıf mensubu kitleler ise sol parti tabanında yer alır (Küçükömer, 1994).

İdris Küçükömer'e göre Türkiye'de sol düşünce resmi ideolojiden bağımsız bir gelişim gösterememiştir. Bunun temel nedeni devletin sol düşünceye hâkim olması ve her türlü sivil hareket ve muhalefet oluşumunu engelleyerek demokratik olmayan bir nitelik sürdürmesidir. Onun Kemalizm'e ve CHP'ye yönelik eleştirileri de buradan kaynaklanır. Amacı devleti kurtarmak olan Osmanlı yönetici sınıf reformcuları toplumla ilişki kuramamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu ve onu kurduğu CHP de, Batıcı-laik-bürokratik geleneğin temsilcisi yönetici kadro içinde dönemsel olarak faydalı gördüğü bazı gruplar dışında (Kadro Hareketi) sosyalist hareketi ve muhalefet girişimini engellemiştir.

İdris Küçükömer, Türkiye'de halkın bir türlü oy vermediği sol partilerin iktidar olabilmesi için resmi ideoloji (Kemalizm) ve devrimcilik anlayışından bağımsız, halk ve işçi sınıfı tabanında örgütlenmesi gerektiğini belirtir. 1973 seçimleri öncesinde CHP için "reddi miras" yapmadıkça oylarını artıramayacağını ifade eder. Gerçekten de Ecevit ve onun halka açtığı CHP'nin seçimlerdeki başarısı onun bu iddiasını doğrular. CHP tarihinde ilk kez halkın çoğunluğunun oyunu alarak iktidar adayı olur. Bu başarıyı Türk tarihinin üçüncü cumhuriyeti olarak nitelendiren Küçükömer, seçimden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonuna da tarihi iktidar adayları olarak bakar. Türkiye'nin 1970'li yıllarda yapısal bir değişim yaşadığını, bu değişimin

Batılılaşma çabalarıyla yaratılan kültür ile devralınan tarihi miras arası ideolojik bir çelişkiden kaynaklandığını belirten Küçükömer; CHP-MSP koalisyonunun bu çelişkiyi çözebileceğine inanır. Ekonomik ve sosyal değişmeler içerisinde bulunduğu yerden memnun olmayan, ekonomik gelişme içerisinde kendine bir yer arayan sınıfların hareketliliğinden söz eder. Bu hareketlilikte Ecevit CHP'si arayış içerisindeki sol kesimi, Erbakan MSP'si de sağ güçleri temsilen onların iktisadi gelişmeye katılımını sağlayacaklar ve Türkiye'nin sınıfsal yapısı modern toplumlara benzemeye başlayacaktır. Ancak Küçükömer'e göre Türkiye'de sosyal demokrat olarak bilinen partiler halk tarafından desteklenen sosyal demokrasi anlayışına ulaşamamışlardır. CHP, 12 Eylül ile son bulan ortanın solu dönemi hariç, tarihsel süreçte halkın partisi olamamış, devlet partisi olma niteliğini sürdürmüştür. TİP içindeki sosyalizm ve demokrasi taraftarı sivil toplumcu grubun (Aybar, Küçükömer) MDD taraftarlarınca partiden tasfiye edilmesiyle, TİP demokratik sol çizgiden uzaklaşmıştır. SHP içerisinde birleşen sivil toplumcu bu kanat, SHP'nin 12 Eylül sonrası tekrar merkeze kayan CHP ile birleşmesi sonucu mücadelesini kaybetmiştir. Türkiye'de sınıfsal gelişme yoluyla modernleşmeyi sağlayacak işçi sınıfı hareketleri tekrar CHP (ve devlet) denetimine girmiştir.

İdris Küçükömer Türkiye'nin ilk sivil toplum teorisyenlerinden biridir. Gündelik siyasete ilişkin tahlillerinde kültürün işlevselliğine ve önemine atıfta bulunur. Türk toplumuna özgü kültür modelinin oluşumunda ekonomik etkenlerin belirleyici rolü olduğunu savunur. Türkiye'de sol düşüncenin gelişim çizgisini açıklarken resmi tarih yargılarından radikal bir kopuş yaşanması gerektiğini ifade eder. "Kemalist çizgiden bağımsız bir sol" söylemi ile 1960 sonrası siyaset teorisine farklı bir bakış getirir. Öne sürdüğü tezleri ile Türkiye'de alışılmış ilerici-gerici ve sağ-sol kavramlarını altüst ederek, ATÜT kuramı çerçevesinde sağ- sol kavramlarının Batı'dan farklı yerleştiğini ifade eder. Resmi ideolojiye karşıt fikirleriyle geleneksel solun himayesinde geliştiği Kemalist çizgiye yönelik eleştirileriyle farklı bir düşünsel çizginin temsilcisi konumuna gelir. Mutlakiyetçi devlet anlayışı karşısında sivil hareketleri ve sivil toplum oluşumunu desteklerken, Türkiye'de devletin despotik niteliğinin sivil toplum oluşumunu engelleyen bir güç olduğunu belirtir. Bu nedenle devletçilik ve Batılılaşma hareketlerine tepkiyle yaklaşır ve bu tepkileri demokratik

bir düzene ve sosyalizme geçilmesi için gerekli “sol” hareket olarak nitelendirir. Türkiye’de yerleşik sol’un dışında, devletten bağımsız bir sol düşüncenin gelişebilmesi ve solun İttihat ve Terakki Fırkası ve Kemalist ideoloji etkisinden kurtulması için mücadele eder. Türkiye’de demokrasinin mümkün olmadığını savunan ve ilerici diktatörlük rejimini getirmeye çalışan sol anlayış ve MDD tezi karşısında demokrasiyi savunur. Türkiye’de bağımsız bir sol gelişimi için başlatılan mücadelenin temsilcisi olarak önemli bir yere sahip olan Küçükömer’in vefatıyla bu kanat Türk siyasal hayatında belirleyici olma özelliğini yitirmiştir (Kayalı, 2007:1102).

Düşünce ve yorumlarıyla yaşadığı dönemde yeni ve farklı bir çizgiyi temsil eden Küçükömer’in görüşleri günümüz siyasal hayatında yaşanan gelişmelerle yeniden gündeme gelmiştir. Öne çıkarıp analiz ettiği konuların sadece yaşadığı dönem itibarıyla değil, bugün de güncel bir nitelik taşıması onun yeniden hatırlanmasını sağlamıştır. Günümüzde yaşanan sağ-sol partiler arası milletvekili/aday transferleri yorumlanırken (Kültür Bakanı Ertuğrul Günay ilk akla gelen örnektir) onun düşüncelerine atıfta bulunmaktadır. Oysa ki Küçükömer hayatı boyunca kıyasıya eleştirdiği sol partiler içerisinde veya yakınında olmuş, asla sağ bir siyasal partiye geçmeyi düşünmemiştir. Solun bugün geldiği nokta, sol partilerin durumu ve seçimlerdeki başarısızlıkları açıklanırken 1980 sonrası tekrar etkili olan resmi sol anlayışın yerleşikliğine vurgu yapılmakta ve Küçükömer örneği hatırlatılmaktadır.

Küçükömer ve benzeri düşünürlerde karşımıza çıkan temel tespit; Türkiye’de Kemalizm ve onun tepeden inme modernleşme anlayışı resmi ideoloji haline getirildiği için devletin otoriter bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu görüşe göre iktidardaki bürokrasi ile özdeşleşerek her türlü muhalefeti ve sivil hareketi engelleyen devlet, demokratik olmayan bir geleneği temsil eder. Devletin sol düşünceye hâkim olması nedeniyle Türk solu, solun temel değerleri üzerinde ve devletten bağımsız bir gelişim gösterememiştir. Bu yüzden sol düşünce işçi sınıfı haklarına değil, aydın-bürokrat geleneğine dayanmaktadır.

İdris Küçükömer Türkiye’de devletin niteliğini, ekonomik gelişmeyi, toplumsal yapıyı ve siyasete yansıma şeklini inceleyerek analizlerinden yukarıdaki sonuçları çıkarmıştır. Yerleşik düşünce ve kalıpları yeniden sorgulayarak alışılmış ilerici-gerici

ve sağ-sol kavramlarını tersine çevirerek temel sorunları ve işleyişteki aksaklıkları kendince açıklamıştır. Türk solunu devletin himayesinden kurtarmak ve solun gelişim çizgisini sağlıklı yorumlayabilmek için Kemalist tarih ve toplum yargılarından bağımsız düşünmeyi deneyerek yeni bir bakış açısı getirdiği söylenebilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Seçmen davranışlarını incelediğimiz bu tez çalışmasının temel olarak iki amacı vardı. Bunlar: Türk seçmenin oy verirken hangi faktörlerden etkilendiğini ve “sol” partilerin seçim başarısızlıklarının arkasında yatan nedenleri ortaya çıkarmaktı.

Seçmen davranışlarını etkileyen faktörlerin başında ekonomik nedenlerin geldiğini söyleyebiliriz. Bunun dışında etnik kimlik, din ve mezhep, ideoloji gibi etkenler de seçmenin tercihini etkilemektedir. Ancak en az bu sosyal faktörler kadar kültürel faktörler de seçmenin tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu faktörlerin her birine yukarıda tek tek değinilmiş ve Türk seçmenin tercihinin bazı istisnalar dışında hep “sağ” partilerden yana olduğunu, bir diğer ifadeyle “sol” partilerin halk tarafından tercih edilmediği görülmüştür. Bu tez çalışmasında temel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türk “Solu” kendi içinde çelişki yaşamaktadır. Sorun “sol düşünce” de değil, sol kimliğini taşıyan siyasi partilerdedir, siyasetçilerdedir.

Filozof Wittgenstain problemlerin çoğunun dilin yanlış kullanımından kaynaklandığını iddia eder. “Türkiye’de Sol neden iktidar olamıyor?” sorusuna yanıt ararken pek çok aydın bu sorunun kendi içinde barındırdığı varsayım ve kavramları yeniden ele almayı es geçmiştir. En başta sol ve sağ kavramları tıpkı Matematik gibi “keşif mi yoksa icat mı” olduğu tartışmalı iken neyin sol neyin sağ kabul edileceği, sağlamanın nasıl yapılacağı tam olarak bir netlik kazanmamıştır. Sol ve Sağ kavramlarının yarattığı karmaşa, ülkemizdeki siyasi parti temsilcileri yüzünden daha da karmaşık ve soyut bir hâdedir. Yıllar yılı Türkiye’nin sosyolojik ve sınıfsal özellikleri göz önüne alınarak “sol” siyasetin uğradığı başarısızlıklar şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Hâlbuki Türkiye’de “solun” yaşadığı fiyasko halkın veya toplumun bir tutarsızlığı değil –solun müesses nizam karşısındaki genel geçer zaafı ve zayıflıkları bir yana- esas olarak kendisine “sol” adını veren siyasetin kendi iç çelişkinin somut bir göstergesidir.

Kavramın kendini dayattığı anlamıyla “Türk solu” karşılaştığı her zorlukta kabahati sadece az gelişmiş demokrasimizde, hukuk düzenimizde, maneviyatı öne çıkaran toplum yapısında ve bizzatihi toplumun kendisinde aramıştır. Oysa bu

zorluklar üç aşağı beş yukarı solun zafer kazandığı ülkelerde de benzer şekilde vardı. Üst sınıflar diye anılan burjuvazi, aristokrasi ve dolayısıyla bürokrasinin hem uluslar arası hem de ulusal arenada özellikle son yıllardaki güçlü konumu, solun toplumun bilincine “devrimci” yönüyle çıkmasının önüne geçmektedir. Evrimsel süreç bu açıdan kısmen “solun” aleyhinedir denilebilir. Üretim ve teknolojinin liderliğini sürdüren kapitalist Batı bloku başta olmak üzere onların yörüngesindeki dünya –ki bu dünyanın büyük çoğunluğunu oluşturuyor- bir muhafazakarlaşma dönemi yaşamaktadır. Batı bloku dışında gelişen Avrasya ve üçüncü dünyada bile korumacı politikalar ivme kazanmıştır. Bütün yeniler “eskiden” devşirilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen “Türkiye solu” bunca yoksul ve orta direk kitlesine ve tarihteki devingen mirasına rağmen özellikle son yıllarda bütün diğer “sol” siyasetler içerisinde belki de en başarısızdır. Bu açıdan bakıldığında başarısızlığın esas sahibi öznenin kendisidir yani “sol” politikacılarıdır. Yenilen, kaybeden, peşinde sürüklediği kitleleri umutsuzluğa ve karamsarlığa sürükleyen sol felsefe veya bilimcil sol anlayışlar kısacası “sol” dünya görüşü değildir; “solcu” sıfatını taşıyan siyasi partilerdir. Seçmenin davranışını en önemli belirleyicisi de karşısına çeşitli vaatlerle çıkan ister sol olsun ister sağ olsun siyasetçilerin (daha çok siyasi parti liderlerinin) samimiliği, güvenilirliği ve inandırıcılığıdır. Türk toplumunun “sol değerlerle” bir uyumsuzluğundan söz edilemez. Sol’un evrensel olarak kabul görmüş sosyal adalet, özgürlük, eşitlik, bağımsızlık gibi söylemleri çoğunluğun benimsediği veya benimseyeceği değerler bütünüdür ancak bu değerlerin sınırlarının nerde başlayıp nerde biteceği, nasıl tesis edileceği ve nasıl işlevsel olabileceği gibi önemli ayrıntılar seçmen tercihlerinde etkili olmaktadır.

2. Sol partiler halktan kopuk bir görüntü sergilemektedir.

Ülkemizde sol siyasi partilerin en temel propagandası halkçı oldukları yönündedir. Kuramsal olarak belki de doğru bir sav ancak fiilen sol partilerin en başta halkla iletişimleri yetersizdir. İletişim halinde olduklarını düşündükleri kendi kesimlerinde bile yaşattıkları memnuniyetsizlikleri dikkate alırsak, kendi içinde bile bir fikir ve eylem birlikteliği sağlayamamış bir “sol” portresiyle karşılaşırız. Açıkçası solcular bile sol partilere tam manasıyla güvenememektedir. Çünkü kendisini solda tanımlayan partilerin yapılanması da sermaye gibi egemen çevrelerin etki alanındaki

siyasi yapının bir izdüşümüdür. Mevcut siyasi yapıdan kaynaklanan halkın siyasete etkin katılımını önleyen unsurları bertaraf etmek normal koşullarda soldan beklenirken bunu başaran yine sağ siyasetçiler olmaktadır. Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla tecrübe ettiği son 12 yıllık dönem bu açıdan ibret verici ve öğreticidir. AKP iktidarı seçmen açısından bakıldığında halkın içinden çıkan siyasi figürlerin iktidarındır. Statükoyu hizaya getiren, sermaye ve diğer devletler karşısında özgüvenli bir tutum takınan bununla birlikte görelî olarak toplumun refah ve konfora gözle görülür seviyede ulaşmasını kolaylaştıran bir iktidar, sosyal adalet prensibini hangi ekonomik politika veya siyasi beklentiyle olursa olsun- etkili bir biçimde uygulayabilen bir iktidar sol partilere göre “halkçı” sayılmasa da seçmenin teveccühünü üst üste kazanabilmektedir. Sol parti algısı ise toplumun gözünde bir siyasi kimlik algısının dışındadır. Sol parti deyince “sol” değerler değil, bu değerleri temsil ettiğini söyleyen “özneler” akıllara gelmektedir. Teori konusunda becerikli, akademik anlamda eğitilmiş, buna karşın statüko ile, bürokrasi ile, sermaye ile, halkın en uzağına düşen ne varsa onlarla dirsek teması güçlü partiler “sol parti” ile bir şekilde özdeşleştirilmiştir. Toplumun yadırgadığı veya toplumu yadırgayan bir siyaset istediği kadar sloganlarıyla “halkçı-toplumcu” olduğundan dem vursun umduğu karşılığı göremeyecektir. Toplumun değerlerine yabancılaşmak, onları yadsımak, yönetim kademelerinde toplumun büyük bölümünün yaşam tarzının dışında yaşam tarzında olanlara yer vermek nihayetinde toplumdan kopmayla sonuçlanmaktadır.

3. Sağ partiler “sol” değerlerle yükselmektedir.

Ülkemizde iktidarı kazanmayı başaran ve “sağ” olarak nitelendirilen siyasi partilerin hemen hepsi aslında merkez partileridir. Türkiye’de Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra en sevilen liderlerden birisi Adnan Menderes’tir. Adnan Menderes’lerin CHP’den koparak kurdukları ve sağ parti geleneğinin başlangıcı varsayılan Demokrat Parti kuruluşunda bizzat Menderes’in ifadesiyle “CHP’nin iki parmak solunda” olan bir partiydi. CHP tek parti rejiminin otoriter partisiyken Demokrat Parti seçmene “hürriyet” vaad ederek oy topladı ve kazandı. Tek parti CHP’sinin uygulamaya koyduğu modernizmin jakoben tarzı Anadolu insanını bir parça incitmiş ve bu inciniş Demokrat Parti aracılığıyla adeta sessiz bir isyana dönüşmüştü. “Devrimi” seçim sandığı aracılığıyla sol parti değil sağ parti yapıyordu.

Sonrasında Demokrat Parti çizgisi her zaman muhafazakar görüntüsüne karşın bir çok alanda değişimlerin tabana yayılmasının öncüsü oldu. 27 Mayıs İhtilalinin hemen ardından –çok geçmeden- Adalet Partisi, Demokrat Partinin devamı olarak yeniden iktidarı elde etti. Süleyman Demirel, Isparta'nın bir köyünden yani aramızdan çıkan “Çoban Sülo” olarak parladı ve köylünün gönlünde “Baba'lık” tahtına oturmasını bildi. Turgut Özal iki kutuplu dünyanın batı kutbu yönünde dengesinin değiştiği dönemde tüketime aç bir toplumun ihtiyacına cevap verecek hamleleri, birleştirici üslubu ve cesur yaklaşımlarıyla destek topladı. Necmettin Erbakan'ın “adil düzen” vurgusu toplumun hafızasında yer etti. Milli görüş “mazlumlar ayağa kalkmadan, zalimler diz çökmez” düsturu ile tabanını seferber etti ve iktidarı bu söylemlerle kazandı. Erbakan'ın başbakanlığı dini hassasiyetlerin ve yaşam biçiminin sınıfsal bir meseleye evrilmesinin doğal bir sonucuydu. En basitinden başörtü yasağı toplumun çoğunluğunca sınıfsal bir yasak olarak algılandı. Yani orta ve alt kesimlere uygulanan bir ambargo gibi görüldü ve buna karşı yükselen sınıfsal tepki “Milli Görüşü” güçlendirdi. Bu gelişmelere paralel olarak en son Milli Görüş çekirdeğinden gelen Recep Tayyip Erdoğan başlarda hedef kitlesini genişleterek ve Batı bloku ile iyi ilişkiler kurarak seçimlerden zaferle çıktı. İktidarı süresince elde ettiği fırsatları çok iyi değerlendirdi; yerleşik devlet düzenine yani askeri ve sivil devlet bürokrasisine karşı akıllıca giriştiği mücadeleler, dünya çapında yaptığı cesur çıkışlar ve izlediği cesur politikalar ile eş zamanlı olarak etkin bir şekilde uyguladığı sosyal yardımlar ve kişi başına düşen milli gelirin artması O'nu birçok seçmenin gözünde “kahraman” mertebesine yükseltti. Rakipleri Türkiye'nin eşiğine geldiği değişim dönemeçlerinde her zaman var olanı korumak dışında bir alternatif sunamazken veya alternatiflerini topluma mâl edemezken; O, yönü ve niteliği ne olursa olsun değişim ile anılır hâle geldi. Gündemin içinde edilgenleşen değil, gündemi belirleyen karizmatik lider olmayı başardı. Kendi aleyhinde ilerleyen süreçleri bile “mazlum ve mağdur” kitlelerin aleyhine ilerlemekte olan süreçler olduğuna toplumu ikna etmekte ustaca davrandı. Sol partilerin solculuğu lafta kalırken, sağ parti solun taban kitlesini kendi çekirdek kitlesine dönüştürdü. Öyle ki yoksul ve dar gelirli kesimler radikal bir şekilde Adalet ve Kalkınma Partisinin gönüllü neferleri oldular. Kısacası yarım asrı aşkındır süregelen çok partili hayatımızda halk, kendi içinden çıkıp kendini yetiştiren, tabandan tavana yükselme öyküleri olan liderleri “merkez sağ partilerin lideri olsalar da” çok

sevdi. Onları kendine yakın buldu, onlarla kendi arasında özdeşlik kurdu. Ve o liderler de halkın kendileri aracılığıyla tatmin ettiği özlemlere cevap vermesini bildi.

Mütevazi yaşam biçimiyle kitleler üzerindeki inandırıcılığını pekiştiren Bülent Ecevit iki kez başbakan seçilerek sol siyasi parti liderleri arasında istisna olmayı başaran tek isimdir. Ecevit deneyimi seçmenin ister sol olsun ister sağ olsun “dünya görüşü”nden ziyade “özne” odaklı tercihte bulunduğu bir ispatıdır. Ancak Ecevit eline geçirdiği iktidar fırsatlarını şu veya bu nedenlerle iyi değerlendirememiştir.

Genel olarak sol partiler derdini aydınlara anlatmakla meşgulken, sağ partiler muhatap olarak toplumu gördü. Siyasi perdede solun oynaması beklenen rolü, sağ oynadı; sol ise faraziyeler, maceralar, duygusallıklar arasında yenilgilerini yüceltti durdu. Sol, zorba güçleri alaşağı edecek olan kudreti temel alan bir dünya görüşü olmasına rağmen, sol partiler “güçsüzlüğün” edebiyatına sarıldı, siyasi düşmanlarının ne kadar da “kudretli” olduğundan dem vurdukça rakip cepheleri büyüttü. Sonunda ortada “Allah bu muhalefeti başımızdan eksik etmesin” diye alay edilen bir “sol” kaldı.

4. Türkiye'nin yeni ihtiyacı; tabanı ile güçlü bir bağ kurabilecek, yapıcı bir sol muhalefettir.

Üst üste gelen seçim zaferlerine rağmen Recep Tayyip Erdoğan iktidarı ilk kez 2013 Haziran ayında baş gösteren Gezi Parkı Eylemleriyle sarsıldı. AKP iktidarıyla sağlanan siyasi istikrar –kapatma davasında bile olduğundan daha fazla- sekteye uğramıştı. Aslında bu protestoların herkesçe kabul edilebilecek gösterdiği bir gerçek vardı ki; o da iktidardan hoşnutsuz kesimin kendisini temsil ettiği sanılan muhalefeti yetersiz bulup doğrudan muhalefete kalkışmasıydı. Türkiye'nin yeni ihtiyacı tabanı ile güçlü bağ kurabilecek “sol kimliği” hakkıyla taşıyabilecek yapıcı bir muhalefettir. Seçmenin en azından işlerin iyi gitmediğini düşündüğünde yönünü döneceği bir alternatifin olmayışı sistemi çıkmazlara, yeni kaoslara, dolayısıyla siyasi ve ekonomik kriz tablolarına elverişli hâle getirmektedir. AKP iktidarı politikalarıyla merkezden uzaklaştığı her an, merkezde oluşan boşluğun yerine geçebilecek henüz siyasi bir aktör yoktur. Bu seçeneksizlik tablosu AKP liderliğini yer yer sert savrulmalara sürüklerken, karşıtlarını olağan üstü ittifaklara veya “çözümlere” yaklaştırmaktadır. Bu ittifakların

veya plânlanan “çözümlerin” ülkenin kendi iç dinamiklerinin dışında şekillenmesi riski Türkiye açısından, Türk toplumunun bütünü açısından ciddi bir tehdittir. Dolayısıyla ivedilikle bu tehdidi savuşturabilecek siyasi aktörlere ihtiyaç vardır.

5. Sağ partilerin programı ne kadar sermaye yanlıysa, siyasi söylemleri o denli emekten yanadır. Sol partiler ise hem sermaye çevrelerine hem de emek çevrelerine aynı anda mavi boncuk dağıtır, meydanların devrimcisi, salonların ve sosyetenin ahbabıdır. İşte bu yüzden ölüye de diriye de yaranamaz.

Sol ve Sağ kavramlarının başlangıcı her ne kadar Fransız Devrimindeki ayrışma sayılsa da, Marksist terminolojinin açıkladığı emek-sermaye çelişkisi Sol ve Sağ terimlerinin bilim dünyasındaki anlamına işaret etmesi bakımından önemlidir. Neyin sol, neyin sağ olduğuna “Marksist terminoloji” ile karar verme alışkanlığı buradan kaynaklanır. Bu genel kâbulden yola çıktığımızda bile Türkiye’imizde Sol ve Sağın yerli yerine oturmadığını görürüz. Sol ve Sağ olarak addedilen siyasetçilerin özne olarak nitelikleriyle ilgili gözlemlerimize ek olarak, klasik anlamda ülkemizdeki sol partiler “emek” yanlısı, sağ partiler “sermaye yanlısı” mı sorunsalını incelediğimizde karşımıza ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Özellikle merkez veya sağ olarak adlandırılan iktidar partilerinin ülkemizde işçi, emekçi, köylü sınıflarıyla, burjuvazi sınıfını aynı anda memnun edebilme konusunda becerikli olduğunu söylemeliyiz. Öyleyse “çelişki” belli bir seviyede dengede tutulabilmektedir ve bunu da merkez partiler başarmaktadır. Sağ partilerin programı ne kadar sermaye yanlıysa, siyasi söylemleri o denli emekten yanadır, icraatları da demek ki yeterli bulunmaktadır. Sol partiler ise ekonomi programlarındaki bocalamaları aktif politikalarına da yansıtır. Hem sermaye çevrelerine hem de emek çevrelerine aynı anda mavi boncuk dağıtır, meydanların devrimcisi, salonların ve sosyetenin ahbabıdır. İşte bu yüzden ölüye de diriye de yaranamaz.

Emek-sermaye çelişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ezen milletler-ezilen milletler ayrışması uluslararası ilişkiler açısından sol ve sağ dünya görüşünün belirleyici kuramsal ayraçlarından bir diğeridir. Genel olarak sağ partiler liberal ekonominin egemen olduğu ülkelerle iyi ilişkiler kurar ve geliştirir, sol partiler ise

bunun dışında kalan ülkelerle temaslarını artırır. Yurdumuzda bu konuda da bir karmaşa yaşanmaktadır. Gerek Menderes, gerek Demirel, gerek Erbakan gerekse Erdoğan gibi liderler Türkiye'nin tek kutupta kalmasının ötesinde arayışlar içerisinde olmuşlardır. Sol muhalefetin başında sayılan CHP ise 1940'lardan beri ille de batıcıdır. Ancak batıya da güven verememiş olacak ki umduğu ilgi ve ilişkiler ağını bütün gayretlerine karşın sağ partiler kadar kurmayı becerememiştir. Gün geçtikçe batıcılıkla hesaplaşmakta olan tabanına ve kendisine yüz vermeyen batıya rağmen batıcılıkta kararlıdır. Bu nedenle solun “ezilen milletlerine” “üçüncü dünyasına” ya da Avrasya'ya, Filistin'e, komşu ülkelere ilgi ve alaka göstermek görevi “sağa” kalmıştır.

6. Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk ile başlayan “karizmatik liderler” serüveni, yine karizmatik liderlerle sürecektir.

Türkiye'de “sol” partiler en başta da CHP solun ne kuramsal çerçevesine ne de şekli yapısına uymamaktadır. Fiili politikalar açısından “sağ” partiler “sol” partilerin boşluğunu doldurmaktadır. Türk toplumu, Türk seçmeni adeta bir filozof sezgisi ve sağduyusuyla bugüne dek yaptığı bütün tercihlerde, demokrasinin en başta seçim sandığı olmak üzere bütün alanlarında tutarlı konumlanmıştır. Bu durumun tek istisnası CHP seçmenidir. CHP seçmeni tutarsızlıklar ve çaresizlikler içerisinde varlığını iktidar karşıtlığına indirgeyen bir siyasi partiye oy vermektedir. CHP seçmeninin bu tutumu ayrıca bir tez konusunun ana başlığı olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak şu söylenebilir ki Türkiye kendi özgün koşulları içerisinde “Sağ ve Sol” ayrımını ve kalıplarını aşmış bulunmaktadır. Türk halkı sorunlarını çözme noktasında soyut teorilere veya ayrışmalara göre değil somut olgulara göre hareket etmektedir. Toplumun motor gücünü orta ve alt kesimler oluşturmaktadır ki bütün seçmen davranışı etkenlerinin belirleyicisi Anadolu merkezli bu taban kuvvetidir. Siyasetin bütün argümanları bu taban kuvvetine uygun olarak formatlanırken, kendisine “sol” diyen partilerin bu elverişli ortam karşısında bile bocalaması bu tabana hâkim olmasını her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Önümüzdeki dönem Türk toplumunun beklentilerini, ihtiyaçlarını en etkili biçimde analiz edip bunlara somut ve ikna edici yanıtları verebilen kudretli ve milli aktörlerin dönemi olacaktır. Demek oluyor ki

Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk ile başlayan karizmatik liderler serüveni yine karizmatik liderlerle sürecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Kaynak Yayınları, 1995.

AKGÜN Birol, **Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

AKŞİN Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınları, Ankara, 2006.

ALKAN Türker, ERGİL Doğu, **Siyaset Psikolojisi Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Turhan Kitabevi, Ankara 1980.

ALKAN Türker, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.

ARI Mehmet, **Siyasal Katılım 1980 Sonrası Türk Siyasal Sürecinde ANAP ve ANAP Seçmen Profili**, Ankara: GÜSBE, 1993.

AYDINOĞLU Ergun, **Türkiye Solu (1960-1980)**, Versus Yayınevi, İstanbul, 2007.

AZİZ Aysel, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003.

BAYKAL Deniz, **Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1970.

BOSTANCI Naci, **Toplum Kültür ve Siyaset**, Vadi Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Kasım 1995.

CEM İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970.

ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, Genişletilmiş 8. Basım, İstanbul, 2002.

ÇARKOĞLU Ali, TOPRAK Binnaz, **Değişen Türkiye'de Din, Toplum Ve Siyaset**, TESEV yayınları, İstanbul, 2006.

ÇARKOĞLU Ali, TOPRAK Binnaz, **Türkiye'de Din, Toplum Ve Siyaset**, TESEV yayınları, İstanbul, 2000.

- ÇUKURÇAYIR M. Akif, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Yayınevi, Ankara 2000.
- DAVER Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5.baskı, Ankara 1993.
- DÖNMEZER Sulhi, **Sosyoloji**, Beta Yayınları, 10.Baskı, İstanbul 1990.
- DURSUN Davut, **Laiklik, Siyaset ve Değişim**, İnsan Yayınları, İstanbul, Ocak 1995.
- DUVERGER Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Çeviren: Şirin TEKELİ, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004.
- EROĞUL Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Yayınevi, Ankara 1991.
- ESMER Yılmaz, **Türkiye Değerler Atlası 2012**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- GIDDENS Antony, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.
- GÜLDİKEN Nevzat, **Toplum Bilimi Boyutuyla Siyasal Katılım**, Dilek Ofset, Sivas 1996.
- GÜLMEN Yüksel, **Türk Seçmen Davranışı**, İstanbul: İÜİF 1979.
- HEPER Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu-Batı Kitapları, İstanbul, 2006.
- HEPER Metin, **Türkiyenin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- HEPER Metin, **Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum Ve Kültür**, Doğu-Batı Kitapları, İstanbul,2006.
- HUNTINGTON Samuel P ve DOMÍNGUEZ Jorge I, ÖZBUDUN Ergun (Çev), **Siyasal Gelişme**, S Yayınları, Ankara: SİD Yayınları, 1975.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **Sosyal Değişimin Psikolojik Boyutları**, Ankara: AÜSBF Yayını, 1972.
- KALAYCIOĞLU Ersin, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma; Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme** İstanbul: İÜSBF, 1983.
- KALAYCIOĞLU Ersin, **Çağdaş Siyasal Bilim**, Beta Basım Dağıtım, İstanbul,1984.

KALAYCIOĞLU Ersin, **Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış: Türkiye Örneği, Türkiye’de Siyaset, Süreklilik ve Değişim**, KALAYCIOĞLU Ersin ve SARIBAY Ali Yaşar (Yay), Der Yayınları, İstanbul.

KALAYCIOĞLU Ersin, SARIBAY Ali Yaşar, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

KALENDER Ahmet, **Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitapevi, Konya, Şubat 2000.

KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 8.Baskı, Ankara 1996.

KARPAT Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPAT Kemal, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011

KILIÇBAY Mehmet Ali, **Cumhuriyet Ya da Birey Olmak**, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

KURTKAN Amiran, **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

KÜÇÜKÖMER İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.1994.

KÜÇÜKÖMER İdris, **Anılar ve Düşünceler: İdris KÜÇÜKÖMER**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.

ÖZ Esat, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Ocak 1992.

ÖZBUDUN Ergun, **Siyasal Partiler**, Ankara: AÜHF Yayınları, No:47, Sermaye İşletme Yayın No:1, IV. Baskı,1983. 154

ÖZBUDUN Ergun, **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara: AÜSBF Yayınları, No:363, 1975.

ÖZKAN Reşat, **İnsan ve Siyaset Üzerine Denemeler** Boyut Yayın Grubu, I. Baskı, İstanbul, Eylül 1999.

ÖZTEKİN, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

ÖZTÜRK Ali Rıza, **Sosyal Demokrat Yönetime Doğru**, Pan Yayınları, Ankara, 1992.

- ÖZÜERMAN Tülay, **Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, İzmir: DEÜ Yayınları, I. Baskı, Ocak 1998.
- PERİNÇEK Doğu, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Kasım 1985.
- RUNCİMAN W.G, MUTLU Erol (Çev), **Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı**, Teori Yayınları, Aralık 1986.
- SARIBAY Ali Yaşar, ÖĞÜN Süleyman S, **Politika Bilim**, Alfa Yayınları, II. Baskı, İstanbul Eylül 1999.
- SARIBAY Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, 1.Baskı, Ankara 1992.
- SERTER Nur, **Türkiye'nin Sosyal Yapısı**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994.
- SEZEN Saim, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, I. Baskı, Ankara 1994.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-ekonomik Faktörler; Isparta Örnek Olay Araştırması 1995- 1999**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.
- ŞAHİM Tarık, **Siyasi Katılım ve Baskı Grupları**, Makro Ltd. Şti, Eğitim Yayınları:6, 1.Baskı, Ankara, Nisan 1994.
- ŞERİF Muzaffer, **Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar (Alan Araştırması)**, May Yayınları, İstanbul 1994.
- TATAR Taner, **Siyasal Sosyoloji**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997.
- TOKGÖZ Oya, **Siyasal Haberleşme ve Kadın**, Ankara: AÜSBF Yayınları, Sayı:429, 1999.
- TUNA Orhan, Nevzat YALÇINTAŞ, **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994.
- TUNÇAY Mete ve Diğerleri, AKŞİN Sina (Der), **Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, Cem Yayınevi, 5. Basım, İstanbul, Temmuz 1997.
- TURAN İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, 4. Basım, İstanbul 1996.

TÜSES Veri Araştırma AŞ, Necat ERDER ve diğerleri (Der), **Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, Ankara, Mayıs 1995.

UĞURLU M. Fatih, **Seçim Stratejileri**, Sek Yayınları: 35, Ankara 1994.

UNAT Nermin A, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara: AÜSBF Yayınları, Ankara 1965.

UYŞAL Birkan, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkileri**, TODAİE Yayınları, No:209, Ankara 1984.

UZTUĞ Ferruh, **Siyasal Marka: Seçim Kampanyaları ve Aday İmajı**, MediaCat Yayınları,1.Basım Ankara 1999.

ÜNSAL Artun, **Siyaset Bilimine Giriş 1980-1981 Ders Notları**, Ankara: AÜSBF, 1980.

YILDIRIM Erdoğan, **Türk Siyaset Süreci**, Ark Yayınevi, Ankara, 1985.

YÜCEKÖK Ahmet N, **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1987.

Makaleler

AYATA Ayşe Güneş, İdeolojik Kutuplaşma ve Demokratikleşme: Türkiye ve Yunanistan Arasında Bir Siyasal Davranış Karşılaştırması., **Amme İdaresi Dergisi**, Sayı:1, Cilt:24, Mart 1991.

BOZ Hayat Avcı, Kitle iletişim Araçları ve Suskunluk Sarmalı, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:32, sayı:1, 1999.

BULUTAY T, YILDIRIM N, .Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerine Bir Deneme, **AÜSBFD**, Cilt: XXIII, No: 4 Aralık 1968.

ÇAHA Ömer, TOPRAK Metin ve DALMIŞ İbrahim, Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği, **Yeni Türkiye-Türk Siyaseti Özel Sayısı**, Sayı:9, Ankara, Mayıs-Haziran 1996.

GÖYMEN Koral, Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi, **Amme İdaresi Dergisi** 32/4, Ankara: Todaie, Aralık 1999.

GÜZ Nurettin, Siyasal Tercihleri Belirlemede Kitle İletişim Araçlarının Rolü, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:28, Ankara: Todaie, Mart 1995.

KIŞLALI A. Taner, Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri (Bir Alan Araştırması), **AÜSBFD**, Cilt: XXXI, No:1-4, Mart-Aralık, 1976.

KAYALI Kurtuluş, “ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri ve Bu Tartışmaların Atlanan Ruhunu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 8 (Sol), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

KAYALI Kurtuluş. “Solda İdris Küçükömer Tartışmaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 8 (Sol). İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

SARIBAY Ali Yaşar ve KALAYCIOĞLU Ersin, İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler., **Toplum ve Ekonomi**, Sayı:1, Mart 1991.

SARIBAY Ali Yaşar, Seçimler, Demokrasi ve Siyasal Kültür, **Türkiye Günlüğü**, Ocak-Şubat Gündemi, Ankara 1996.

TURAN İlter, Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Gurupları ve Sendikalar., **Belediye İş-Sendikası**, Eğitim Serisi:6, Hazar Matbaa, İstanbul 1987.

UYSAL Birkan, Siyasal Otorite Laiklik ve Katılma, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:4, Ankara: Todaie, Aralık 1981. 159

YATKIN Ahmet, Geri Kalmış ve Gelişmiş Ülkelerde Siyasal Katılma, **Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi**, Cilt:6, Sayı:12, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği Yayını, Aralık 2001.

YÜCEKÖK Ahmet N, Toplumsal Üst Yapı Olarak Siyasal Davranış, **SBFD**, Cilt: XXIV, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

Yararlanılan Tezler

AVSAR, Nilüfer, **Seçmen Davranışının Sosyo-Ekonomik Boyutları ve Mesleğin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2002.

BARUT, Basri, **Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçim Propagandaları ve Bu Süreçte Medya İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

BAYDAR, Ahmet, **Seçim Propagandaları ve Medya; Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2003.

BOYACI, Ahmet Hamdi, **Propaganda ve Seçim Kampanyaları “1995 Erken Genel Seçim Örneği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

ÇELİK, Devrim Barış, **Siyasal Propaganda ve Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkileri, İzmir Örnek Olayı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

GÜLMEN, Yüksel, **Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü 1960-1970**, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2531, İstanbul 1979.

KALÇIK, Tuba, **Televizyonda Siyasal Propaganda ve AKP**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

KIRIS, Hakan, **Kent ve Köy Ayrımının Seçmen Davranışlarının Şekillenmesine Etkisi Isparta Kenti ve Köyleri Örnek olay Araştırması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ, Isparta, 2005.

KOCADAS, Bekir, **Kitle İletişim Araçlarının Siyaset Kurumuna Etkisinin Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1995.

ODABASI, Arda, **Televizyon ve Siyasal Propaganda**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

TEKİN, Nil Türker, **Türkiye’de Seçim Propagandaları 1908-1946**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Yararlanılan Web Siteleri

www.tuik.gov.tr

www.hurbakis.com.tr

www.stradigma.com.tr

www.liberaldt.org.tr

<http://ftp.iza.org>

<http://haber.sol.org.tr>

<http://dergiler.ankara.edu.tr>

www.nihat-genc.com

www.derindusunce.org

www.sozcu.com.tr

Televizyon Programı

BİRAND M. Ali, DÜNDAR Can (1991). Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu (Belgesel Programı), İstanbul: TRT-Milliyet Gazetesi Ortak Yapımı.

